

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Gedragdeskundigen in strafzaken

Esch, C.M. van

Citation

Esch, C. M. van. (2012, March 21). *Gedragdeskundigen in strafzaken*. Koninklijke Van Gorcum, Assen. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/20438>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/20438>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/20438> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Esch, Cornelia Marianne van
Title: Gedragsdeskundigen in strafzaken
Issue Date: 2012-03-21

Hoofdstuk 4

Gedragsdeskundig onderzoek

4.1 Algemene inleiding

Dit hoofdstuk heeft als thema het onderzoek van forensisch gedragsdeskundigen. Bij elk onderwerp dat in het vervolg van dit hoofdstuk wordt behandeld, is de vraag aan de orde wat de gedragsdeskundige, de onderzochte en andere procesdeelnemers bij het onderzoek Pro Justitia mogen en moeten doen. De bronnen waarop dit “mogen” en “moeten” gebaseerd zijn, bestaan uit wetgeving, jurisprudentie, beroepscode, gedragscodes en literatuur. Waar de wet aangeeft wat een verdachte en andere procesdeelnemers mogen doen, wordt vaak gebruik gemaakt van de term “kan”.¹ Om de wettekst niet al te veel geweld aan te doen, zal ik geregeld waar ik “mogen” bedoel, het woord “kunnen” gebruiken.

Belangrijk bij gedragsdeskundig onderzoek in strafzaken is de opdracht en de vraagstelling. Deze onderwerpen zijn in hoofdstuk 3 behandeld. Daarom besteed ik daar in dit hoofdstuk geen aandacht meer aan.

Er bestaat geen specifieke wet die aangeeft wat een gedragsdeskundige bij onderzoek in een strafzaak mag en moet doen. Dat wil niet zeggen dat er geen wettelijke bepalingen zijn waaraan een forensisch gedragsdeskundige zich bij zijn onderzoek dient te houden. Meerdere wetten bevatten algemene bepalingen die relevant zijn voor gedragsdeskundig onderzoek in strafzaken.

Zo is daar de *Wet op de Beroepen in de Individuele Gezondheidszorg* (BIG).² Deze wet verplicht de

gedragsdeskundige zijn onderzoek te verrichten volgens de wettelijke voorschriften en de professionele standaard van zijn beroep. In voorkomende gevallen toetst de medische tuchtrechter aan het belang van een goede uitoefening van de individuele gezondheidszorg, en aan de binnen de beroepsgroep aanvaarde professionele standaard.³ Van strijd met het belang van een goede uitoefening van de individuele gezondheidszorg is in beginsel sprake, indien het handelen of nalaten van de arts de toets van de voor de beroepsgroep geldende wettelijke voorschriften, en van de binnen de beroepsgroep geldende professionele standaard niet kan doorstaan.

Naast de Wet BIG bevatten ook het WvSv en de *Wet inzake de geneeskundige behandelingsovereenkomst* (Wgbo) bepalingen, die van belang zijn voor de gedragsdeskundige en voor de verdachte.⁴ Op grond van art. 7:464 BW geldt de Wgbo voor geneeskundige handelingen die anders dan krachtens een behandelingsovereenkomst worden verricht, *voor zover de aard van de rechtsbetrekking zich daar niet tegen verzet*. Dat betekent dat de werkingssfeer van de Wgbo wordt uitgebreid tot deelgebieden waarbij die wet een goed uitgangspunt is, maar niet onverkort kan gelden.⁵ Van geval tot geval zal bekeken moeten worden of een regel van toepassing is, gezien de verhouding tussen psychiater/psycholoog en “patiënt”, in casu de verdachte. Gedragsdeskundig onderzoek in strafzaken wordt aangemerkt als handelingen op het gebied van de geneeskunst.⁶ Dat geldt zowel voor ambulante on-

soon en ertoe strekkende (...) zijn gezondheidstoestand te beoordelen (...).

1 Bijvoorbeeld in art. 227 lid 1 Sv, dat als volgt luidt: De rechter-commissaris kan [cursief, CvE] in het belang van het onderzoek, ambtshalve, op vordering van de officier van justitie of op verzoek van de verdachte, etc.

2 Het gaat hier immers om handelingen op het gebied van de geneeskunst, als bedoeld in art. 1, tweede lid, aanhef en onder a van de Wet BIG, te weten: “alle verrichtingen – het onderzoeken en het geven van raad daaronder begrepen – rechtstreeks betrekking hebbende op een per-

3 Art. 47 Wet BIG, Tijdschrift voor Gezondheidsrecht, nr. 8/2001.

4 Wet BIG *Stb.* 1994, 655 en Wgbo *Stb.* 1994, 837.

5 Gevers 1998, p. 119-125.

6 Volgens art. 446 Wgbo wordt onder handelingen op het gebied van de geneeskunst o.a. verstaan: alle verrichtingen – het onderzoeken en het geven van raad daaronder begrepen – rechtstreeks betrekking hebbende op een per-

derzoek als voor klinische observatie.⁷ Daarom is de Wgbo van toepassing op gedragsdeskundig onderzoek in strafzaken. Dit geldt echter alleen voor zover het Wetboek van Strafvordering niet in een regeling voorziet, en voor zover de regeling uit de Wgbo niet in strijd is met bepalingen uit het Wetboek van Strafvordering. Het Wetboek van Strafvordering geldt immers als *lex specialis* ten opzichte van de Wgbo. Een regeling uit het Wetboek van Strafvordering heeft daarom voorrang op een bepaling uit de Wgbo.

De bronnen die bevoegdheden en verplichtingen bevatten voor de forensisch gedragsdeskundige en de verdachte, zijn niet beperkt tot wettelijke regels. Zij zijn ook te vinden in verschillende beroepscode, gedragscode en literatuur. Ook aan deze regels besteed ik in voorkomende gevallen aandacht.

In het vervolg van dit hoofdstuk wordt allereerst stilgestaan bij het algemeen normatief kader van waaruit het onderzoek plaatsvindt. Dit geldt voor alle gedragsdeskundige disciplines die bij dat onderzoek betrokken zijn. Een aantal bevoegdheden en verplichtingen geldt algemeen. Te denken valt aan de eis van vakbekwaamheid, onpartijdigheid en objectiviteit. Voor het algemeen normatieve kader is aandacht in § 4.2. Daarna komen in § 4.3 de specifieke methoden van het onderzoek aan de orde. Vragen die zich aandienen zijn welke strategieën en methoden mag en welke moet een gedragsdeskundige gebruiken bij onderzoek in een strafzaak.⁸ Bij de onderhavige studie neemt de verdachte als onderzochte een prominente plaats in. Dat is een reden om in § 4.4 uitvoerig aandacht te besteden aan de verdachte als onderzochte bij forensisch gedragsdeskundig onderzoek. Over sommige bevoegdheden en verplichtingen van de gedragsdeskundige, evenals de rechten van de verdachte lopen de meningen tussen de verschillende beroepsgroepen uiteen. Een voorbeeld hiervan is de weigerende en ontkennende verdachte. Beide onderwerpen behandel ik in een afzonderlijke paragraaf. Niet alleen gedragsdeskundigen en ver-

dachten hebben bemoeienis met gedragsdeskundig onderzoek in strafzaken. Ook andere procesdeelnemers kunnen daar op enigerlei wijze bij betrokken zijn. De bevoegdheden en verplichtingen van andere procesdeelnemers dan de verdachte en de gedragsdeskundige worden in § 4.5 voor het voetlicht gebracht.

4.2 Het algemene normatieve kader voor gedragsdeskundig onderzoek

Zoals hiervoor aangegeven geldt bij gedragsdeskundig onderzoek een aantal algemene bevoegdheden en verplichtingen waarvan een deel niet controverseel is. Zij gelden ook bij gedragsdeskundig onderzoek in strafzaken. In deze paragraaf wordt een normatief kader geschetst op de volgende punten: de eis van vakbekwaamheid, onpartijdigheid en objectiviteit (§ 4.2.1), de procesdeelnemers als functionele eenheid (§ 4.2.2), de omvang van het onderzoek (§ 4.2.3), de kwaliteit (§ 4.2.4), de communicatie tussen onderzoeker en onderzochte (§ 4.2.5) en de termijnen van onderzoek (§ 4.2.6).

4.2.1 De eis van vakbekwaamheid, onpartijdigheid en objectiviteit

In hoofdstuk 3 is aangegeven dat de gedragsdeskundige die onderzoek verricht in strafzaken, zijn taak naar zijn geweten moet vervullen.⁹ Naar mijn idee is dat ook het minste wat verwacht mag worden wanneer een gedragsdeskundige verklaart dat hij zijn onderzoek naar waarheid, volledig en naar beste inzicht heeft opgesteld, waarbij het verslag gebaseerd is op wat zijn kennis en wetenschap hem leren omtrent datgene wat aan zijn oordeel onderworpen is.¹⁰ Kort samengevat betekent dit dat de deskundige vakbekwaam, onafhankelijk en onpartijdig te werk gaat.¹¹ Voordat een zittingsrechter afgaat op het oordeel van een deskundige moet hij zich over deze aspecten een oordeel hebben gevormd.¹² In het vervolg van deze subparagraaf

soon en ertoe strekkende (.....) zijn gezondheidstoestand te beoordelen, etc.

7 Nota van toelichting bij een Besluit van 13 maart 2000, *Sib.* 2000, 121.

8 Soms vindt ook onderzoek plaats van een slachtoffer in een strafzaak. Daarover gaat het niet in deze studie en ook niet in dit hoofdstuk. Dit neemt niet weg dat een aantal onderzoeksmethoden ook van toepassing kunnen zijn op onderzoek van anderen dan de verdachte.

9 Dat deze expliciete formulering met het afschaffen van de beëdiging sinds de invoering van de Wet deskundige in strafzaken uit het Wetboek van Strafvordering is verdwenen, betekent naar mijn idee niet dat die eis niet meer gesteld behoeft te worden.

10 Art. 511 Sv.

11 Corstens 2008, p. 153.

12 AG Knigge bij HR 17 februari 2009, *NJ* 2009/327.

besteed ik aandacht aan de betekenis van deze drie begrippen voor de forensisch gedragsdeskundige.

Allereerst de eis van *vakbekwaamheid*. Om daaraan te kunnen voldoen, is het noodzakelijk dat de gedragsdeskundige zijn vak beheerst en dat hij vakkundig te werk gaat. Wanneer hij algemeen erkende inzichten binnen zijn vakgebied opzij zet, moet hij dat gemotiveerd doen.¹³ De vakbekwaamheid uit zich onder meer in het gebruik van betrouwbare onderzoeksmethoden.¹⁴ De methoden die de gedragsdeskundige hanteert, moeten wetenschappelijk verantwoord zijn.

Een volgende eis die aan de gedragsdeskundige gesteld wordt, is dat hij zijn onderzoek *onpartijdig* verricht. Om onpartijdig te kunnen zijn moet de gedragsdeskundige onafhankelijk zijn. Dit betekent niet dat wanneer meer gedragsdeskundigen in dezelfde zaak zijn benoemd, zij niet met elkaar mogen overleggen.¹⁵ Dit is anders wanneer de rechter(-commissaris) beperkende voorwaarden oplegt met betrekking tot het overleg met andere deskundigen.¹⁶ Dan heeft de gedragsdeskundige zich te houden aan de instructies die hem worden gegeven. Onpartijdigheid betekent wél dat de deskundige niet in zakelijke of persoonlijke relatie mag staan tot de verdachte of de opdrachtgever tot het onderzoek. De verdachte moet weten dat de onderzoeker Pro Justitia een andere rol heeft dan een hulpverlener. Dat moet hem worden meegedeeld. Dit komt uit verschillende bronnen naar voren. Zo verplicht de *Wgbo* de gedragsdeskundige om op duidelijke wijze informatie te verschaffen over de aard en het doel van het onderzoek.¹⁷ Daartoe behoort naar mijn idee ook informatie over de positie van de onderzoeker. De *Gedragscode Psychologen Pro Justitia Rapporteur* geeft met zoveel woorden aan dat een psycholoog de verdachte, voor de aanvang van zijn onderzoek, moet informeren over zijn rol en positie bij het onderzoek.¹⁸ Volgens de *Beroepscode voor psychologen van het NIP* moeten,

wanneer een psycholoog optreedt in opdracht van een externe opdrachtgever, de opdrachtgever en de onderzochte over dezelfde informatie beschikken. Welnu, zowel de rechter(-commissaris) als de officier van justitie kan beschouwd worden als een externe opdrachtgever. De informatie die de gedragsdeskundige moet verstrekken betreft onder meer doel en opzet van de professionele relatie.¹⁹

Sommige gedragsdeskundigen, zo is mijn op eigen ervaringen gebaseerde indruk, hebben de neiging bij gedragsdeskundig onderzoek in strafzaken te veel uit te gaan van hun rol als hulpverlener en te weinig van hun functie als onafhankelijk deskundige. Dit kan onpartijdigheid in de weg staan. Zij voelen zich dan bijvoorbeeld ongemakkelijk wanneer de verdachte tijdens het onderzoek uitgebreider vertelt over de tenlastegelegde feiten dan bij de politie of bij de rechter-commissaris. Sommigen zijn zelfs geneigd die informatie weg te laten, ook wanneer die informatie relevant is voor de beantwoording van de vraagstelling.²⁰

Tot de eis van onpartijdigheid hoort ook dat de gedragsdeskundige zich niet mag laten leiden door eventuele wensen van procespartijen wat betreft de uitkomsten van het onderzoek.²¹ Ook aan deze re-

Evenwel valt niet in te zien waarom dit voor psychiaters niet zou gelden.

- 19 Beroepscode voor psychologen van het Nederlands Instituut van Psychologen. Art. III. 2.3.3. Art. III.2.3.4 geeft aan dat de informatie bij voorkeur zowel mondeling als schriftelijk wordt gegeven en dat deze voor zover van toepassing bevat: het doel van de professionele relatie en de context waarin die plaatsvindt; de plaats van de cliënt en de psycholoog hierin.; Schnitzler 1977 p. 25-26. Schnitzler noemt onder andere dat het de te onderzoeken persoon volkomen duidelijk moet zijn welke rol en positie de onderzoeker heeft. Voor de onderzochte moet duidelijk zijn wat het doel van het onderzoek is. Hij moet weten welke vragen de gedragsdeskundige moet beantwoorden. In dezelfde zin de Commissie Psychiatrische/Therapeutische Voorzieningen Gevangeniswezen 1983, p. 58.

- 20 Zo kreeg ik in mijn beroepspraktijk een rapport onder ogen van een psycholoog, die een verdachte had onderzocht. De verdachte was een groot aantal diefstallen tenlastegelegd. Hij ontkende. Getuigenverklaringen en sporenonderzoek wezen in de richting van de verdachte. Bij de psycholoog verklaarde de verdachte dat hij de diefstallen wel gepleegd had en dat hij ter terechtzitting zou gaan bekennen. De psycholoog weigerde verdachte te spreken over de tenlastegelegde feiten omdat hij tot dan toe ontkend had en de psycholoog niet wilde bijdragen aan enige bewijsvoering.

- 21 Corstens 2008, p. 153.

13 Corstens 2008, p. 153.

14 Dit blijkt niet alleen uit jurisprudentie van de Hoge Raad maar kan eveneens worden afgeleid uit uitspraken van de medische tuchtrechter. HR 28 februari 1989, NJ 1989/748, HR 30 maart 1999, NJ 1999/451. RTG Eindhoven 12 maart 2003, nr. 184b.

15 CTG 31 januari 2006, 2005.031.

16 HR 17 februari 2009, NJ 2009/327.

17 Art. 448 Wgbo.

18 Art. 1.2 "Gedragscode Psychologen Pro Justitia Rapporteur". Voor psychiaters bestaat zo'n gedragscode niet.

gel lijkt niet altijd voldaan te worden, zoals blijkt uit het volgende voorbeeld.

Een psycholoog verklaarde ter zitting van het Medisch Tuchtcollege dat zijn advies niet alleen stelde op zijn onderzoek, maar dat het mede was ingegeven door zijn inschatting van de visie van de rechtbank in dit soort zaken. Het College oordeelde daarop dat een forensisch psychologische rapportage slechts gebaseerd mag worden op uit eigen onderzoek verkregen bevindingen. Als de onderzoeker andere overwegingen wil toevoegen moet hij duidelijk maken welke overwegingen dit zijn en waarom hij deze toevoegt.²²

In de derde plaats moet de gedragsdeskundige voldoen aan de eis van volledige *objectiviteit*. De belangrijkste taak van de deskundige is de rechter te helpen en te adviseren. Sommige gedragsdeskundigen hebben het hier moeilijk mee omdat zij in andere situaties vaak een heel andere rol vervullen ten opzichte van de patiënt (cliënt).²³ Om de objectiviteit zoveel mogelijk te waarborgen mag de gedragsdeskundige niet in verschillende rollen optreden. Een gedragsdeskundige die een verdachte behandelt, mag hem niet onderzoeken als onafhankelijk deskundige in een strafzaak om de rechter voor te lichten. De medische tuchtrechter acht het zelfs onjuist en ongewenst een deskundigenrapport uit te brengen over een eigen patiënt, *ongeacht het moment* waarop die behandeling wordt of werd afgesloten.²⁴ Dat betekent dus dat een gedragsdeskundige niet mag rapporteren over een patiënt die hij in het verleden behandeld heeft. Ook wanneer dat al langer geleden is.

Sommige gedragsdeskundigen verstaan onder objectiviteit dat zij zonder kennisname van het strafdossier het gesprek met de verdachte ingaan. Hoewel de medische tuchtrechter dat op zich te rechtvaardigen vindt, vereist dit doorgaans een tweede gesprek om de verdachte te confronteren met gegevens uit het strafdossier.²⁵

De eis van objectiviteit staat er eveneens aan in de weg dat een forensisch gedragsdeskundige die iemand onderzoekt de rol van hulpverlener aanneemt, of zelfs maar suggereert dat hij die rol in de toekomst gaat vervullen.²⁶ Hij mag zichzelf in zijn

advies niet als toekomstige behandelaar voordragen. Dit geldt ook wanneer zowel de onderzoeker als de verdachte tevreden zijn over de wijze waarop het onderzoek is verlopen. Ook in dat geval achten sommigen het niet uitgesloten dat in een behandeling die daarop volgt, aan beide kanten minder gewenste “overdrachtsverschijnselen” kunnen optreden.²⁷ Anderen voeren aan dat het ongewenst is dat dezelfde deskundige die door zijn rapportage invloed uitoefent op de duur en/of de aard van het vonnis, in een latere fase een rol speelt in de begeleiding of behandeling bij de tenuitvoerlegging van dat vonnis.²⁸

4.2.2 De procesdeelnemers als functionele eenheid

Bij gedragsdeskundig onderzoek in strafzaken hebben psychiater, psycholoog en reclasseringswerker ieder een eigen deskundigheid. Vaak vullen zij elkaar aan. Informatie die de één verzamelt, kan van belang zijn voor het onderzoek van de ander. Wanneer het onderzoek van de één niet aansluit bij dat van de ander, kan dat vroeg of laat aanleiding geven tot vervelende consequenties. Dit doet zich soms voor wanneer een gedragsdeskundige begeleiding door de reclassering adviseert, zonder dat hierover overleg is gevoerd. Wanneer dan op de zitting – of soms nog later – blijkt dat een dergelijk advies voor de reclassering niet uitvoerbaar is, levert dat meestal op enig moment moeilijkheden op. Wanneer de rechter dat advies volgt, kan dat voor de reclassering problemen gaan opleveren bij de tenuitvoerlegging van die begeleiding. Het voorgaande roept de vraag op in hoeverre informatieuitwisseling tussen de reclassering en gedragsdeskundigen die onderzoek verrichten in strafzaken is toegestaan.

Een begrip dat in dit kader helderheid kan verschaffen is *functionele eenheid*. Hiermee wordt binnen de medische zorg de groep van personen aangeduid, die rechtstreeks bij de behandeling van een patiënt betrokken is. Aan hen mag de arts zonder expliciete toestemming van de patiënt informatie verstrekken die deze personen voor een goede uitoefening van hun werk nodig hebben.

22 RTG Eindhoven dd. 12 maart 2003, nr. 184b.

23 Schnitzler 1977, p. 27.

24 Tijdschrift voor Gezondheidsrecht, 1997/1.

25 RTG Groningen 15 april 2008, G2004/61.

26 Art. 4.4 Richtlijn Medisch Specialistische Rapportage in bestuurs- en civielrechtelijk verband, 2008. Opgemerkt dient te worden dat in deze richtlijn staat dat die niet geldt

voor rapportages in het strafrecht. Evenwel valt niet in te zien waarom een bepaling als deze niet zou gelden in het strafrecht.

27 Schnitzler 1990, p. 145.

28 Commissie Psychiatrische/Therapeutische Voorzieningen Gevangeniswezen, 1983, p. 161.

Tot een functionele eenheid kunnen ook niet-hulpverleners behoren, zoals een maatschappelijk werker.²⁹ De vergelijking met de functionele eenheid binnen de zorgverlening, dringt zich op bij gedragsdeskundig onderzoek in strafzaken. Weliswaar is hier geen sprake van zorgverlening. Maar ook hier wordt een gemeenschappelijk doel gediend, namelijk voorlichting aan de rechtbank. In die zin kunnen naar mijn idee zowel medewerkers van het NIFP, voor zover zij betrokken zijn bij het gedragsdeskundig onderzoek, de mederapporteur, reclassering en anderen deel uitmaken van een als functionele eenheid te beschouwen groep onderzoekers.

4.2.3 De omvang van het onderzoek

De omvang van een forensisch gedragsdeskundig onderzoek wordt door verschillende factoren bepaald. Zo is daar de tijdsinvestering, het aantal gesprekken dat een deskundige met een verdachte voert, de methoden van onderzoek, bijstand van een tolk, etc.

Hoewel van een andere orde, maar daarom van niet minder gewicht op de omvang van het onderzoek, zijn het *deskundigheidsgebied* van de deskundige en de *opdracht*. De taak van de deskundige wordt begrensd door de aan hem verstrekte opdracht. Dit komt naar voren uit de taakomschrijving van de deskundige. Die bestaat immers uit “het uitvoeren van een opdracht tot het verstrekken van informatie over de stand van en de kennis op zijn vakterrein of tot het verslag doen van zijn verrichtingen en conclusies op grond van een opdracht tot onderzoek aan een persoon of object”.³⁰ De deskundige wordt benoemd vanwege zijn specifieke of bijzondere kennis op een bepaald gebied.³¹ Voor een psychiater is dat de psychiatrie en voor een psycholoog de psychologie. Dat betekent bijvoorbeeld dat een psycholoog zich niet mag uitlaten over de zijns inziens gewenste medicatie voor een verdachte.³² Ook voor psychiaters geldt uiteraard dat zij zich moeten beperken tot hun eigen

vakgebied. Hoewel zij beschikken over een artsdiploma, zijn zij niet steeds op de hoogte van de laatste ontwikkelingen op het gebied van andere geneeskundige disciplines. Sommige forensisch psychiaters achten het om die reden ongewenst en riskant, wanneer een psychiater verstrekkende meningen geeft of uitspraken doet op het gebied van andere medische disciplines. Als een psychiater van mening is dat het aangewezen is een andere deskundige bij het onderzoek te betrekken, dan moet hij dat de opdrachtgever adviseren.³³ Zich beperken tot het eigen deskundigheidsgebied betekent ook dat de deskundige zich “niet te buiten gaat aan moraliserende, levensbeschouwelijke en algemeen-maatschappelijke visies, uiteenzettingen en beschouwingen”.³⁴ Een gedragsdeskundige moet zich bij de verzameling van informatie over een verdachte beperken tot die gegevens die relevant zijn voor de beantwoording van de vraagstelling.³⁵ Zuinigheid is hier geboden. Dat dient niet alleen de privacy van betrokkene. Het voorkomt ook dat procesdeelnemers lange verhalen moeten lezen met niet ter zake doende details.

4.2.4 De kwaliteit

Cruciaal voor de kwaliteit van het onderzoek is dat dit wordt verricht volgens de *professionele standaard* van het beroep dat de deskundige uitoefent. Die professionele standaard omvat niet alleen de technische aspecten van de beroepsuitoefening, maar ook de normen betreffende de relatie met de patiënt en maatschappelijke zorgvuldigheidseisen.³⁶ Handelen volgens de professionele standaard houdt in dat de gedragsdeskundige het onderzoek moet verrichten volgens *the present state of the art*. Dit betekent dat het onderzoek gebaseerd is op wat binnen de beroepsgroep op dat moment gangbaar is.³⁷ Bij psychologisch testonderzoek betekent dit onder meer dat vragenlijsten en testen volgens de

chotica, nu deze aanbeveling geen steun vindt in het rapport.

29 KNMG 2000, p. 7.

30 *Kamerstukken II* 2006-2007, 31 116, nr. 3, p. 4.

31 Art. 51i Sv.

32 Het RTG Eindhoven (5 januari 2007, 2007/300) acht het niet juist dat een psycholoog een aanbeveling doet tot het voorschrijven van (de dosering van) met name genoemde medicatie. Het CTG lijkt dat enigszins te nuanceren door daaraan toe te voegen: voor zover het betreft de suggestie tot voorschrijven van (een lichte dosering van) antipsy-

33 Schnitzler 1990, p. 146.

34 Schnitzler 1990, p. 145.

35 Art. III.2.7.7 gedragscode van het NIP: “De psycholoog beperkt zich in rapportages en verklaringen tot het verstrekken van slechts die gegevens die voor de beantwoording van de vraagstelling en het doel van een opdracht relevant zijn, zulks in begrijpelijke en ondubbelzinnige termen.” In de gedragscode van 2007 is dit art. III.4.3.6.

36 Legemaate 1998, p. 17.

37 Van Marle 1999, p. 84.

handleidingen die daarbij horen moeten worden afgenomen. Wanneer dat niet gebeurt, moet de deskundige dat in het rapport vermelden of verwerken en verklaren.³⁸ “The present state of the art” omvat voor de onderzoeker Pro Justitia niet alleen het eigen vakgebied in algemene zin, maar eveneens specifiek dat van de *forensische* psychiatrie en psychologie. Daarom ontkomt een gedragsdeskundige er niet aan om zich te verdiepen in nieuwe ontwikkelingen, zoals die zich bijvoorbeeld voordoen op het gebied van risicotaxatie.

Naast regels vanuit de eigen en de forensisch-gedragsdeskundige beroepsgroep omvat de professionele standaard normen betreffende de verhouding tot de verdachte. Gedacht kan worden aan regels over het uitwisselen van informatie over een verdachte met andere procesdeelnemers. Deze regels zijn te vinden in verschillende bronnen.

Waar nu komen de regels vandaan waarmee een gedragsdeskundige die onderzoek verricht in strafzaken te maken heeft? Vanuit gezondheidsrechtelijke hoek wordt onderscheid gemaakt tussen drie bronnen van herkomst: recht van buiten, recht van binnen en een mengvorm.

Tot het *recht van buiten* behoren de regels die door de wetgever en de rechter zijn geformuleerd.³⁹ Voor gedragsdeskundig onderzoek in strafzaken zijn de normen vooral te vinden in het EVRM, de Grondwet, het Wetboek van Strafrecht, het Wetboek van Strafvordering en de Wgbo. Daarin is voor de gedragsdeskundige bijvoorbeeld informatie te vinden waaraan hij gebonden is bij zijn advisering. Zo blijkt uit het Wetboek van Strafrecht dat wanneer een gedragsdeskundige een verdachte nog enigszins toerekeningsvatbaar beschouwt, een last tot plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis juridisch niet tot de mogelijkheden behoort. Het lijkt mij dan ook onjuist dat een gedragsdeskundige bij verminderde toerekeningsvatbaarheid toch een last tot plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis adviseert, omdat hij van mening is dat dit juridisch mogelijk zou moeten zijn.⁴⁰ Normen die geformuleerd zijn door de rechter zijn te vinden in de jurisprudentie en medische tuchtrechtspraak.

Met *recht van binnen* worden regels bedoeld die door de beroepsgroep zelf zijn geformuleerd zoals beroepscodes en gedragscodes, vakinhoudelijke technische regels en standaarden, richtlijnen en pro-

tocollen.⁴¹ Voor psychiaters zijn dit onder andere de *Gedragsregels voor artsen* van de KNMG en de *Gedragscode voor NIFP-psychiaters* van het ministerie van Veiligheid en Justitie en de (binnenkort te verschijnen) *Richtlijn Psychiatrisch Onderzoek en Rapportage in strafzaken*. Voor psychologen kan gedacht worden aan de *Beroepscode voor psychologen van het NIP* en de *Gedragscode voor psychologen Pro Justitia Rapporteur*.

Tot *bronnen van gemengd karakter* worden gerekend richtlijnen van de inspectie, richtlijnen van wetenschappelijke commissies en algemene juridische, ethische en beroepsnormen.⁴² Zo mag naar mijn idee niet zonder meer voorbijgegaan worden aan de *Richtlijn Psychiatrisch Onderzoek bij Volwassenen* van de Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie uit 2004. Voor psychiatrisch en psychologisch onderzoek zijn mijns inziens ook voor een belangrijk deel de middelen relevant, die in de *Richtlijn Psychiatrische Rapportage* zijn vermeld.⁴³ Dat geldt eveneens voor de *Richtlijn Medisch Specialistische Rapportage in Bestuurs- en Civielrechtelijk verband*.⁴⁴ Weliswaar wordt in sommige van deze richtlijnen expliciet vermeld dat zij niet gelden voor strafrechtelijke rapportages. Zij bevatten evenwel veel beroepsnormen die algemeen zijn aanvaard. Zo stemmen zij in grote mate overeen met wat in de literatuur over psychiatrisch onderzoek in strafzaken wordt vermeld.⁴⁵ Bovendien wijkt het onderzoek Pro Justitia, afgezien van de specifiek forensisch gedragsdeskundige aspecten, niet af van een regulier psychiatrisch of psychologisch onderzoek.⁴⁶ Daarom acht ik deze richtlijnen in strafzaken eveneens in belangrijke mate richtinggevend. In het vervolg van dit hoofdstuk komen bovengenoemde regels inhoudelijk aan de orde.

41 Legemaate 1998, p. 17.

42 Legemaate 1998, p. 17.

43 Koerselman, Van den Bosch, Hodiamont 2002. Deze richtlijn is opgesteld door de Richtlijncommissie psychiatrische rapportage van de Commissie Kwaliteitszorg van de Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie.

44 Deze richtlijn is van 31 januari 2008. Zij is opgesteld door de Werkgroep Medisch Specialistische Rapportage (WMSR), in samenwerking met de Koninklijke Nederlandse Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst (KNMG).

45 Schnitzler 1986.

46 Schnitzler 1977, p. 24.

38 RTG Eindhoven, d.d. 12 maart 2003, nr. 184b.

39 Legemaate 1998, p. 17.

40 Beekman en Koenraadt 2002, p. 834.

4.2.5 De communicatie tussen onderzoeker en onderzochte

In de communicatie tussen een forensisch gedragsdeskundige en een verdachte is taal een elementair onderdeel. Bij gedragsdeskundig onderzoek zijn nuances in het taalgebruik vaak belangrijk. Wanneer taalproblemen een rol spelen kan dat leiden tot misverstanden. Niet zelden hebben gedragsdeskundigen te maken met een verdachte die de Nederlandse taal niet of niet goed beheerst. Voor forensisch gedragsdeskundig onderzoek ontbreekt een wettelijke bepaling die inschakeling van een tolk verplicht stelt. Dat neemt niet weg dat wanneer sprake is van een taalbarrière, hulp van een tolk voor een goede verbale communicatie aangewezen is.⁴⁷

In een richtlijn van de NVvP voor psychiatrisch onderzoek wordt expliciet aandacht besteed aan bijstand van een tolk. Wanneer een onderzochte de Nederlandse taal niet (voldoende) beheerst, moet de psychiater gebruik maken van de hulp van een *onafhankelijk beëdigde tolk*, die door de onderzochte wordt geaccepteerd.⁴⁸ De Wet beëdigde tolken en vertalers (Wbtv) voorziet in een register voor beëdigde tolken en vertalers die werkzaam zijn ten behoeve van een aantal diensten en instanties van het ministerie van Veiligheid en Justitie.⁴⁹ Zij hebben een "afnameplicht". Dit houdt in dat zij gebruik moeten maken van tolken en vertalers die opgenomen zijn in het register. Tot de verplichte afnemers behoren onder meer de rechtbanken.⁵⁰ Gedragsdeskundigen die onderzoek verrichten in strafzaken worden daarin niet genoemd. De minister kan evenwel bij ministeriële regeling instanties en organen aanwijzen die in het kader van het strafrecht gehouden zijn gebruik te maken van beëdigde tolken en vertalers.

Soms geven verdachten er de voorkeur aan om een familielid te laten tolken. Vooral bij "vrije

voeters" komt dit geregeld voor.⁵¹ De wetgever verbiedt vertalen door familieleden bij gedragsdeskundig onderzoek in strafzaken niet. Toch lijkt mij dit ongewenst. Dat tolken door een familielid niet zonder risico is, blijkt uit een zaak die gespeeld heeft in een abortuskliniek in Leiden. Een 32-jarige vrouw die drie maanden zwanger was en dacht dat ze naar een ziekenhuis ging, werd naar de kliniek vergezeld door haar schoonzus die voor haar vertaalde. De schoonzus maakte de arts wijs dat een abortus gewenst was. Toen de vrouw uit de narcose ontwaakte, merkte ze dat de vrucht was weggehaald.⁵² Bij vertalen door familieleden speelt ook dat sommige vragen, bijvoorbeeld over intieme relaties, door familieleden als gênant zullen worden ervaren. Dit weegt vaak te meer als het gaat om mensen met een andere culturele achtergrond dan de Nederlandse. Een ander aspect waardoor het de voorkeur verdient om het gesprek buiten aanwezigheid van familie te laten plaatsvinden, is dat dit beïnvloeding kan voorkomen.

Bij de communicatie tussen onderzoeker en verdachte is eveneens de *sfeer* waarin een gedragsdeskundig onderzoek plaatsvindt van betekenis. Het belang daarvan is er onder meer in gelegen dat onderzochten in een goede sfeer eerder geneigd lijken informatie te verstrekken. De onderzoeker wordt daar in belangrijke mate voor verantwoordelijk gesteld.⁵³ De sfeer hangt dikwijls samen met de omgeving waarin het onderzoek plaatsvindt. In een

51 "Vrije voeters" zijn verdachten die niet in preventieve hechtenis verblijven.

52 Leidsch Dagblad 24 april 2003.

53 CTG 30 januari 2003, nr. 2002/074. Het CTG beoordeelde in deze zaak of een psychiater de gronden waarop zijn rapport steunde, inzichtelijk en op consistente wijze had uiteengezet. Ook werd gekeken of de in die uiteenzetting genoemde gronden op hun beurt aantoonbaar voldoende steun vonden in feiten, omstandigheden en bevindingen vermeld in het rapport. Bij de beoordeling van die criteria nam het CTG in aanmerking dat de arts niet beschikte over gegevens met betrekking tot het psychiatrisch verleden van klaagster. Voldoende aannemelijk was geworden dat de arts klaagster daarnaar wel had gevraagd, maar dat die vraag kennelijk niet tot klaagster was doorgedrongen en daardoor onbeantwoord was gebleven. Volgens het CTG was het een taak van de gedragsdeskundige die onderzoek verrichtte, ervoor te zorgen dat tijdens het onderzoek sprake was van een zodanige sfeer en omstandigheden, dat de onderzochte zich op haar gemak voelde, waardoor zij in staat was te begrijpen welke informatie de onderzoeker nodig had en dat de onderzochte ook in staat was die te geven.

47 Van Marle 1999, p. 90.

48 Koerselman, Van den Bosch, Hodiament 2002, p. 20. Hoewel deze richtlijn niet geschreven is voor strafrechtelijke rapportages, lijken mij geen redelijke argumenten aan te voeren om van deze regels in strafzaken af te zien.

49 Wet van 11 oktober 2007, *Stb.* 2007, 375. Hierin zijn regels te vinden over beëdiging, kwaliteit en integriteit van gerechtstolken en vertalers die werkzaam zijn binnen het terrein van politie en justitie. Tolken en vertalers die aan kwaliteitseisen en integriteitseisen voldoen, kunnen worden ingeschreven in het register.

50 Art. 28 Wet gerechtstolken en beëdigde vertalers.

huis van bewaring is het onderzoeksmilieu vaak verre van ideaal. De gedragsdeskundige kan daar meestal weinig of niets aan doen. Dit zou een punt van aandacht moeten zijn bij de directie van de huizen van bewaring. Toch is niet alleen de omgeving waarin het onderzoek plaatsvindt van invloed op de sfeer. Ook de manier waarop de deskundige zich opstelt bij het onderzoek speelt daarbij een rol. Het volgende voorbeeld dat ik ontleen aan de forensisch psychiater Schnitzler, moge dat verduidelijken.

“Een deskundige die regelmatig het horloge raadpleegt, de justitiabele herhaaldelijk onderbreekt in zijn beantwoording van vragen of de justitiabele nauwelijks gelegenheid geeft om spontaan iets naar voren te brengen, zal gemakkelijk de indruk kunnen wekken gehaast te zijn en daardoor onvoldoende aandacht kunnen schenken aan hetgeen de justitiabele van belang acht, waardoor de justitiabele nerveus, gespannen of prikkelbaar kan worden en zich tekortgedaan kan voelen terwijl er voor hem of haar juist meestal grote belangen op het spel staan. Het is in dit verband aan te bevelen dat een psychiatrische deskundige aan het einde en ter afsluiting van zijn onderzoek expliciet bij de justitiabele informeert of deze alles heeft kunnen vertellen en bespreken dat door hem of haar van belang wordt geacht respectievelijk of er onderwerpen zijn, die naar de mening van de justitiabele geen of onvoldoende aandacht hebben gekregen.”⁵⁴

Hoewel niet geschreven voor strafrechtelijke rapportages, zijn in de *Richtlijn Medisch Specialistische Rapportage* in bestuurs- en civielrechtelijk verband uit 2008 over de onderzoekssetting behartigenswaardige zaken geschreven.⁵⁵ Zo kunnen we daar-

in onder meer lezen dat het onderzoek uitgevoerd moet worden in een herkenbaar professionele omgeving en niet in privévertrekken van de expert. Uiteraard kan zo'n regel bij onderzoek in strafzaken alleen gelden bij “vrije voeters”. Voorts staat daarin dat het onderzoek verricht moet worden op neutraal terrein; dat de expert punctueel is ten aanzien van afspraken; dat geen sprake mag zijn van onnodige telefonische onderbrekingen of binnenlopen van andere personen; dat onder bijzondere omstandigheden het gewenst of noodzakelijk kan zijn om de onderzochte elders, bijvoorbeeld in diens woning, te onderzoeken. Dit laatste zou mijns inziens inderdaad beperkt moeten blijven tot bijzondere omstandigheden. Wanneer een verdachte de onderzoeker thuis ontvangt, zit de onderzoeker min of meer in een afhankelijke positie, bijvoorbeeld wat betreft de onderzoeksruimte.

Een andere bepaling uit deze Richtlijn die aandacht verdient, is dat de expert tijdens het afnemen van de anamnese geen gebruik maakt van een dicteerapparaat of tekstverwerker. Video- of geluidsbanden zijn alleen toegestaan met toestemming van de onderzochte. De deskundige moet aangeven voor welk doel hij de opnamen maakt. Omdat het gebruik van opnameapparatuur eventuele achterdocht bij een verdachte kan oproepen of versterken, is ook volgens de *Conceptrichtlijn Psychiatrisch Onderzoek en Rapportage in Strafzaken*, voor het gebruik daarvan toestemming van de verdachte nodig.⁵⁶

4.2.6 De termijnen van onderzoek

In de opdracht aan de deskundige dient de termijn vermeld te worden waarbinnen de deskundige het schriftelijk verslag moet uitbrengen. Dit geldt zowel bij benoeming door de rechter-commissaris als

⁵⁴ Schnitzler 1990, p.147.

⁵⁵ Deze richtlijn dateert uit 2008 en is opgesteld door de Werkgroep Medisch Specialistische Rapportage (WMSR) in samenwerking met de KNMG. De WMSR is een werkgroep, die tot doel heeft de kwaliteit van medisch specialistische rapportages te verhogen door middel van richtlijnvorming, opleiding en bi- en nascholing, intervisie, visitatie en certificatie. De werkgroep is samengesteld uit vertegenwoordigers van de wetenschappelijke verenigingen van die specialismen die kwantitatief het meest bij rapportages betrokken zijn, te weten de Nederlandse Vereniging voor Neurologie (NVN), de Nederlandse Orthopaedische Vereniging (NOV), de Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie (NVvP) en de Nederlandse Vereniging voor Heelkunde (NVvH). Daarnaast maken vertegenwoordigers van de Nederlandse Vereniging van Geneeskundig Adviseurs in Particuliere Verzekeringzaken (GAV) deel uit van de

werkgroep. In de voorliggende richtlijnen zijn commentaren verwerkt, die vanuit bovengenoemde verenigingen zijn gegeven op een eerder concept. Ook is rekening gehouden met reacties op het concept, die zijn verkregen op een “invitational conference”, die de WMSR begin 2007 samen met de KNMG heeft gehouden. Aan deze conferentie is deelgenomen door vertegenwoordigers van verschillende medisch-specialistische wetenschappelijke verenigingen en vertegenwoordigers uit het veld, zoals de rechterlijke macht (bestuurs- en civielrechtelijk), advocatuur, verzekeraars en dergelijke.

⁵⁶ “Conceptrichtlijn Psychiatrisch Onderzoek en Rapportage in Strafzaken van de NVvP, versie 11-01-11.

door de officier van justitie.⁵⁷ De gedragsdeskundige is verplicht zijn onderzoek binnen de gestelde termijn te verrichten.⁵⁸ Het niet tijdig gereed zijn van het rapport kan leiden tot ongewenste gevolgen. Meestal vindt dan een *pro-formazitting* plaats. Dit betekent dat de zitting wordt aangehouden, hetgeen een verlenging van de voorlopige hechtenis tot gevolg kan hebben. Soms wordt een zaak dan afgehandeld zonder gedragsdeskundige rapportage. Voor gedragsdeskundigen is het niet altijd eenvoudig hun onderzoek binnen de gestelde termijn te verrichten. Zij doen dit werk vaak als freelancer, meestal naast een andere baan. Van tijd tot tijd komt het voor dat een gedragsdeskundige, na soms een lange reis, bij aankomst in een huis van bewaring te horen krijgt dat het onderzoek op dat moment niet uitkomt, bijvoorbeeld vanwege de *bloktijd* van de verdachte of omdat hij aan het “luchten” is. Huizen van bewaring hebben onder meer als functie het bevorderen van een goede rechtsgang. Daarvoor is ook een goede toegankelijkheid voor gedragsdeskundigen die onderzoek verrichten in strafzaken noodzakelijk.⁵⁹

4.3 De specifieke methoden van onderzoek

De te gebruiken onderzoeksmethoden bij gedragsdeskundig onderzoek in strafzaken kunnen niet los gezien worden van de te beantwoorden vraagstelling. Kort samengevat gaat het er meestal om in hoeverre ten tijde van het onderzoek en het tenlastegelegde sprake was van een gebrekkige ontwikkeling en/of ziekelijke stoornis van de geestvermogens; de betekenis daarvan voor de toerekeningsvatbaarheid en de eventuele behandeling die aangewezen is om recidive van strafbare feiten in de toekomst te voorkomen. Tegen de achtergrond van deze vraagstelling rijst de vraag welke specifieke methoden van onderzoek de gedragsdeskundige mag resp. welke hij moet gebruiken. Kwesties die in dit kader aan de orde komen zijn: Welke bronnen mag en welke moet de gedrags-

deskundige raadplegen? Hoe mag en hoe moet hij gegevens uit die bronnen verzamelen? Hoe moet de gedragsdeskundige de verzamelde gegevens analyseren, resultaten produceren en aan anderen kenbaar maken? Zaken betreffende de analyse van de verzamelde gegevens, het produceren van onderzoeksresultaten en het aan anderen kenbaar maken daarvan, komen aan de orde in hoofdstuk 5. In deze paragraaf beperk ik mij tot de onderzoeksactiviteiten die de gedragsdeskundige mag en moet verrichten. Allereerst worden de methoden en bronnen in vogelvlucht behandeld (§ 4.3.1). Vervolgens wordt ingegaan op de kennisneming van de processtukken (§ 4.3.2), de gesprekken met verdachte (§ 4.3.3), het somatisch onderzoek (§ 4.3.4), de hetero-anamnese (§ 4.3.5), het psychologisch testonderzoek (§ 4.3.6), het overleg met de mederapporteur (§ 4.3.7), het overleg met de reclassering (§ 4.3.8), andere procesdeelnemers dan de verdachte als bron (§ 4.3.9) het overig onderzoek (§ 4.3.10) en tot slot in § 4.3.11 de bespreking van het verslag met de verdachte en het inzage- en correctierecht.

4.3.1 Methoden en bronnen in vogelvlucht

De onderzoeksmethoden die gedragsdeskundigen moeten hanteren en de diverse bronnen die zij moeten raadplegen, hangen niet alleen af van de vraagstelling maar ook van de persoon van de verdachte, de onderzoeksmodaliteit, de deskundigheid van de onderzoeker, etc. Bij een verdachte bij wie sprake is van een lichamelijk lijden dat mogelijk samenhangt met zijn psychisch functioneren, zal eerder lichamelijk onderzoek en eventueel laboratoriumonderzoek worden verricht dan bij iemand bij wie niets in die richting wijst. Bij klinische observatie en tripel onderzoek is meestal sprake van een uitgebreid milieuonderzoek. Bij monodisciplinair onderzoek zal dit niet vaak aan de orde zijn. Een psychiater zal niet snel overgaan tot het verrichten van psychologisch testonderzoek. Bij multidisciplinair onderzoek vormt het overleg met de medeonderzoeker een vast onderdeel van het onderzoek. Bij monodisciplinair onderzoek speelt dit uiteraard niet. Wel behoort elke gedragsdeskundige te overleggen met de reclassering, althans voor zover die in een zaak betrokken is. Uit de literatuur, verschillende richtlijnen en het rapportageformat van het NIFP komt een aantal bronnen naar voren die de gedragsdeskundige moet raadplegen. Hetzelfde geldt voor de te gebruiken onderzoeksmethoden. In het vervolg van deze paragraaf passeren deze de revue.

57 Art. 51i Sv. Voorheen 227 lid 4 Sv en art. 151 lid 1 Sv.

58 Eizenga & Van Esch 1994, p. 43. Zij stellen voor een termijn van zes weken aan te houden wanneer de opdrachtgever geen termijn stelt.

59 Commissie-Van Hattum 1977, blz. 25, schreef daar destijds over dat het bevorderen van een goede rechtsgang onder meer inhoudt dat een goede bereikbaarheid en toegang tot gedetineerden voor justitiële functionarissen, advocatuur en andere hulpverlenende instanties, voorop staat.

4.3.2 De kennisneming van de processtukken

Bij gedragsdeskundig onderzoek in strafzaken zijn altijd gegevens beschikbaar over de strafzaak. Zo is in iedere strafzaak een proces-verbaal opgemaakt door de politie. Soms is er een voorlichtingsrapport uitgebracht door de reclassering of is er een briefrapport van een NIFP-psychiater. Al deze gegevens over de verdachte behoren tot de *processtukken* of *de stukken van het geding*, zoals deze informatie wel wordt aangeduid. De gedragsdeskundige moet die stukken raadplegen. De processtukken bestaan uit het persoonsdossier (voor zover dit aanwezig is) en het zaakdossier.

Het *persoonsdossier* bevat alle gegevens die verzameld zijn over de persoonlijkheid en levensomstandigheden van de verdachte ten behoeve van berechting, de tenuitvoerlegging van de straf of maatregel en van de reclassering.⁶⁰ Het persoonsdossier wordt bewaard in het archief van het arrondissement waar de verdachte geboren is. Voor mensen die niet in Nederland geboren zijn, wordt het persoonsdossier bewaard op het ministerie van Veiligheid en Justitie.⁶¹

Het *zaakdossier* bevat gegevens over de tenlastegelegde feiten zoals het proces-verbaal van politie, de vordering tot inbewaringstelling, het uittreksel uit het algemeen documentatieregister.⁶²

Het is noodzakelijk dat een gedragsdeskundige kennisneemt van de processtukken om zich een beeld te kunnen vormen over de tenlastegelegde feiten.⁶³ Dat geldt zowel voor het persoonsdossier als voor het zaakdossier. Uit het persoonsdossier zijn in ieder geval van belang het uittreksel uit het justitieel documentatieregister, eerdere NIFP-consultbrieven, eerdere onderzoeken Pro Justitia, reclasseringsbemoedeningen e.d.⁶⁴

Het voorgaande roept de vraag op in hoeverre gedragsdeskundigen mogen beschikken over informatie uit het persoonsdossier. Het gebruik van gegevens uit het persoonsdossier is gebonden aan regelgeving. Er bestaat geen wettelijke basis voor gedragsdeskundigen die onderzoek verrichten in strafzaken om informatie uit het persoonsdossier te ontvangen. In een algemene maatregel van bestuur is evenwel voorzien in een regeling voor gedrags-

deskundigen, die belast zijn met het opstellen van een rapport in verband met een last tot plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis of een TBS. Zij kunnen die gegevens ter beschikking krijgen als zij daar zelf om vragen.⁶⁵

Er bestaat niet veel verschil van mening over het antwoord op de vraag of de gedragsdeskundige die onderzoek verricht in een strafzaak kennis mag dan wel moet nemen van het dossier. Vrijwel iedereen is het erover eens dat dossieronderzoek moet gebeuren.⁶⁶ Zij het dat sommigen enigszins teleurgesteld opmerken dat het welhaast onontkoombaar is dat de gedragsdeskundige kennisneemt van het dossier.⁶⁷ Over de vraag of de gedragsdeskundige de stukken vóór of ná zijn onderzoek moet bestuderen, wordt verschillend gedacht. Geen van beide methodes is in strijd met enige voor de verdachte geldende professionele maatstaf.⁶⁸ Voor bestudering ná het onderzoek pleit dat de deskundige zo onbevangen mogelijk en ongehinderd door vooroordelen staat tegenover de te onderzoeken persoon. Sommigen pleiten er daarom voor om het dossier, of in ieder geval de persoonlijkheidsbeschrijvingen, pas na het onderzoek door te nemen.⁶⁹ Wel moet dan doorgaans een tweede gesprek plaatsvinden om de verdachte te confronteren met gegevens uit het strafdossier.⁷⁰ Het enkele feit dat een forensisch psycholoog voordat hij met een verdachte spreekt de stukken heeft bestudeerd, betekent evenwel niet dat hij bevooroordeeld is geweest.⁷¹ Aan de andere kant is het vaak wel gewenst dat de rapporteur bij aanvang van het onderzoek een indruk heeft over de zaak waar het om gaat.⁷² Sommigen vinden het onrealistisch en tijdsverlies opleveren om aanvankelijk te doen alsof er niets aan de hand is, en pas na het onderzoek kennis te nemen van de processtukken. Dat de processtukken buitengewoon relevant zijn voor het onderzoek, wordt geïllustreerd met het volgende voorbeeld uit mijn praktijkervaring.

65 Art. 17 Besluit justitiële gegevens.

66 Haffmans 1989, p. 168; Lommen-Van Alphen 1989, p. 19-20; Schnitzler 1977, p. 23.

67 Merckelbach, Crombag en Van Koppen 2003, p. 714. Zij stellen dan ook dat tegen die achtergrond de deskundige aan zijn onderzoek stringente eisen moet stellen.

68 RTG Eindhoven, 14 januari 2009, nr 0811; Het CTG deelt dat standpunt. CTG 9 maart 2010, nr C2009/084.

69 Brepols, 1994, p. 59.

70 RTG Groningen 7 december 2004/G 2004/61.

71 RTG Eindhoven, 14 januari 2009, nr 0811; Het CTG deelt dat standpunt. CTG 9 maart 2010, nr C2009/084.

72 Schnitzler 1977 p. 23; Haffmans 1989, p. 168.

60 Art. 1c Wet justitiële en strafvorderlijke gegevens.

61 Art. 1 en 2 Regeling persoonsdossiers strafrechtspleging.

62 Enschedé 2002, p. 71-72.

63 Schnitzler 1977, p. 23.

64 Algemene toelichting bij de rapportage-formats psychiatrisch en psychologisch onderzoek Pro Justitia volwassenen, versie 2006.

De psychiater die een verdachte had onderzocht, aan wie een beroving in vereniging gepleegd was tenlastegelegd, beschreef hem als een meegaand type, een afhankelijk iemand, een volger. Uit het proces-verbaal van politie en het verhoor bij de rechter-commissaris bleek dat juist hij degene was die de leiding had bij de beroving, en dat hij voor bivakmutsen en neppistolen had gezorgd. Deze beschrijving van de verdachte door de psychiater, stond haaks op het beeld van hem zoals dat naar voren kwam uit de processtukken en later ook tijdens het verhoor ter terechtzitting. De rechtbank heeft in dit geval de rapportage terzijde gelegd, omdat de beschrijving van de persoon in het verslag van de psychiater absoluut niet strookte met de rol die verdachte bij het tenlastegelegde feit had, namelijk als initiatiefnemer in het geheel.

Achteraf bleek dat de psychiater niet alle processtukken ter beschikking had gekregen, waardoor hij teveel was uitgegaan van het verhaal van de onderzochte over het tenlastegelegde.

4.3.3 De gesprekken met verdachte

Hoe belangrijk dossieronderzoek ook is, de kern van forensisch gedragsdeskundig onderzoek ligt in de contacten die de gedragsdeskundige zelf heeft met de verdachte. Geen wettelijke bepaling schrijft voor dat een advies dat gedragsdeskundigen uitbrengen tot stand moet zijn gekomen na één of meer gevoerde gesprekken met de verdachte. Slechts in uitzonderlijke gevallen kan zonder persoonlijk onderzoek over iemand een rapport worden uitgebracht.⁷³ Een exceptie biedt het volgende voorbeeld.

⁷³ HR 29 juni 1993, NJ 1994/48; Ook de Medische Tucht-rechter acht het onder omstandigheden toelaatbaar dat een zenuwarts een deskundigenonderzoek verricht zonder persoonlijk onderzoek. CTG 7 juni 2005, 2004/149, GJ 2005/67. Overigens ging het hier niet om een strafzaak. Het tuchtcollege had in deze zaak in het bijzonder laten meewegen dat de arts, nadat klaagster hem had kenbaar gemaakt niet aan het onderzoek mee te werken, overleg gepleegd met zijn opdrachtgever, de rechtbank. De rechtbank had te kennen gegeven akkoord te gaan met een rapportage enkel op grond van de stukken. Het CTG had tevens in aanmerking genomen dat de arts bij de beantwoording van de vraagstelling uitdrukkelijk vermeldde dat eigen onderzoek niet had kunnen plaatsvinden, en wat daarvan de reden was. Bij de beantwoording van de vragen had de deskundige de nodige slagen om de arm gehouden. Klaagster had ook geen gebruik gemaakt van de gelegenheid commentaar op de inhoud van het

Een psychiater en psycholoog bezochten een ernstig psychiatrisch gestoorde verdachte die in een isolatiecel verbleef. Zij probeerden een gesprek met hem aan te knopen, maar hij weigerde hen te spreken. Acht forensisch begeleiders moesten de onderzoekers begeleiden. De verdachte antwoordde niet op vragen van de psychiater en psycholoog. Zij hebben uiteindelijk wel gerapporteerd. Daarbij hebben zij onder meer gebruik gemaakt van de informatie die zij verkregen hebben bij de observatie van de verdachte, van informatie van de FOBA en gegevens uit eerdere rapporten over de verdachte.

Duidelijk is in ieder geval dat de gedragsdeskundige als regel met de verdachte moet hebben gesproken. Dat roept verschillende vervolgvragen op, zoals: hoe vaak moet de gedragsdeskundige met de verdachte spreken? Wat valt er te zeggen over de tijdsduur van die gesprekken? Welke aspecten moeten aan bod komen bij het gesprek over het tenlastegelegde en bij de biografie? Wat behelst observatie van de verdachte?

Het aantal gesprekken dat een gedragsdeskundige voert met een verdachte en de duur daarvan verschilt per gedragsdeskundige en per verdachte. Factoren die van invloed zijn op het benodigde aantal gesprekken zijn bijvoorbeeld de ingewikkeldheid van de problematiek, de aard van de stoornis, de conditie van een verdachte tijdens het (eerste) gesprek, de omstandigheden waarin een gesprek plaatsvindt en de gang van zaken bij het onderzoek.

Hoewel denkbaar is dat in sommige gevallen bij psychiatrisch onderzoek enkele gesprekscontacten voldoende zijn (bijvoorbeeld bij apert psychotische beelden), betogen forensisch psychiaters steevast dat eerder een veelheid van contacten nodig is om een verdachte enigermate te leren kennen.⁷⁴ Bij psychologisch onderzoek zal al snel sprake zijn van meer dan één gesprek. Vooral testpsychologisch onderzoek vergt door de bank genomen nogal wat tijd. Volgens sommige psychologen wordt bij klinisch onderzoek minimaal een tiental

rapport te leveren. Volgens het CTG zou het beter zijn geweest indien de arts, toen hem bleek dat de betrokkene niet aan een persoonlijk onderzoek wilde meewerken, zich zou hebben onthouden van het uitbrengen van rapportage alleen op grond van de stukken.

⁷⁴ Mooij 1999, p. 23; Raes 2004, p. 7; Schnitzler 1990, p. 147.

gesprekken gevoerd. In complexe zaken zou dat kunnen oplopen tot een veelvoud hiervan.⁷⁵

Uit de medische tuchtrechtspraak komt naar voren dat niet als algemene norm valt te formuleren dat forensisch psychologisch dan wel forensisch psychiatrisch onderzoek op meer dan één gesprek gebaseerd moet zijn. Wanneer bij de onderzochte echter sprake is van een persoonlijkheidsstoornis en/of wanneer de gedragsdeskundige overweegt een TBS te adviseren, dan geldt als tuchtrechtelijke norm dat ten minste meer dan één gesprek moet hebben plaatsgevonden.⁷⁶ Een voorbeeld van een psychologisch onderzoek waarin een eenmalig contact bepaald te weinig werd geacht, deed zich voor in de volgende zaak.

Een verdachte werd in het huis van bewaring onderzocht door een psycholoog. De verdachte verkeerde op dat moment in een slechte conditie. Hij voelde zich nerveus, opgelaten, druk, slaperig en had concentratieproblemen. De psycholoog had voor het onderzoek twee uur uitgetrokken. De verdachte moest de testen maken tussen 12.00 uur en 13.00 uur, toen het etenstijd was. Er was veel lawaai "op de ring" en bewakers kwamen langs om het eten te brengen. Het andere uur van het onderzoek werd besteed aan de auto-anamnese en bespreking van de gang van zaken rond het tenlastegelegde feit. Tevens werden in die tijd de bevindingen die verkregen waren tijdens het onderzoek met de verdachte besproken, volgens de psycholoog "enerzijds ter validering en anderzijds om de mening van betrokkene te vernemen".⁷⁷

De psycholoog in het onderhavige onderzoek had ongeveer één uur met verdachte gesproken, en verbleef ongeveer twee uur met hem in een ruimte. De tuchtrechter was van mening dat de hiervoor genoemde factoren redenen waren om nog een tweede gesprek met de verdachte te voeren. Het CTG vond in dit geval gelet op de vraagstelling, en in het bijzonder op de consequenties die een dergelijke rapportage voor betrokkene kan hebben, de tijdsinvestering bepaald te weinig. Dat dit soort uitspraken niet beperkt is tot forensisch psychologisch onderzoek maar ook voorkomt bij forensisch psychiatrisch onderzoek, blijkt uit het volgende voorbeeld.

Een psychiater had in het kader van een onderzoek Pro Justitia 30 à 45 minuten met een verdachte gesproken. Hij adviseerde een TBS. De verdachte klaagde erover dat het rapport onzorgvuldig tot stand was gekomen. Het verweer van de psychiater hield onder meer in dat hij niet alleen afgegaan was op het onderzoeksgesprek, maar ook op de stukken die hij geraadpleegd had, en die relevant waren in het kader van het psychiatrisch onderzoek. Omdat hij merkte dat verdachte hem niet langer wenste te spreken, heeft hij bewerkstelligd dat ook een psycholoog werd ingeschakeld. Omdat de verdachte tijdens het eerste gesprek weinig coöperatief was, vond de psychiater dat een tweede gesprek niet aan de orde was. Het RTG Groningen was van oordeel dat de hiervoor geschetste werkwijze, gelet op de consequenties die een psychiatrische rapportage als de onderhavige voor klager kan hebben, te weinig is. Om tot een gefundeerd oordeel te kunnen komen dient een rapporteur een langduriger contact met de onderzochte te hebben. Wanneer geconstateerd wordt dat bij onderzochte mogelijk sprake is van een persoonlijkheidsstoornis en wanneer overwogen wordt een TBS te adviseren, dient ten minste meer dan één contact plaats te vinden. Bovendien vond het Tuchtcollege dat het in de rede had gelegen dat de psychiater na zijn gesprek met verdachte, zijn bevindingen had gemeld aan de FPD en had bewerkstelligd dat een andere psychiater een onderzoekscontact met verdachte was aangegaan.⁷⁸

Tot slot kan ook nog genoemd worden "dat deskundigen van het NIFP het standpunt hebben ingenomen dat een goede primaire rapportage in het algemeen **niet** gebaseerd kan zijn op slechts één *face to face* contact met de verdachte". Als dat wel het geval is moet de deskundige dat onderbouwen. Ook wanneer bij psychiatrisch onderzoek meer dan twee gesprekken en bij psychologisch onderzoek meer dan drie gesprekken plaatsvinden, moet

75 Koenraadt 1994, p. 76; Van Deutekom en Koenraadt 2004, p. 73-74.

76 RTG Eindhoven 12 maart 2003, nr. 184b; CTG 19-04-2005, *GJ* 2005/54; RTG Groningen 15 april 2008, nr. G2004/61 en G2005/79.

77 RTG Eindhoven 12 maart 2003, nr. 184b.

78 RTG Groningen 18 december 2006, *NbSr* 2007/116. Dit sluit aan bij ervaringen uit mijn beroepspraktijk, waaruit blijkt dat bij een TBS-advies ook de rechtbank een eenmalig gesprekscontact met de verdachte niet altijd voldoende vindt. Zo beriep een psychiater zich op vragen van de rechtbank over de geringe tijdsinvestering in het onderzoek, op zijn grote ervaring als NIFP-psychiater en als onafhankelijk deskundige in strafzaken. Ondanks het feit dat het advies overeenkwam met het advies van de psycholoog, die de verdachte meerdere keren had gesproken, benoemde de rechtbank een andere psychiater voor een nieuw onderzoek. De rechtbank was van mening dat dit zwaarwegend advies onzorgvuldig tot stand was gekomen, omdat de psychiater slechts één gesprek had gevoerd met verdachte.

de gedragsdeskundige volgens deskundigen van het NIFP aangeven waarom dat nodig was.⁷⁹

Over de *tijdsduur* die het onderzoek Pro Justitia minimaal in beslag moet nemen hebben verschillende medische tuchtcolleges zich uitgelaten. Daaruit blijkt onder meer dat psychologen vrijwel nooit kunnen volstaan met een gesprek dat twee uur of korter duurt. De rapporteur moet wanneer hij constateert dat mogelijk sprake is van een persoonlijkheidsstoornis en/of wanneer hij overweegt een TBS te adviseren, in ieder geval een langduriger contact hebben met de verdachte om tot een gefundeerd oordeel te kunnen komen.⁸⁰ Volgens het RTG Groningen moet bij psychologisch onderzoek Pro Justitia, het contact tussen onderzoeker en onderzochte in ieder geval langer duren dan twee uur in totaal.⁸¹ Niet volstaan kan worden met een klinisch interview van een psycholoog van anderhalf uur met daarnaast een testonderzoek dat wordt verricht door een testassistente. Met het totale onderzoek is dan weliswaar meer tijd gemoeid dan de anderhalf uur die de psycholoog daaraan heeft besteed, maar dat wordt onvoldoende geacht.⁸²

Volgens de *Richtlijn Psychiatrisch Onderzoek bij Volwassenen* vergt een volledig psychiatrisch onderzoek doorgaans meer dan één uur en kan dat diverse afspraken omvatten. Weliswaar is die richtlijn geen standaard die in alle omstandigheden van toepassing verklaard kan worden.⁸³ Juist nu bij forensisch psychiatrisch onderzoek sprake is van zeer specialistisch onderzoek, kan naar mijn idee doorgaans niet met een kortere tijdsinvestering worden volstaan.

Dat met het voorgaande geen bovenmatige eisen worden gesteld blijkt uit onderzoek dat in 2007 is verricht naar de tijdsinvestering bij gedragsdeskundig onderzoek in strafzaken ten behoeve van de honorering.⁸⁴ Daaruit komt naar voren dat de gemiddelde gespreksduur van monodisciplinair psychiatrisch onderzoek van volwassenen tweeënhalve uur bedraagt en voor multidisciplinair onderzoek vier uur. Bij psychologen was dat bij monodisciplinair onderzoek van volwassenen gemiddeld 4,6 uur en voor multidisciplinair onderzoek vier

uur.⁸⁵ Daarbij werd aangegeven dat een onderzoekscontact, inclusief testen, dat per sessie langer duurt dan drie uur, bijzonder is. Een gesprek dat langer duurt levert problemen op bij het vasthouden van de concentratie en aandacht.⁸⁶ Dit zou dus betekenen dat een psycholoog niet snel kan volstaan met één onderzoekscontact.

Dan kom ik nu bij de *inhoud van het gesprek* van de gedragsdeskundige met de verdachte. Het moet de onderzochte persoon duidelijk zijn wat het doel van het onderzoek is, wil hij de consequenties daarvan kunnen overzien en zijn eigen belangen daarbij kunnen afwegen.⁸⁷ Voordat de gedragsdeskundige zijn onderzoek begint, moet hij daarom de verdachte duidelijk maken wat de onderliggende vraagstelling is en wat de rol en positie van de gedragsdeskundige is.⁸⁸

Hoewel het *Wetboek van Strafvordering* geen specifieke bepaling bevat op grond waarvan een forensisch gedragsdeskundige de verdachte over de hiervoor genoemde aspecten moet informeren, zijn er voldoende bronnen waarop die verplichting wel gebaseerd kan worden. Zo moet op grond van art. 448 *Wgbo* de gedragsdeskundige op duidelijke wijze informatie verschaffen over het voorgenomen onderzoek. Als de verdachte erom vraagt, moet de onderzoeker die informatie schriftelijk geven. Het betreft onder meer gegevens over wat de onderzochte redelijkerwijs moet weten ten aanzien van de aard en het doel van het onderzoek, en van de uit te voeren verrichtingen. Voor forensisch gedragsdeskundigen houdt dat in ieder geval in dat zij de verdachte moeten informeren over de vraagstelling die ten grondslag ligt aan het onderzoek.

Een verplichting tot het informeren van de verdachte is ook te vinden in een relevante beroeps- en gedragscode voor psychologen. Zo moeten volgens de *Beroepscode voor psychologen van het NIP*, wanneer een psycholoog optreedt in opdracht van een externe opdrachtgever, de onderzochte en de opdrachtgever over dezelfde informatie beschikken. Het betreft informatie over het doel en de opzet van de professionele relatie en de voorgenomen werkwijze.⁸⁹ De rechter(-commissaris) en de

79 IJland en Drouven 2007, p. 26.

80 CTG 19-04-2005, *GJ* 2005/54.

81 RTG Groningen 20 november 2006, Rep.nr. GP2005/05.

82 RTG Groningen 20 november 2006, Rep.nr. GP2005/06.

83 Sno e.a. 2004, p. 3

84 In hoeverre de uitkomsten beïnvloed zijn door het doel van het onderzoek is mij niet duidelijk.

85 IJland en Drouven 2007, p. 34.

86 IJland en Drouven 2007, p. 34.

87 Schnitzler 1999, p. 25.

88 CTG 29 maart 2001, nr. 1999.271.

89 Art. III. 2.3.3. Uit art. III.2.3.4 blijkt dat de informatie bij voorkeur zowel mondeling als schriftelijk wordt gegeven en dat deze voor zover van toepassing bevat: het doel van de professionele relatie en de context waarin die plaats-

officier van justitie zijn externe opdrachtgevers. De grond van deze bepaling is gelegen in het respect voor de autonomie van de cliënt, maar ook in de vereiste eerlijkheid tegenover de cliënt en de opdrachtgever, die betrokken zijn in het beroepsmatig handelen van de psycholoog.⁹⁰

Ook volgens de *Gedragscode Psychologen Pro Justitia Rapporteur* moet de gedragsdeskundige voor aanvang van het onderzoek informatie verschaffen over zijn rol en positie, en over de werkwijze en vraagstelling van het onderzoek.⁹¹ Wat hierover in de literatuur wordt vermeld, sluit aan bij de Wgbo en de beroeps- en gedragscode voor psychologen.⁹²

Het gesprek over het tenlastegelegde feit kan niet snel worden overschat. Een gedragsdeskundige is verplicht om met de verdachte over dit onderwerp te spreken. Als die bespreking achterwege blijft, zal het niet (goed) mogelijk zijn een relatie aan te geven of uit te sluiten met een eventueel gevonden stoonnis. Ook wanneer een gedragsdeskundige het delict onvoldoende bespreekt met een verdachte

vindt; de plaats van de cliënt en de psycholoog hierin; de gang van zaken, de activiteiten en situaties waarmee de cliënt rechtstreeks of indirect zal worden geconfronteerd; de personen met wie de psycholoog, al dan niet in multidisciplinair verband, samenwerkt in de professionele relatie; de methoden van onderzoek of behandeling die in aanmerking kunnen komen en de te verwachten resultaten en beperkingen daarvan; de typen gegevens die over de cliënt worden verzameld en de wijze waarop deze worden bewaard; de wijze van eventuele rapportering en aan wie wordt gerapporteerd; de regels in de beroepscode met betrekking tot inzage en afschrift, correctie en blokkering van de rapportage; eventuele instanties die bij de professionele relatie enig belang hebben; mogelijke neveneffecten van het beroepsmatig handelen; de gebondenheid van de psycholoog aan de beroepscode en het klachtrecht. In de NIP-code van 2007 zijn de nummers enigszins gewijzigd. De hiervoor genoemde bepalingen zijn in de beroepscode van 2007 te vinden in art. III.3.2.5 en III.3.2.6.

90 Beroepscode voor psychologen van het NIP III.3.2.5 en III.3.2.6.

91 Art. 1.2 Gedragscode Psychologen Pro Justitia Rapporteur.

92 Schnitzler 1977, p. 25-26. Schnitzler noemt onder andere dat het de te onderzoeken persoon volkomen duidelijk moet zijn welke rol en positie de onderzoeker heeft. Voor de onderzochte moet duidelijk zijn wat het doel van het onderzoek is. Hij moet weten welke vragen de gedragsdeskundige moet beantwoorden. In dezelfde zin de Commissie Psychiatrische/Therapeutische Voorzieningen Gevangeniswezen 1983, p. 58.

zal naar mijn idee van een zorgvuldige delictanalyse geen sprake kunnen zijn. Men weet dan immers niet waarom betrokkene ten tijde van het tenlastegelegde feit handelde zoals hij gehandeld heeft. Dit sluit ook aan bij de rechtspraak van het CTG en het RTG Groningen. Daaruit valt op te maken dat er een zorgvuldige delictanalyse dient plaats te vinden.⁹³

Wat behelst het gesprek over het tenlastegelegde? Het verhaal van de verdachte over het tenlastegelegde moet informatie bevatten over de aanloop tot het strafbare feit, de wijze waarop en de situatie waarin dit zich heeft afgespeeld, evenals de relatie met de slachtoffers. De gedragsdeskundige moet (de veranderingen in de) gemoedstoestanden in de periode van het tenlastegelegde feit chronologisch vastleggen en het tenlastegelegde in psychologische termen beschrijven. Dat geldt ook voor de reactie van de verdachte op zijn daad; Heeft hij spijt of niet? Is hij begaan met de slachtoffers? Praat de verdachte zijn gedrag goed?⁹⁴ Van de onderzoeker wordt verwacht dat hij structuur aanbrengt in de informatie die hij verkrijgt van de verdachte. Hij mag niet volstaan met het uitsluitend weergeven van citaten.⁹⁵

Wanneer sprake is van verschillende soorten tenlastegelegde feiten moet de gedragsdeskundige met de verdachte spreken over alle feiten. Een stoonnis hoeft immers niet bij ieder feit op een zelfde manier door te werken. Zo zal een tenlastegelegde doodslag van iemand die zijn vermeende achtervolger neersteekt vanuit een achtervolgingswaan, mogelijk eerder verband houden met die stoonnis dan wanneer die persoon de sociale dienst oplicht. Bij dezelfde soort delicten zal de doorwerking van de stoonnis bij de tenlastegelegde feiten mogelijk niet veel verschillen.

Naast het gesprek over de tenlastegelegde feiten, omvat de auto-anamnese de *biografische anamnese*. Dit houdt in dat de gedragsdeskundige de totale levensloop van de verdachte met hem doorneemt en uitkomt bij de ontstaansgeschiedenis van de delictsituatie.⁹⁶ Het belang van de reconstructie van de levensgeschiedenis is erin gelegen dat de levensloop veel van iemands persoonlijkheid onthult en in veel gevallen kan verklaren waarom iemand is zoals hij is.⁹⁷ Onderwerpen die in dit onderdeel

93 RTG Groningen 15 april 2008, Rep.nr G2005/79.

94 Van Marle 1999, p. 85.

95 RTG Eindhoven 12 maart 2003.

96 Schnitzler 1986; Van Leeuwen 1993, p. 107-109.

97 Van Leeuwen 1993, p. 107.

aandacht moeten krijgen zijn de gezins- en familieanamnese, de vroege ontwikkelingsanamnese, relationele anamnese (ouders/opvoeders, peers, siblings, partner), (psycho-)seksuele anamnese, maatschappelijke anamnese (scholing, werk, maatschappelijke verbanden), actuele situatie in de aanloop naar het tenlastegelegde (huisvesting, financiën, etc.) en de justitiële voorgeschiedenis.⁹⁸ Voorts worden als onderdeel van de biografische anamnese genoemd de medische en psychiatrische/psychologische voorgeschiedenis en de somatische voorgeschiedenis. Die informatie kan zowel worden verkregen via auto-anamnese als door hetero-anamnese.⁹⁹ Het doornemen van de psychiatrische voorgeschiedenis is van belang voor de diagnostiek en voor een (eventuele) behandeling.¹⁰⁰

Een gespreksonderwerp waaraan gedragsdeskundigen nooit voorbij mogen gaan, is het *gebruik van medicijnen en genotsmiddelen* zoals alcohol en drugs. Dit komt uit verschillende bronnen naar voren.¹⁰¹ Uit ieder rapport moet blijken dat over dit onderwerp is gesproken. “Ook als er *geen* problemen op dit vlak te melden zijn.”¹⁰² Belangrijk is dat misbruik of afhankelijkheid van middelen apart wordt beschreven vanwege het grote belang ervan voor het ontstaan en in stand houden van tal van psychiatrische stoornissen en voor de behandeling ervan. De psychiater moet niet alleen vragen naar het feitelijk gebruik maar ook naar misbruik en afhankelijkheid volgens de criteria van de DSM-IV en ICD-10. Volgens de richtlijn *Psychiatrisch onderzoek bij volwassenen* moet de onderzoeker bij elke stof de hoeveelheid en de effecten ervan vermelden. Bij overmatig gebruik van psychofarmaca, alcohol en cafeïne en bij het gebruik van illegale drugs en nicotine moet de psychiater vragen naar de context van het gebruik, episodisch of continu, relationele, sociale of juridische problemen, tolerantie, controleverlies, onthoudingsverschijnselen en relatie

tussen het gebruik van het middel en de actuele psychiatrische symptomen.¹⁰³

Naast de gegevens die de verdachte zelf spontaan en desgevraagd vermeldt, wordt in verschillende publicaties genoemd dat bij psychiatrisch onderzoek de *waarnemingen* van de onderzoeker belangrijk zijn. Die observaties moeten gericht zijn op de volgende algemene kenmerken en psychische functies: uiterlijke kenmerken, leeftijd, zelfverzorging, gelaatsuitdrukking, contact maken, oogcontact, houding, klachtenpresentatie, gevoelsexpressie bij de patiënt, gevoelsreacties van de psychiater, bewustzijn, aandacht, oriëntatie, geheugen, decorumbesef, abstractievermogen, uitvoerende functies, intelligentie, taalgebruik, samenhang en logica van het denken, aard en expressie van het affect, autonome angstequivalenten, motorische uitvalsverschijnselen, psychomotoriek, mimiek, gestiek, spraak en gedrag.¹⁰⁴ Dat zoals sommigen suggereren door enkele observatie onder *alle* omstandigheden een verantwoord onderzoek mogelijk is, wordt vanuit forensisch psychiatrische hoek als onjuist bestempeld. Meer nog dan bij ieder ander geneeskundig onderzoek, zou een psychiatrisch onderzoek onder andere de verbale coöperatie van de te onderzoeken persoon vereisen. Gedragsobservatie dient er vooral voor om na te gaan of het gedrag van de onderzochte in overeenstemming is met wat verdachte en anderen meedelen, en of dit overeenstemt met de realiteit. Dit laatste zal bijvoorbeeld bij een psychose niet het geval zijn.¹⁰⁵ Hoewel ik niet ben tegengekomen dat dit voor psychologen op een vergelijkbare wijze beschreven is, valt niet in te zien waarom het voorgaande niet voor hen zou gelden.

4.3.4 Het somatisch onderzoek

Over het al dan niet aangewezen zijn van somatisch onderzoek bij psychiatrisch onderzoek bestaat weinig discussie. De psychiater moet geïnformeerd zijn over de lichamelijke gezondheidstoestand van de patiënt. Een aantal psychische stoornissen wordt veroorzaakt door lichamelijke (cerebrale) afwijkingen. Lichamelijk onderzoek en eventuele aanvullende onderzoeksmethodieken, zoals hormoonbepaling, CT-Scanonderzoek, bloedonderzoek, kunnen noodzakelijk zijn om de mogelijke

98 Van Leeuwen 1993 p. 107-109 en het Format.

99 Sno e.a. 2004, p. 29-30.

100 Sno e.a. 2004, p. 29-30; Eizenga & Van Esch 1994, p. 44-47. Zij plaatsen deze onderwerpen in een aparte paragraaf. Minder van belang lijkt mij of ze als apart onderdeel dan wel als onderdeel van de biografie worden beschouwd, als ze maar aan de orde komen.

101 Sno e.a. 2004, p. 29-30; Eizenga & Van Esch 1994, p. 44-45; Werkgroep rapportage, PJ-format-volwassenen 2004.

102 Werkgroep rapportage, PJ-format-volwassenen 2004.

103 Sno e.a. 2004, p. 29-30.

104 Sno e.a. 2004, p. 19; Schnitzler 1986.

105 Schnitzler 1986.

oorzaken te achterhalen of soms uit te sluiten.¹⁰⁶ De psychiater moet nagaan of er lichamelijke afwijkingen of aandoeningen zijn die in (causaal) verband kunnen staan met de psychische verschijnselen.¹⁰⁷ Dit betekent dat hij *altijd* een aantal screenende vragen moet stellen over de lichamelijke gezondheid van de verdachte.¹⁰⁸

Het voorgaande betekent niet dat de psychiater altijd lichamenlijk onderzoek moet verrichten. Dat gebeurt alleen voor zover dat ten behoeve van de diagnostiek en de beantwoording van de vragen noodzakelijk is, en voor zover dat binnen de competentie van de psychiater ligt. Een psychiater moet in staat zijn zelf een oriënterend lichamenlijk (inclusief neurologisch) onderzoek te verrichten. Hij mag dit soort onderzoeken uitbesteden aan een collega medisch specialist of de huisarts. In dat geval moet de psychiater aangeven op welke gebieden somatische stoornissen uitgesloten moeten worden. De psychiater moet de bevindingen van het onderzoek verwerken in de diagnostische conclusie.¹⁰⁹ Voor meer specifiek onderzoek moet hij verwijzen naar een specialist op het desbetreffende terrein.¹¹⁰ Het achterwege laten van lichamenlijk onderzoek bij psychische klachten wordt door sommige forensisch psychiaters als een kunstfout beschouwd.¹¹¹ Een psycholoog moet als er een indicatie voor lichamenlijk onderzoek bestaat, uiteraard altijd doorverwijzen naar een arts of specialist.

De opstellers van de *Richtlijn Medisch Specialistische Rapportage* adviseren de aanwezigheid van een derde te overwegen, wanneer de psychiater zelf het lichamenlijk onderzoek verricht. Er moet een adequate ruimte zijn waarin dat onderzoek plaatsvindt. Daarnaast moeten er professionele voorzie-

ningen zijn en voldoende privacy tijdens aan- en uitkleden en voor persoonlijke verzorging.¹¹²

4.3.5 De hetero-anamnese

Informatie die gedragsdeskundigen verkrijgen van derden wordt veelal aangeduid met de term *hetero-anamnese*. Het betreft informatie die afkomstig is van mensen die in het leven van de verdachte een belangrijke rol spelen. Bij forensisch gedragsdeskundig onderzoek kan van betekenis zijn wat de familie over iemand zegt. Dit wordt steeds weer benadrukt in literatuur, medische tuchtspraak en andere bronnen. Zo noemt de *Richtlijn Psychiatrische Rapportage* als onderzoeksbron, gegevens van eventueel beschikbare verwanten of bekenden.¹¹³ Wat anderen over betrokkene en zijn levensloop kunnen vertellen is belangrijk omdat een verdachte over zichzelf en over zijn leven een onjuist, gekleurd, eenzijdig beeld kan hebben of produceren. Wel moet de informatie van derden getoetst worden aan de mededelingen van de onderzochte zelf.¹¹⁴ Naast mensen uit de leefomgeving kan informatie van hulpverleners van belang zijn. Bij iemand die in detentie verblijft, kan het belangrijk zijn om te weten hoe hij reageert op een eventuele (medicamenteuze) behandeling. Die informatie kan relevant zijn voor een mogelijk behandeladvies.

Wellicht roept het voorgaande de vraag op: In hoeverre is een gedragsdeskundige verplicht dan wel bevoegd om hetero-anamnestic onderzoek te verrichten? Meestal is het de gedragsdeskundige zelf die bepaalt of hij hetero-anamnestic gegevens verzamelt. Als minimumeis voor het afnemen van een hetero-anamnese geldt dat deze een duidelijk beeld moet opleveren van relevante aspecten van de onderzochte persoon, zoals derden deze beleven of ervaren.¹¹⁵

Voor het verkrijgen van medische gegevens is toestemming nodig van de verdachte. Sommige verdachten weigeren toestemming te verlenen voor het opvragen van medische informatie bij hun behandelaar(s). Niet altijd zal het mogelijk zijn gegevens te verzamelen bij derden, bijvoorbeeld omdat geen referenten beschikbaar zijn. Wanneer de rechter-commissaris of de rechtbank opdracht geeft tot het verrichten van hetero-anamnestic

106 Schnitzler 1986. In het PBC vindt bij iedere verdachte internistisch en neurologisch onderzoek plaats. Daarnaast wordt eventueel aanvullend onderzoek verricht, zoals een EEG, C.T.-scan, MRI-scan. De Kom, Van Mulbregt en Oudejans, 2002, p. 31. Ook de psychiater A.M.H. van Leeuwen wijst op het belang van nader onderzoek naar de somatische aspecten bij psychiatrisch onderzoek. Van Leeuwen 1993, p. 108.

107 Sno e.a. 2004, p. 20.

108 Dit sluit aan bij hetgeen de *Handleiding Forensische Psychiatrie en Psychologie* meldt. Ook daarin wordt aangegeven dat de psychiater bij het onderzoek Pro Justitia navraag moet doen naar (vroegere) ziektes, opnames en ongevallen. Eizenga & Van Esch 1994, p. 44-46.

109 Sno e.a. 2004, p. 20.

110 Koerselman, Van den Bosch, Hodiament 2002, p. 21.

111 Schnitzler 1986.

112 Richtlijn Medisch Specialistische rapportage 2008.

113 Koerselman, Van den Bosch, Hodiament 2002, p. 19.

114 Schnitzler 1986.

115 CTG 19-04-2005, GJ 2005/54.

onderzoek, is de deskundige verplicht de gevorderde diensten te verlenen.¹¹⁶ Dat het niet alleen de gedragsdeskundige of de verdachte is, die bepaalt in hoeverre referenten geraadpleegd mogen resp. moeten worden, blijkt uit een tussenvonnissen van de rechtbank Maastricht. Bij het milieuonderzoek van een tripelrapportage waren alleen mensen betrokken van wie de verdachte vond dat die geraadpleegd mochten worden. De rechtbank was van mening dat hierdoor het milieu van onderzochte eenzijdig was onderzocht. Om die reden achtte de rechtbank aanvullende rapportage noodzakelijk. De rechtbank verwees de zaak naar de rechter-commissaris, "teneinde het bestaande milieu-rapport te doen aanvullen". De rechtbank verduidelijkte de opdracht door aan te geven dat zij daaronder verstond "dat bij het milieuonderzoek worden betrokken de personen die voor het tenlastegelegde feit deel uitmaakten van de woonomgeving van betrokkene, en/of andere door de officier van justitie en de verdediging nader aan te geven personen".¹¹⁷

Een volgende vraag is dan *welke* referenten moet een gedragsdeskundige raadplegen en welke factoren beïnvloeden die keuze? Vooropgesteld, er bestaat geen wettelijke bepaling die een forensisch gedragsdeskundige verplicht om een hetero-anamnese af te nemen. Het RTG Groningen is echter van mening dat een psycholoog, die een verdachte onderzoekt die onder psychologische behandeling is, bij die behandelaar informatie moet inwinnen.¹¹⁸

Volgens deskundigen van het NIFP is het *good practice* om ten minste één referent uit de leefomgeving van de verdachte te spreken. Wanneer een gedragsdeskundige dat niet doet, zou hij moeten beargumenteren waarom dat niet mogelijk is, of waarom hij dat niet nodig vindt. Sommige onderzoekers wijzen erop dat er rechters-commissarissen en officieren van justitie zijn, die de indruk hebben dat er te weinig met referenten uit de leefomgeving van een verdachte wordt gesproken. Daardoor kan het volgens hen voorkomen dat rechters en officieren van justitie de rapportage te eenzijdig vinden leunen op verklaringen van de verdachte.¹¹⁹

Deskundigen van het NIFP stellen zich voorts op het standpunt dat gedragsdeskundigen die on-

derzoek verrichten in strafzaken standaard *beroeps-halve referenten* moeten spreken. Hiermee worden personen bedoeld die vanuit hun profissie informatie kunnen verstrekken, zoals een behandelaar of de reclassering. Niet altijd zijn die beschikbaar, want niet elke verdachte is ten tijde van het onderzoek of voorafgaande aan het tenlastegelegde onder behandeling (geweest).¹²⁰ Ook is niet iedere verdachte bekend bij de reclassering.

Is besloten tot het afnemen van een hetero-anamnese, dan zal de gedragsdeskundige zich bij het maken van zijn keuze voor de te benaderen referent(en) in belangrijke mate laten leiden door de aard van het delict. Het PBC acht bij geweldsdelicten, die zich tegen de medemens richten en zich op het intermenselijke vlak afspelen, informatie van personen die een intieme omgang met de verdachte hebben (gehad) van groot belang.¹²¹ Dit roept de vraag op in hoeverre een gedragsdeskundige referenten die partijdig zouden kunnen zijn mag benaderen. Te denken valt aan gevallen van incest, waar de partner of kinderen op enigerlei wijze partij zijn bij het tenlastegelegde. Naast een grote mate van subjectiviteit kunnen in dergelijke gevallen onderlinge loyaliteitsbanden grote invloed hebben op de informatie die iemand verstrekt. De referent kan dan in een lastige positie gebracht worden.¹²² Bij gebruik van gegevens van derden is het doorgaans van belang dat de gedragsdeskundige streeft naar een zekere evenwichtigheid in de informatie die hij gebruikt. Daarom vindt de medische tuchtrechter het in bepaalde zaken belangrijk dat naast referenten van wat grotere afstand, ook informatie wordt ingewonnen bij personen uit de persoonlijke levenssfeer van de verdachte.¹²³ Dit

120 IJland en Drouven 2007, p. 25.

121 Uitslag 1989, p. 36.

122 Eizenga & Van Esch 1994, p. 46.

123 Tijdschrift voor Gezondheidsrecht, nr. 8/2001. In een zaak waarin volgens de tuchtrechter het evenwicht in de keuze voor referenten tekortschoot, speelde het volgende: Een verdachte had bij haar ex-vriendin en haar echtgenoot de ruiten ingegooid, de woning van hun dochter met verf besmeurd en hun auto bekrast. Gezien de escalatie van de problemen is verdachte 's nachts door de politie aangehouden en in verzekering gesteld. Bij de politie bekende zij. De psychiater vermeldde in het rapport dat de verdachte voorheen bevriend was met het slachtoffer, een voormalige collega, tot het contact verbroken werd. Sindsdien begonnen de problemen. Er was sprake van bedreiging met woorden als 'jullie gaan dood, wraak' en er zou sprake geweest zijn van laster, stalking door middel

116 Art. 316 Sv, j° art. 51j Sv. Voorheen art. 227 lid 4 Sv.

117 Rechtbank Maastricht 14 januari 2002, (niet gepubliceerd).

118 RTG Groningen 20 november 2006, Rep.nr. GP2005/06.

119 IJland en Drouven 2007, p. 25.

streven naar evenwichtigheid bij het verzamelen van hetero-anamnestiche gegevens, is te vinden bij de werkwijze van het PBC. Naast het spreken van “intieme” referenten wordt het door deskundigen van het PBC wenselijk geacht dat referenten op grotere “afstand” van de verdachte worden gesproken, omdat die meestal meer objectief zijn.¹²⁴

Tot slot is daar de vraag op welke manier de gedragsdeskundige de hier aan de orde zijnde informatie mag of moet verzamelen. Het verzamelen van hetero-anamnestiche gegevens kan op verschillende manieren plaatsvinden. Zo kan een gedragsdeskundige familieleden uitnodigen voor een gesprek. Hij kan hen ook telefonisch benaderen. Vanuit forensisch psychiatrische hoek bestaat er een voorkeur om de hetero-anamnestiche van familie en bekenden af te nemen buiten aanwezigheid van de verdachte. Dat bevordert een vrije manier van

van telefoongerintreure en het bezorgen van onbestelde boodschappen. Verdachte ontkende dat zij de slachtoffers had lastiggevalen. Zij verklaarde dat zij juist degene was die last had van stalking van de zijde van haar ex-vriendin en diens echtgenoot, en dat zij en haar gezin daaronder te lijden hadden. De gedragsdeskundigen kwamen tot de conclusie dat verdachte leed aan een paranoede waanstoornis, welke met haar persoonlijkheid samenhangt en op latere leeftijd was ontstaan. De hetero-anamnestiche gegevens waren betrokken uit het strafdoosier, een maatschappelijk werker van de politie, wiens visie in het verlengde lag van de visie van het slachtoffer van de tenlastegelegde feiten en een gesprek met de leidinggeveende van verdachte in haar werkkring, waar ook het slachtoffer werkzaam was. Het CTG oordeelde, evenals het RTG dat het handelen en nalaten van de psychiater bij het onderzoek Pro Justitia tuchtrechtelijk verwijtbaar was, omdat de psychiater zich *niet* had laten inlichten door personen uit de persoonlijke levenssfeer van verdachte, zoals haar huisarts. De psychiater stelde hiermee volgens voornoemde colleges, de onafhankelijkheid van haar onderzoeksrapport in de waagschaal. Zij had het gedeelte van het rapport dat de hetero-anamnestiche gegevens weergaf, een zekere onevenwichtigheid meegegeven. Verder overwoog het CTG dat geen gewicht was toegekend aan de omstandigheid dat de echtgenoot en meerderjarige kinderen van verdachte zich achter haar lezing van de feiten schaalden. Voornoemd college vond dit erg belangrijk. Vooral omdat van hen niet bekend was dat zij aan een waanstoornis zouden lijden.

124 Uitslag 1989, p. 36.

spreken met de referenten.¹²⁵ Bij behandelaars zal de gedragsdeskundige de informatie in veel gevallen schriftelijk aanvragen. Soms gebeurt dat telefonisch. De gedragsdeskundige moet in het laatste geval overleggen met de informatieverstrekker hoe hij de informatie gaat opnemen in zijn verslag.¹²⁶

4.3.6 Het (psychologisch) testonderzoek

Een belangrijke onderzoeksmethode voor psychologen is *psychologisch testonderzoek*. Deze methode vormt een meerwaarde bij gedragsdeskundig onderzoek. Dat betekent niet dat het gebruik daarvan overschat moet worden. Tests zijn slechts een *hulpmiddel*, dit in tegenstelling tot de veronderstellingen die daarover bij leken heersen.¹²⁷ Een psycholoog is niet verplicht psychologische tests te gebruiken.¹²⁸ Toch zal hij naar mijn idee goede argumenten moeten hebben, die hij moet vermelden in het rapport, om van het gebruik daarvan af te zien. De tests die een psycholoog gebruikt moeten zoveel als mogelijk is, gevalideerd zijn en voldoen aan Nederlandse normen. Zij moeten beantwoorden aan de wetenschappelijke normen die de beroepsgroep hanteert, de zogeheten COTAN-eisen (Commissie Testaangelegenheden Nederland).¹²⁹

Testonderzoek zou niet altijd (goed) mogelijk zijn, zoals bij taal- en cultuurproblemen bij allochtonen. Een beperking is ook dat psychologische tests die in Nederland gebruikt worden veelal genormeerd zijn op de blanke Nederlandse populatie. Psychotici bijvoorbeeld, zijn soms te weinig toegankelijk voor tests.¹³⁰ Bij psychologisch testonderzoek kunnen de omstandigheden waaronder de psycholoog het onderzoek verricht van invloed zijn op het uiteindelijke resultaat. Zo kunnen stressvolle omstandigheden de uitkomsten beïnvloeden. Dit zou meegenomen moeten worden bij de interpretatie van de onderzoeksgegevens.¹³¹

Wanneer verdachten niet gedetineerd zijn, geven sommige psychologen hen testmateriaal mee naar huis om in te vullen. Bij verdachten die gedetineerd zijn laten psychologen dat materiaal daarvoor geregeld bij hen achter. Volgens het CTG

125 Koerselman, Van den Bosch, Hodiamont 2002, p. 20.

126 Koerselman, Van den Bosch, Hodiamont 2002, p. 21.

127 Koenraadt 1994, p. 77.

128 CTG 8 januari 2009, 2007/300.

129 CTG 19-04-2005, *GJ* 2005/54; RTG Groningen 20 november 2006, Rep.nr. GP2005/05.

130 Brepols 1994, p. 58.

131 RTG Eindhoven 12 maart 2003, nr. 184b.

“dient er ingevolge art. III.2.f van de Standaard voortdurend toezicht en/of begeleiding bij de afname van diagnostische instrumenten te zijn”. Een uitzondering geldt voor vragenlijsten, voor zover zelfstandige invulling daarvan de kwaliteit van de gegevens en de beroepsrelatie niet aantast. Wanneer sprake is sprake van een forensische situatie en een (erkend) stroef lopend onderzoekscontact, mag testmateriaal niet mee naar huis worden gegeven om daar te worden ingevuld, als de kans voorzienbaar is dat daarmee problemen ontstaan.¹³²

Een gebruikelijke indeling bij psychologisch testonderzoek is die naar intelligentietests, neuropsychologische tests, persoonlijkheidsvragenlijsten en projectietests. Sommigen beschouwen een intelligentieonderzoek als een basisgegeven dat niet mag ontbreken bij een psychodiagnostisch onderzoek.¹³³ Omdat informatie over de intelligentie de basis vormt voor iemands psychisch functioneren, zou die informatie niet gemist kunnen worden.¹³⁴

Veel gebruikte intelligentietests zijn de Wechsler Adult Intelligence Scale (WAIS) en de Groninger Intelligentietest (GIT). Deze tests zijn zeer tijdrovend om af te nemen. Daarom neemt een aantal psychologen daarvan een verkorte versie af. Niet elke deskundige is gecharmeerd van het inkorten van tests. Zo zijn sommige sociale wetenschappers van mening dat het inkorten van tests, ook al behoudt men kwalitatief goede items, altijd tot informatieverlies leidt. Onderzoek zou hebben aangetoond dat zo'n verlies zeer gevoelig kan zijn.¹³⁵ Dit sluit aan bij informatie uit andere bronnen. Zo scoort volgens COTAN de verkorte versie van de GIT onvoldoende op normen, betrouwbaarheid, begripsvaliditeit en validiteit. In het geval dat een psycholoog de verkorte versie van een dergelijke test gebruikt, mag dat alleen als screeningstest.¹³⁶ Van de WAIS III mag volgens de handleiding een verkorte versie worden afgenomen. Voor het stellen van een diagnose of classificatie is de verkorte vorm echter ongeschikt. Daarnaast wordt vermeld dat verkorte vormen van de WAIS III niet gebruikt mogen worden voor juridische of gerechtelijke doeleinden. Dit betekent dat bij onderzoek in een strafzaak een psycholoog niet zou mogen volstaan

met het gebruik van een verkorte versie van de WAIS III.¹³⁷

Voor alloctonen en taalgestoorde verdachten maakt een psycholoog vaak gebruik van de Raven Progressive Matrices.¹³⁸ Dit is een non-verbale intelligentietest. Het suggereren van een IQ alleen op basis van de RAVEN zou ongewenst zijn.¹³⁹ Daarom wordt aanbevolen bij verdachten die de Nederlandse taal niet beheersen, de RAVEN te combineren met het performale deel van de WAIS III of minimaal zes subtesten van de GIT. Hoewel de uitkomsten van voornamelijk intelligentietests vaak worden uitgedrukt in getallen, waardoor grote objectiviteit wordt gesuggereerd, blijkt deze in de praktijk dikwijls minder groot dan waarschijnlijk geregeld wordt vermoed.¹⁴⁰ Een afwijkend resultaat op een test zou een reden zijn om een bepaalde meting op een andere wijze te verifiëren.¹⁴¹ Dit sluit aan bij een uitspraak van het RTG Groningen. Daaruit blijkt dat een psycholoog niet zonder meer af mag gaan op de uitkomsten van een intelligentietest wanneer die op gespannen voet staan met andere gegevens. In de desbetreffende zaak behaalde de onderzochte bij een intelligentietest met de

137 Handleiding WAIS III, p. 33.

138 Koenraadt 1994, p. 78.

139 Hoogerwerf e.a. 2007, p. 39

140 Zo meldt Wim Köhler in *NRC Handelsblad* van 14 december 2002: “Twee nieuwe IQ-tests – één voor kinderen, de ander voor volwassenen – worden inmiddels veel gebruikt, maar critici zeggen dat ze niet deugen. Tot de testnormen zijn verbeterd mogen psychologen alleen onder voorbehoud iemand zijn IQ geven”.

141 RTG Eindhoven 12 maart 2003, nr. 184b. In deze zaak waarin het ging om een psychologisch onderzoek in een strafzaak speelde het volgende: De intelligentie van een verdachte werd gemeten met behulp van een verkorte GIT (subtests legkaarten, woordmatrjts en cijferen). Volgens het RTG Eindhoven is dit instrument alleen geschikt om onder goede, normale omstandigheden een indicatie te krijgen van het intelligentieniveau van een persoon. Gezien het feit dat het lage eindresultaat sterk afweek van het geschatte intelligentieniveau op grond van opleiding, zou het voor de hand hebben gelegen deze meting nog op een andere wijze te verifiëren. De psycholoog had in dit geval niet mogen volstaan met een oppervlakkig intelligentieonderzoek. Bovendien was hij tekortgeschoten door, mede op grond van ongeoorloofde vergelijkingen met intelligentieonderzoeken van oudere datum, vervolgens vergaande conclusies te trekken over de aard van deze (vermeende) achteruitgang in intelligentie.

132 CTG 8 januari 2009, 2007/300.

133 Hoogerwerf e.a. 2007, p. 37; Schnitzler 1986.

134 Koenraadt 1994, p. 77-78.

135 Sijtsma en Emons 2007, p. 410-411.

136 Centraal Tuchtcollege voor de Gezondheidszorg, 19-04-2005, *GJ* 2005/54.

GIT een IQ van 105. De psycholoog concludeerde onder meer "Betrokkene is minder intelligent dan hij doet voorkomen". De verdachte had een VWO-diploma behaald en was rechten gaan studeren. Volgens de onderzoeker stond dit op gespannen voet met de uitslag van het intelligentieonderzoek. Het RTG was van mening dat de psycholoog deze gegevens aan de verdachte had moeten voorleggen, en dat hij zijn conclusies over de intelligentie van de verdachte te snel en te weinig gefundeerd had getrokken.¹⁴²

Soms kan een psycholoog bij een specifieke vraagstelling een beroep doen op speciale tests.¹⁴³ Een voorbeeld daarvan is de vraag of sprake is van een hersenorganische stoornis. Om vast te stellen of gedragsveranderingen het gevolg zijn van hersenorganische stoornissen, verricht de psycholoog vaak *neuropsychologisch testonderzoek*.¹⁴⁴ Neuropsychologisch testonderzoek wordt volgens sommigen alleen gedaan als daar een indicatie voor bestaat.¹⁴⁵ Sommige subtests van de WAIS of de GIT bieden aanknopingspunten om wel of niet over te gaan tot het gebruik van meer specifieke tests.¹⁴⁶ Ook kunnen klinische indrukken en een voorgeschiedenis waarin bijvoorbeeld extreem middelengebruik of hoofdletsel ten gevolge van een ongeval voorkomen, een indicatie geven om neuropsychologische tests te gebruiken. Soms kan het aangewezen zijn een neuropsycholoog in te schakelen. Volgens sommige forensisch psychologen moet ook als er duidelijke aanwijzingen zijn dat er sprake is van een neuropsychologische aandoening, de onderzoeker altijd overwegen of deze aandoening in forensisch opzicht relevant is.¹⁴⁷ Tot de neuropsychologische tests behoren onder meer de KAIT-SNAP, de Stroop Kleur-Woord-Test, de Trailmaking Test en de Bourdon.

Testpsychologisch *persoonlijkheidsonderzoek* bestaat uit persoonlijkheidsvragenlijsten en projectietests. Deze tests vullen elkaar aan.¹⁴⁸ In de vragenlijsten treft men een aantal beweringen aan waarvan de onderzochte moet aangeven of die al dan niet op

hem van toepassing zijn. Hierdoor ontstaat een beeld over de persoonlijkheid van de verdachte.¹⁴⁹ Als best practice bij ambulante forensisch psychologisch onderzoek bevelen deskundigen van het NIPF aan de NVM-2, de MMPI-2 en de EPPS te gebruiken. Bij deze tests zou de neiging om sociaal wenselijke antwoorden te geven worden achterhaald.¹⁵⁰ De NVM-2 en de MMPI-2 moeten bij voorkeur standaard deel uitmaken van een onderzoek Pro Justitia.¹⁵¹ Uit deze formulering zou opgemaakt kunnen worden dat psychologen bij onderzoek in strafzaken altijd gebruik moeten maken van persoonlijkheidsvragenlijsten, tenzij dat dit om een of andere reden niet mogelijk is. Ook op andere plaatsen waar gewag wordt gemaakt van het gebruik van vragenlijsten bij een persoonlijkheidsonderzoek in strafzaken, wordt niet gesproken in termen van bevoegdheden of verplichtingen.¹⁵² Volgens sommigen wordt *voor zover mogelijk* gebruik gemaakt van persoonlijkheidsvragenlijsten.¹⁵³

De meest gebruikte vragenlijsten zijn de Minnesota Multiphasic Personality Inventory (MMPI), Amsterdamse Biografische Vragenlijst (ABV), Edwards Personal Preference Schedule (EPPS), Nederlandse Persoonlijkheden Vragenlijst (NPV) en de Nederlandse Verkorte MMPI (NVM). De NVM is opgevolgd door de NPST maar daar ontbreken de schalen verlegenheid en extraversie. De NVM zou om auteursrechtelijke redenen uit de handel zijn genomen. Inmiddels zouden de auteursrechtelijke problemen zijn opgelost en is volgens sommige psychologen de weg vrijgemaakt voor de NVM-2. De NVM-2 zou de opvolger zijn van de NVM.¹⁵⁴ Dat neemt niet weg dat er psychologen zijn die nog steeds de NVM gebruiken. Het NIP acht het gebruik daarvan discutabel.¹⁵⁵ Het CTG evenwel acht het gebruik van de NVM niet in strijd met een juiste professionele houding.¹⁵⁶

Als aanvulling op de persoonlijkheidsvragenlijsten kan een psycholoog gebruik maken van *projectief*

142 RTG Groningen 20 november 2006, Rep.nr. GP2005/05.

143 Van Kordelaar 1989, p. 78.

144 Mensing 1994, p. 100.

145 Hoogerwerf e.a. 2007, p. 42.

146 Mensing 1994, p. 101; zo ook Van Deutekom en Koenraadt 2004, p. 76.

147 Van Deutekom en Koenraadt 2004, p. 76.

148 Van Kordelaar 1989, p. 78-81.

149 Koenraadt 1994, p. 79.

150 Hoogerwerf e.a. 2007, p.39.

151 Hoogerwerf e.a. 2007, p.39.

152 Van Deutekom en Koenraadt 2004, p. 76-77.

153 Koenraadt 1994, p. 79.

154 Hoogerwerf e.a. 2007, p.45, voetnoot 6.

155 College van Toezicht Nederlands Instituut voor Psychologen 21 januari 2009, 08/04a.

156 CTG 8 januari 2009, 2007/010. Deze uitspraak is twee weken ouder dan die van het NIP, waar deze kwestie aan de orde was.

materiaal. De bedoeling van projectietests is dat de onderzochte een deel van zichzelf “projecteert” op het aangeboden materiaal en daar als het ware zijn persoonlijkheid in legt.¹⁵⁷ Voorbeelden van projectietests zijn de zinnenaanvultest (ZAT), de Thematic Apperception Test (TAT) en de Rorschach. Bij de zinnenaanvultest staat een aantal zinsneden op papier die de onderzochte moet aanvullen, zoals: “Vroeger ...”. Bij de TAT krijgt de onderzochte een aantal platen aangeboden, waarbij hij een verhaalje moet vertellen. De Rorschach bestaat uit “inktvlekken”, waarbij de onderzochte aan moet geven wat hij erin ziet. Ook de House Tree Person (HTP) en andere tests waarbij tekeningen gemaakt moeten worden, behoren tot de projectietests. Deze laatste tests zouden nooit als enig (projectief) materiaal mogen worden afgenomen, omdat zij in de praktijk alleen kwalitatief-intuïtief geïnterpreteerd worden. Daarom zou dat altijd samen met ander projectief materiaal moeten gebeuren.¹⁵⁸

Vanuit forensisch psychiatrische hoek is wel betoogd dat geen onderzoeksmethoden mogen worden toegepast, die het bewustzijn van de onderzochte of het gebruik van zijn vrije wil zouden beïnvloeden. Zelfs wanneer de onderzochte daarvoor toestemming geeft, zou zulk onderzoek ontoelaatbaar zijn, omdat de onderzochte van tevoren niet kan overzien welke inhoud van zijn onderbewustzijn door dergelijk onderzoek naar boven worden gebracht. Degene die dit standpunt huldigt vraagt zich af of persoonlijkheidstests wel toelaatbaar zijn, omdat hiermee inhouden van het onderbewustzijn van de justitiabele buiten diens “vrije wil” om worden prijsgegeven. Uitdrukkelijke informatie aan de justitiabele omtrent de aard en de implicaties van deze onderzoeken, lijkt hem daarom geboden.¹⁵⁹

4.3.7 Het overleg met de mederapporteur

Uit de literatuur komt geen eenduidig antwoord naar voren op de vraag in hoeverre bij multidisciplinair onderzoek overleg *mag* resp. *moet* plaatsvinden tussen de verschillende disciplines. Sommigen zijn van mening dat door overleg vooraf de zorgvuldigheid die de wetgever op het oog heeft gehad met voeten wordt getreden. Zij spreken zelfs over een dubieuze praktijk.¹⁶⁰ Elders zou een dergelij-

ke afstemming van onderzoeken zoals dat bij ons gebruikelijk is, veel minder vanzelfsprekend zijn. Sommige zittingsrechters die te maken hebben met inschakeling van gedragsdeskundigen sturen er altijd op aan dat in het tussenarrest, waarin multidisciplinair onderzoek wordt aanbevolen, opgenomen wordt dat de deskundigen gescheiden moeten rapporteren. Bij eventuele verschillen krijgen de betrokkenen de gelegenheid om in alle (interne) openlijkheid op elkaars bevindingen te reageren. Als voordeel van deze werkwijze wordt genoemd dat het vaak de helderheid van het debat en het inzicht in de materie bevordert.¹⁶¹ Door anderen wordt gepleit voor het uitsluiten van contact tussen psychiaters, psychologen en reclasseringswerkers over hun bevindingen.¹⁶² Anderen hebben er geen bezwaar tegen dat een onderzoeker gebruik maakt van het werk van andere deskundigen. Wel wordt daaraan de voorwaarde verbonden dat wanneer een deskundige hiervan gebruik maakt, hij dit voor zijn rekening moet kunnen nemen.¹⁶³ Sommige forensisch gedragsdeskundigen beweren dat het NIFP gelijklopende conclusies en adviezen bij multidisciplinair onderzoek zou stimuleren omdat dit het gemak dient op de terechtzitting.¹⁶⁴ Kortom, zoveel hoofden zoveel zinnen.

Wanneer we verschillende regelingen die relevant zijn voor gedragsdeskundig onderzoek in strafzaken erop naslaan, is daar geen expliciete verplichting te ontdekken voor gedragsdeskundigen om met elkaar te overleggen. Dat geldt eveneens voor een verbod op overleg. Wel kan uit het *Wetboek van Strafrecht* worden afgeleid dat gedragsdeskundigen met elkaar *mogen* overleggen. Zo moet de rechter wanneer hij een last tot plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis of een TBS wil opleggen, beschikken over een advies van twee gedragsdeskundigen van verschillende discipline. Zij mogen dat advies gezamenlijk uitbrengen dan wel elk afzonderlijk.¹⁶⁵ Bringen zij het rapport gezamenlijk uit, dan betekent dit dat de ene gedragsdeskundige aan de ander informatie mag vragen, en dat die ander die informatie mag verstrekken. Daarvoor is geen toestemming nodig van de verdachte.

Gaan we te rade bij de *Wgbo* dan blijkt het volgende. Een verplichting tot overleg is hierin niet te vinden, hooguit een bevoegdheid. De gedrags-

157 Van Minden 1991, p. 163.

158 Hoogerwerf e.a. 2007, p. 49.

159 Schnitzler 1990, p. 151.

160 Merckelbach, Crombag, Van Koppen 2003, p. 715.

161 Nijboer 2004, p. 200 en p. 203 noot 33.

162 Jebbink 2011, p. 297.

163 Rimmelink 1965, p. 81.

164 Brand 2001, p. 187.

165 Art. 37 lid 2 Sr, j° art. 37a lid 3 Sr.

deskundige moet voor informatieverstrekking aan anderen dan de patiënt toestemming hebben van de onderzochte. Tot anderen dan de patiënt behoren niet degenen die rechtstreeks betrokken zijn bij de behandelingsovereenkomst, en degene die optreedt als vervanger van de hulpverlener.¹⁶⁶ De redactie van art. 37 lid 2 Sr maakt het evenwel mogelijk dat de gedragsdeskundigen hun advies gezamenlijk uitbrengen. Daarom lijkt mij deze bepaling uit de Wgbo ook van toepassing op de mederapporteur. Dit impliceert dat forensisch gedragsdeskundigen met elkaar mogen overleggen, zonder dat daar toestemming voor nodig is van de verdachte.¹⁶⁷ Weliswaar is bij gedragsdeskundig onderzoek in strafzaken geen sprake van een behandelingsovereenkomst. De mederapporteur is echter zo nauw bij het onderzoek betrokken dat hij naar mijn idee te vergelijken is met degene die rechtstreeks betrokken is bij een behandelingsovereenkomst.

Wat betreft beroeps- en gedragscodes verschuift het beeld van een bevoegdheid richting verplichting tot overleg. Naarmate de regeling specifiek opgesteld is voor forensisch gedragsdeskundigen lijkt eerder sprake van een verplichting. Zo wordt in de toelichting op de *Beroepscode voor psychologen van het NIP* ingegaan op de positie van de psycholoog, die in opdracht van een externe opdrachtgever een bijdrage levert aan een geïntegreerd rapport. Volgens het NIP mag in dat geval de inbreng van de psycholoog beschouwd worden als gegevensverstrekking in een interdisciplinair team. De patiënt behoeft hiervoor geen toestemming te geven. Dit is bijvoorbeeld duidelijk het geval bij klinische observatie en bij tripel onderzoek waarbij verschillende deskundigen één gezamenlijk verslag uitbrengen. Bij ander ambulair multidisciplinair onderzoek dan tripel onderzoek dienen de gedragsdeskundigen meestal afzonderlijke rapportages in. Toch kan mijns inziens ook in dat geval gesproken worden van geïntegreerde onderzoeken. De afzonderlijke onderzoeken van zowel psychiater als psycholoog en reclassering zijn immers op hetzelfde thema gericht en dienen hetzelfde doel. Geregeld zal het onderzoek van de één dat van de ander aanvullen.

De *Gedragscode voor Psychologen Pro Justitia Rapporteur* voorziet nadrukkelijk in een regeling

voor wat betreft een gezamenlijk overleg. Wat betreft multidisciplinaire rapportage schrijft de gedragscode voor dat de psycholoog overleg pleegt met de mederapporteur over de bevindingen, de conclusie en het uit te brengen advies.¹⁶⁸ Dit staat dus vrij dwingend geformuleerd en neigt sterk richting verplichting. Dat sluit aan bij het *Format* van het NIFP van zowel de psychiatrische als psychologisch rapportage. Dit bevat een paragraaf met als titel “*Overleg met de mederapporteur*”. In de toelichting staat: “Vermeld kort en zakelijk het overleg als sprake is van overeenstemming. Als sprake is van onderlinge verschillen, maak daar dan beargumenteerd melding van.” Kennelijk is het uitgangspunt bij multidisciplinair onderzoek dat overleg moet plaatsvinden.¹⁶⁹ Wel komt de vraag op mij af waarop de bevoegdheid van het NIFP is gebaseerd om dit soort voorschriften op te stellen. Andere vragen zijn: Wie zijn bij het opstellen van die regels betrokken geweest? In hoeverre is het noodzakelijk dat voor een voldoende doch onmisbaar draagvlak voor dit soort regels, ook procesdeelnemers als rechterlijke macht, advocatuur en wetenschap bij het opstellen daarvan betrokken zijn?

Ook in de rechtspraak wordt de ene keer gesproken over een bevoegdheid tot overleg en de andere keer van een verplichting. Vanuit (oudere) rechtspraak bestaat er geen bezwaar tegen dat een onderzoeker gebruik maakt van gegevens die een andere onderzoeker heeft verzameld.¹⁷⁰ Zo mag een psychiater bij zijn onderzoek gebruik maken van de uitkomsten van testonderzoek dat verricht is door de psycholoog. Mogelijk is dat anders wanneer de rechter(-commissaris) verbiedt dat deskundigen met elkaar overleggen. Een door de rechter benoemde deskundige moet zich immers richten naar de opdracht die de rechter-commissaris hem heeft gegeven.¹⁷¹

Uit rechtspraak van verschillende Medische Tuchtcolleges komt eerder het beeld naar voren van een verplichting dan van een bevoegdheid. Zo is volgens het RTG Groningen voor een correct multidisciplinair onderzoek een samenwerking tussen de bevindingen van beide gedragsdeskundigen

166 Art. 457 Wgbo.

167 In dit artikel staat onder meer “Zodanig advies dient door de gedragsdeskundigen gezamenlijk dan wel door ieder van hen afzonderlijk te zijn uitgebracht.

168 Art. 8.1 Gedragscode voor Psychologen Pro Justitia Rapporteur.

169 Overigens is het ook weer niet zo verwonderlijk dat tussen de gedragscode en het *Format* grote overeenkomsten bestaan. Beide zijn opgesteld door het NIFP.

170 HR 11 december 1933, NJ 1934, p. 172.

171 Art. 51i j° art. 51k Sv. Voorheen art. 227 lid 1 en lid 4 Sv; HR 17 februari 2009, NJ 2009/327.

nodig.¹⁷² Dit sluit aan bij een uitspraak van een ander RTG. Ook daaruit blijkt dat de tuchtrechter waarde hecht aan het overleg tussen gedragsdeskundigen bij multidisciplinair onderzoek, of eventueel met een collega deskundige. In een zaak die bij de tuchtrechter aan de orde was, verschilden de uitkomsten van het onderzoek van de psychiater van de bevindingen van de psycholoog. De psycholoog achtte de onderzochte sterk verminderd toerekeningsvatbaar. De psychiater beschouwde hem verminderd toerekeningsvatbaar. Het tuchtcollege merkte daarbij op dat “uit niets blijkt dat daarover onderling overleg is gepleegd, laat staan dat daarover de collegiale opinie van een derde is gevraagd”. Hiermee suggereert de tuchtrechter op zijn minst dat hij dit overleg wel heel belangrijk vindt.¹⁷³ In een latere uitspraak wordt een minder vrijblijvend standpunt ingenomen. Zo kan volgens het RTG Groningen wanneer beide gedragsdeskundigen niet met elkaar overleggen, niet op correcte wijze een multidisciplinair rapport ontstaan.¹⁷⁴ Voorts blijkt dat het overleg ook op het *juiste* moment moet plaatsvinden. Zo wordt het onjuist geacht dat een gedragsdeskundige zijn (voorlopig) rapport met daarin zijn bevindingen en conclusies ter beschikking stelt aan de mederapporteur, voordat de tweede gedragsdeskundige met zijn onderzoek is begonnen.¹⁷⁵

Bij klinische observatie en tripel onderzoek lijkt de vraag in hoeverre gedragsdeskundigen met elkaar mogen resp. moeten overleggen niet aan de orde. Daar is overleg inherent aan de onderzoeksmodaliteit. Bij klinisch onderzoek in het PBC vindt volgens een beschrijving van de werkwijze van dit instituut, veelvuldig overleg plaats tussen de verschillende onderzoekers. Dit onderzoek wordt uitgevoerd door een team van deskundigen die het onderzoek verrichten volgens diverse methoden. Ieder is voor zijn eigen deel professioneel verantwoordelijk. De psychiater voor het psychiatrisch

gedeelte van het onderzoek, de psycholoog voor het psychologisch gedeelte, de maatschappelijk werker voor het milieuonderzoek en de inrichtingswerkers voor participerende observaties op de afdeling waar de verdachte verblijft. De bevindingen van de verschillende deelnemers aan het onderzoek worden in een wekelijks overleg getoetst.¹⁷⁶

Ook bij tripel onderzoek is overleg tussen de deskundigen eigen aan deze vorm van onderzoek. Aan het begin van het onderzoek worden de activiteiten die de verschillende onderzoekers verrichten op elkaar afgestemd. Op diverse momenten vindt overleg plaats tussen psychiater, psycholoog, de maatschappelijk werker die het milieuonderzoek verricht en een NIFP-jurist.

4.3.8 Het overleg met de reclassering

In veel zaken waarin gedragsdeskundig onderzoek plaatsvindt, is de reclassering betrokken. In de literatuur is er geregeld op gewezen dat wanneer forensisch psychiatrisch onderzoek wordt verricht, informatieuitwisseling met de reclassering noodzakelijk is.¹⁷⁷ Zo wees Overbeek al in 1956 op de integratie van het voorlichtingsrapport van de reclassering in het psychiatrisch rapport. Hij stelde dat “... voor de behoeften van alle betrokken partijen thans nog een onvoldoende mate van samenwerking tussen beide voorlichters bestaat”. Hij achtte verandering in de bestaande toestand wenselijk in die zin dat een meerdere mate van samenwerking, of in ieder geval van kennismaking en gebruik van elkaars bevindingen, diende te worden nagestreefd.¹⁷⁸ De psychiater Goudsmit gebruikte krassere taal. Hij vond dat het forensisch-psychiatrisch onderzoek buiten de reclassering om moest worden gezien als een anachronisme, vergelijkbaar met een chirurgische ingreep zonder antisepsis.¹⁷⁹ Hij pleitte ervoor dat de psychiater die een verzoek krijgt om te rapporteren, deze opdracht pas accepteert als hij er zeker van is dat ook de reclassering een voorlichtingsrapport uitbrengt. Toch zijn er, zoals in de vorige subparagraaf aangegeven, advocaten die ervoor pleiten dat contact tussen psychia-

172 RTG Groningen d.d. 15 april 2008, Rep.nr G2005/79.

173 RTG Eindhoven 12 maart 2003, nr. 184b. Met de “derde” wordt waarschijnlijk bedoeld op het NIFP. De psychiater en psycholoog van het NIFP kwamen na analyse van het rapport van de psychiater en psycholoog tot de conclusie dat onduidelijk was, in hoeverre beide rapporteurs onderling overlegd hadden, en hun bevindingen en hun verschillen van inzicht betreffende de toerekeningsvatbaarheid hadden voorgelegd aan een psycholoog en psychiater van het NIFP.

174 RTG Groningen 15 april 2008, Rep.nr. G2005/79.

175 RTG Groningen 18 december 2006, *NbSr* 2007/116.

176 Koenraadt 1994, p. 74.

177 In die tijd verrichtten psychologen nog niet zelfstandig forensisch psychologisch onderzoek.

178 Overbeek 1956, p. 225-239.

179 Goudsmit 1974, p. 69; Ook De Smit 1977, p. 47-49, wijst op het grote belang van samenwerking tussen de psychiater die Pro Justitia rapporteert en de reclassering.

ters, psychologen en reclasseringswerkers over hun bevindingen uitgesloten wordt.¹⁸⁰

Voorgaande standpunten laten aan duidelijkheid niets te wensen over. Als argument vóór overleg met de reclassering kan nog worden toegevoegd dat de inbreng van de reclassering van belang is voor de beoordeling van de praktische uitvoerbaarheid van het advies van de gedragsdeskundige. Daarvoor is het noodzakelijk dat de gedragsdeskundige met de reclassering overlegt. Niet zelden speelt de reclassering een rol bij de tenuitvoerlegging van het vonnis. Dit zien we vooral bij een behandeling in het kader van een bijzondere voorwaarde bij een voorwaardelijke straf. Hetzelfde geldt voor de TBS met voorwaarde(n). Voordat de gedragsdeskundige een behandeling adviseert, kan de reclassering onderzoeken in hoeverre dat advies praktisch haalbaar is. Ook hier doet de vraag zich voor: In hoeverre mag of moet de onderzoeker Pro Justitia met de reclassering overleggen? En als er sprake is van mogen, in hoeverre is die bevoegdheid dan conditioneel bepaald?

Als uitgangspunt mag de reclassering zoals ik eerder aangaf, bij onderzoek in strafzaken gerekend worden tot de functionele eenheid. De reclassering is immers op gelijkgerichte wijze als de mederapporteur betrokken bij de voorlichting aan de rechter. Als de reclassering een voorlichtingsrapport uitbrengt, beschikt zij doorgaans over belangrijke informatie uit de leefwereld van de verdachte. Die informatie is voor het onderzoek van de gedragsdeskundige van belang. Bij tripel onderzoek worden zelfs afspraken gemaakt met de gedragsdeskundigen en de reclassering over de referenten die de milieuonderzoeker moet benaderen. Tijdens het onderzoeksproces vinden geregeld besprekingen plaats tussen de onderzoekers. Zij wisselen onderzoeksbevindingen met elkaar uit en stemmen de verschillende onderzoeken op elkaar af om tot een adequate voorlichting te komen.

Bezien we nu wet- en regelgeving voor wat betreft bevoegdheden en verplichtingen voor het uitwisselen van informatie tussen forensisch gedragsdeskundigen en reclassering. Het *Wetboek van Strafvordering* bevat daarvoor geen specifieke regeling. Wel is zoals eerder aangegeven, om tot een advies te komen dat praktisch uitvoerbaar is, overleg met de reclassering noodzakelijk. Gezien vanuit het concept van de “functionele eenheid”, mag dit mijns

inziens zonder toestemming van een verdachte gebeuren.

Wat betreft de *Wet op de Geneeskundige Behandelingsovereenkomst* geldt mijns inziens ten aanzien van de reclassering hetzelfde, als hetgeen gesteld is bij de informatieuitwisseling met de mederapporteur. De Wgbo bevat geen verplichting maar mijns inziens wel een bevoegdheid voor die informatieuitwisseling. Daarvoor heeft de gedragsdeskundige geen toestemming nodig van de verdachte. De gedragsdeskundige heeft voor informatieverstrekking aan anderen dan de patiënt doorgaans toestemming van de patiënt nodig. Deze bepaling geldt echter niet voor informatieverstrekking tussen degenen die rechtstreeks betrokken zijn bij de behandelingsovereenkomst.¹⁸¹ Weliswaar is bij onderzoek Pro Justitia geen sprake van een behandelingsovereenkomst. Maar ook hier geldt dat de reclassering zo nauw bij het onderzoek betrokken is, dat de positie van de reclassering te vergelijken valt met die van degene die rechtstreeks betrokken is bij een behandelingsovereenkomst. Daarom behoeft de onderzoeker Pro Justitia naar mijn idee geen toestemming te krijgen van de verdachte om informatie uit te wisselen met de reclassering.

Het beeld dat uit beroepscode, privacyreglement en gedragscode naar voren komt, varieert van een bevoegdheid tot een verplichting. Zo biedt de *Beroepscode voor psychologen van het NIP* de nodige ruimte voor overleg met de reclassering, zonder dat de verdachte daarvoor toestemming hoeft te verlenen. Volgens deze beroepscode is voor het verstrekken van gegevens en het geven van beoordelingen aan andere beroepsbeoefenaren geen gericte toestemming van de cliënt nodig, als die andere beroepsbeoefenaren de cliënt behandelen of onderzoeken in verband met hetzelfde als waarop de professionele relatie van de psycholoog betrekking heeft, of met iets dat daaraan sterk gerelateerd is.¹⁸² Welnu, bij onderzoek Pro Justitia waarbij ook een psychiater en de reclassering betrokken zijn, beoordelen de afzonderlijke beroepsbeoefenaren de verdachte in verband met hetzelfde als de psycholoog. De afzonderlijke onderzoeken vormen samen één geheel. Dit geldt zowel wanneer men één gezamenlijk rapport uitbrengt als wanneer iedere discipline een apart verslag opstelt.

Het *Privacyreglement* van de *Stichting Reclassering Nederland* bevat een bepaling die inhoudt dat voor het uitwisselen van informatie met het NIFP

180 Jebbink 2011, p. 297.

181 Art. 457 Wgbo.

182 Art. III.3.3.11 Beroepscode NIP 2007.

geen toestemming van de cliënt nodig is.¹⁸³ Daaruit kan een bevoegdheid tot het uitwisselen van informatie worden afgeleid. Het is niet duidelijk in hoeverre hiermee het NIFP wordt bedoeld of ook de onderzoekers Pro Justitia die via het NIFP worden ingeschakeld. Het lijkt mij voor de hand liggend dat dit laatste het geval is. Dit wordt ondersteund door een uitspraak van de *Klachtencommissie Reclassering Nederland*, die hierna aan de orde komt.

Ook de *Gedragscode voor Psychologen Pro Justitia Rapporteur* voorziet in een regeling voor informatieuitwisseling met de reclassering. Kort maar krachtig schrijft deze gedragscode voor dat de psycholoog overleg pleegt met de reclassering over het uit te brengen advies.¹⁸⁴ Gezien de stellige formulering lijkt dit gelezen te moeten worden als een verplichting. Over het verlenen van toestemming door verdachte rept deze gedragscode niet. Ook ten aanzien van deze bepaling geldt wat betreft de totstandkoming en het draagvlak van deze gedragscode, wat ik hiervoor heb opgemerkt bij het overleg met de mederappporteur.

De uitspraken van de medische tuchtrechter en klachtencommissie van de reclassering variëren eveneens tussen verplichting en bevoegdheid. Dat de *medische tuchtrechter* overleg met de reclassering beschouwt als een verplichting, blijkt uit een uitspraak van het RTG in Eindhoven. Daarin wordt het feit dat de psycholoog die onderzoek Pro Justitia verrichtte, geen gegevens heeft opgevraagd of heeft overlegd met de reclassering aangeduid als tekortkoming.¹⁸⁵

De *Klachtencommissie Reclassering Nederland* verklaarde een klacht ongegrond, die erover ging dat de reclassering zonder toestemming van klager, overleg over hem had gehad met een psycholoog van het NIFP. De klachtencommissie voerde ondermeer aan dat de klacht zou berusten op miskenning van de hiervoor genoemde bepaling uit het privacyreglement, waarin is vastgelegd dat voor inwinnen van informatie bij de FPD geen toestemming nodig is.¹⁸⁶ Aan deze uitspraak kan op zijn

minst een bevoegdheid worden ontleend om informatie uit te wisselen tussen reclassering en de forensisch gedragsdeskundig onderzoeker.

4.3.9 Andere procesdeelnemers dan de verdachte als bron

Bij gedragsdeskundig onderzoek in strafzaken is niet alleen de informatie die betrokkene zelf verschaft van belang, maar ook gegevens die anderen aandragen. De medeonderzoeker en de reclassering zijn hiervoor ten tonele gevoerd. In het verloop van deze subparagraaf besteed ik aandacht aan de bevoegdheden en/of verplichtingen van andere procesdeelnemers dan de mederappporteur en de reclassering die bij het onderzoek een rol kunnen spelen.¹⁸⁷ Dat zijn achtereenvolgens: de rechter-commissaris (§ 4.3.9.1), de officier van justitie (§ 4.3.9.2), de raadsman (§ 4.3.9.3), het NIFP (§ 4.3.9.4), het maatschappelijk milieu van onderzochte (§ 4.3.9.5), de zorgverleners binnen het penitentiaire veld (§ 4.3.9.6) en de zorgverleners buiten het penitentiaire veld (§ 4.3.9.7).

4.3.9.1 De rechter-commissaris

Zoals we hebben gezien in § 4.3.2 mag een gedragsdeskundige bij forensisch onderzoek niet alleen afgaan op informatie die de onderzochte verstrekt. Om het onderzoek goed te verrichten heeft hij eveneens informatie nodig van anderen. Er bestaat geen wettelijke bepaling die de rechter-commissaris voorschrijft dat hij processtukken ter beschikking moet stellen aan gedragsdeskundigen die onderzoek verrichten in strafzaken. Die verplichting valt wel af te leiden uit de taak van de gedragsdeskundige. Zo blijkt uit de literatuur dat het niet alleen gebruikelijk maar ook noodzakelijk is dat de gedragsdeskundige over de processtukken beschikt om zijn taak goed te kunnen verrichten.¹⁸⁸ Dit sluit aan bij het Format van het NIFP. Daarin is ruimte gereserveerd voor het onderdeel "beschikbare en geraadpleegde stukken". De gedragsdeskundige moet daarin vermelden welke

183 Privacyreglement inzake bescherming van cliëntgegevens, (vastgesteld in de bestuursvergadering van de Stichting Reclassering Nederland op 19 december 1994) art. 5 lid 2. Zie ook privacyreglement Reclassering Nederland 12 september 2007, art. 5a lid 2 en art. 9 e.

184 Art. 8.2 Gedragscode voor Psychologen Pro Justitia Rapporteur.

185 RTG Eindhoven 12 maart 2003, nr. 184b.

186 Beslissing Klachtencommissie Reclassering Nederland 18 juli 2000.

187 Soms zijn alleen bevoegdheden aan de orde en een andere keer heeft een procesdeelnemer alleen maar verplichtingen.

188 De Smit 1977, p. 44; Van Ratingen 1962, p. 71; Lommen-van Alphen 1989, p. 21-22; Eizenga & Van Esch 1994, p. 40.

processtukken hij geraadpleegd heeft.¹⁸⁹ Zijn de processtukken niet ter beschikking gesteld, dan moet de gedragsdeskundige daar om vragen. Wanneer er discrepanties zijn tussen het verhaal van de onderzochte en dat van de processtukken, moet de gedragsdeskundige de onderzochte daarmee confronteren en hem daarover bevragen. Uit de medische tuchtrechtspraak kan eveneens een verplichting tot het raadplegen van processtukken opgemaakt worden. Daaruit valt namelijk af te leiden dat wanneer een gedragsdeskundige kennisneemt van de processtukken, nadat hij met de verdachte heeft gesproken, dat doorgaans een tweede gesprek vereist om de verdachte te confronteren met gegevens uit het strafdossier.¹⁹⁰

4.3.9.2 De officier van justitie

De verplichtingen van de officier van justitie bij gedragsdeskundig onderzoek komen voor een belangrijk deel overeen met die van de rechter-commissaris. Hetgeen hiervoor gesteld is over informatieverstrekking door de rechter-commissaris aan de gedragsdeskundige, geldt eveneens voor de officier van justitie als deze de deskundige benoemt. Ook de officier van justitie moet ervoor zorgen dat de gedragsdeskundige voor aanvang van zijn onderzoek kan beschikken over de nodige informatie.

4.3.9.3 De raadsman

De raadsman is voor het verstrekken van inlichtingen gebonden aan de wil van de verdachte.¹⁹¹ De verdediging mag daarom geen informatie verstrekken aan de gedragsdeskundige die de verdachte zelf niet aan hem wil geven. Overigens zal een raadsman vrijwel nooit over de informatie beschikken die de gedragsdeskundige aan de verdachte vraagt.

Voorstelbaar is dat de raadsman soms behoefte heeft aan overleg met de gedragsdeskundige die onderzoek verricht in een strafzaak. Zo kan wanneer de raadsman schorsing van de voorlopige

hechtenis wil verzoeken, informatie van de gedragsdeskundige over eventueel recidivegevaar daarin een rol spelen.

Anders dan in de *Beroepscode van het NIP* wordt in de *Gedragscode voor psychologen Pro Justitia Rapporteur* aandacht besteed aan de positie van de raadsman. Informatieverstrekking aan de door de verdachte gemachtigde advocaat is toegestaan op grond van laatstgenoemde gedragscode, “voor zover het informatie betreft die valt onder het inzagerecht van de verdachte”. De privacy van derden mag daarbij niet worden geschaad.¹⁹² De gedragscode clauseleert dus het verstrekken van informatie door de psycholoog aan de raadsman.

4.3.9.4 Het Nederlands Instituut voor Forensische Psychiatrie en Psychologie (NIFP)

Het NIFP kan een belangrijke bron van informatie zijn voor gedragsdeskundigen die onderzoek verrichten in strafzaken. Het NIFP beschikt in veel gevallen over verschillende soorten informatie over een verdachte. De ene categorie gegevens heeft betrekking op de in eerdere zaken gegeven voorlichting aan de rechter. Het betreft dan bijvoorbeeld eerdere rapportages en de consultbrief, die aan de rechter-commissaris of officier van justitie is gestuurd over de indicatiestelling voor het onderzoek Pro Justitia. Andere informatie waarover het NIFP beschikt heeft te maken met de *zorgverlening* in de penitentiaire inrichting bij een eerdere of de huidige detentie. Dit onderscheid is van belang voor het antwoord op de vraag in hoeverre het NIFP informatie mag verstrekken aan de gedragsdeskundige, die onderzoek verricht om de rechter voor te lichten.

Voor medische gegevens uit *zorgconsulten* geldt een verdergaand beroepsgeheim dan voor gegevens die verzameld worden ten behoeve van een onderzoek Pro Justitia. Een verdachte die zich tot een hulpverlener wendt, verkeert in een andere positie dan een verdachte die onderzocht wordt ten behoeve van voorlichting aan de rechter. In een hulpverlenings-situatie moet iemand erop kunnen vertrouwen dat de gegevens die hij aan de hulpverlener verstrekt, geheim blijven. In die situatie is sprake van een geneeskundige behandelingsovereenkomst. Daarvoor geldt de Wgbo onverkort. Dat betekent dat de verdachte voor het verstrekken van informatie

189 Hierin worden vermeld het proces-verbaal van de politie, het proces verbaal van het verhoor bij de rechter-commissaris, uittreksel algemeen documentatieregister, (oude) rapportages Pro Justitia, voorlichtingsrapportage reclassering, consultbrieven NIFP, correspondentie psychiatrische behandelingen etc.

190 RTG Groningen 15 april 2008, G2004/61.

191 Spronken 2001, p. 292.

192 Art. 6.1.1. Gedragscode voor psychologen Pro Justitia Rapporteur.

door de hulpverlener, toestemming moet verlenen.¹⁹³ Wat betreft het verstrekken van informatie uit een behandelcontact kan dus gesproken worden van een conditionele bevoegdheid. Voor de rapportagepraktijk vloeit hieruit voort wat eerder is aangegeven, dat bij klinische observatie degene die het onderzoek Pro Justitia verricht, niet tevens de behandelaar van de onderzochte mag zijn.

Verrassend in het licht van het bovenstaande is een uitspraak van het RTG Amsterdam. Dat college gaat opvallend soepel om met het verschaffen van informatie uit een behandelrelatie door een NIFP-psychiater aan een collega NIFP-psychiater en aan de rechter-commissaris. In een strafzaak was onderzoek verricht door een psycholoog. De NIFP-psychiater die verdachte in detentie behandelde, was van mening dat de verdachte er ernstiger aan toe was dan de rechtbank op grond van het rapport van de psycholoog meende. Daarom adviseerde de NIFP-psychiater een klinische observatie in het PBC. Het RTG was in dit geval van mening dat de NIFP-psychiater in het kader van de detentie van klager, informatie kon doorgeven aan zijn collega NIFP-psychiater en aan de rechter-commissaris. Het RTG noemt daarbij dat de taak van de NIFP-psychiater er nu juist uit bestaat justitie te adviseren omtrent de plaatsing van gedetineerden.¹⁹⁴ Naar mijn idee was het zuiverder geweest wanneer de NIFP-psychiater een collega met wie de betrokkene geen behandelrelatie had, gevraagd had om te beoordelen in hoeverre het verslag van de psycholoog voldeed. Dat had tot hetzelfde resultaat kunnen leiden, te weten klinische observatie in het PBC.

Anders ligt dat naar mijn idee bij consulten die een NIFP-psychiater verricht ten behoeve van *onderzoek Pro Justitia*. Hoewel geen strafvorderlijke regeling voorziet in een voorschrift voor het verstrekken van informatie door het NIFP aan gedragsdeskundigen die onderzoek verrichten in strafzaken, zijn er verschillende bronnen aan te voeren waaraan die bevoegdheid valt te ontleen.¹⁹⁵ Zo maakt het NIFP

bij advisering of bemiddeling bij de inschakeling van een gedragsdeskundige voor onderzoek in een strafzaak onderdeel uit van de strafrechtsketen, die betrokken is bij de voorlichting aan de rechter. Gegevens die het NIFP in dit kader verzamelt, zijn van belang voor de berechting van een verdachte. Procesdeelnemers die rechtstreeks bij het onderzoek Pro Justitia betrokken zijn, dienen deze gegevens ter beschikking te krijgen. Eerder heb ik die betrokken deskundigen aangeduid met de term “functionele eenheid”. Dit betekent in de praktijk dat zonder toestemming van een verdachte, informatieuitwisseling mogelijk moet zijn tussen de gedragsdeskundige die onderzoek Pro Justitia verricht en het NIFP. Dit geldt dus alleen voor zover de informatie verzameld is ten behoeve van de berechting, en dus niet voor informatie die het NIFP heeft uit een hulpverleningscontact. Een voorbeeld van informatieverzameling binnen dit kader, is het onderzoek dat een NIFP-psychiater verricht om de rechter-commissaris of de officier van justitie voor te lichten over de indicatie voor gedragsdeskundig onderzoek. Omdat in dit geval geen sprake is van een hulpverleningsrelatie, is de Wgbo enkel van toepassing via de schakelbepaling van art. 464. Dat wil zeggen “voor zover de aard van de rechtsbetrekking zich daartegen niet verzet”. Overigens zullen de procesdeelnemers het verslag dat gemaakt is van dit onderzoek, meestal krijgen van de rechter-commissaris of van de officier van justitie.¹⁹⁶ Het strikt hanteren van de geheimhoudingsplicht lijkt mij hier gezien de aard van de rechtsbetrekking niet aan de orde. Van een vertrouwensrelatie zoals die er moet zijn in een behandelrelatie, is hier geen sprake. Uiteraard is hier niet mee gezegd dat een vertrouwensrelatie bij onderzoek Pro Justitia niet belangrijk is. Deze is echter van een andere orde als in een behandelrelatie.

4.3.9.5 Het maatschappelijk milieu van onderzochte

Bij gedragsdeskundig onderzoek in strafzaken is informatie uit het maatschappelijk milieu van de onderzochte vaak heel belangrijk. Dat onderzoek behelst immers meer dan het stellen van een diagnose. Het dient ook het tenlastegelegde feit in

zelfs niet noemt.

196 Zie ook CTG 3 februari 2009, 2007/321. Hierin geeft het CTG aan dat de schriftelijke versie van het advies van de NIFP-psychiater wordt toegevoegd aan het strafdossier, wat aan de raadsman van een betrokkene wordt verstrekt.

193 Art. 457 Wgbo.

194 Uitspraak RTG Amsterdam 21 januari 2003, niet gepubliceerd. Overigens was de klacht er niet op gericht dat de NIFP-psychiater die de verdachte behandelde informatie had verstrekt zonder zijn toestemming. De klacht hield in dat de NIFP-psychiater fictieve informatie had verstrekt omdat verdachte zich op het standpunt stelde dat hij geen delict had gepleegd. Volgens verdachte was er daarom geen gevaar voor recidive.

195 Saillant detail is dat deze wet het Nederlands Instituut voor Forensische Psychiatrie en Psychologie

de sociale context van de verdachte te plaatsen.¹⁹⁷ Zoals eerder aangegeven is het volgens deskundigen van het NIFP bij onderzoek van volwassenen *good practice* om ten minste één referent uit de leefomgeving van betrokkene te spreken. Wanneer dat niet gebeurt, zou de onderzoeker aan moeten geven waarom dat niet mogelijk is of waarom hij dat niet nodig acht.¹⁹⁸ Bij klinische observatie in het PBC en bij tripel onderzoek is milieuonderzoek een vast onderdeel van de onderzoeksmodaliteit. Uit het voorgaande maar ook uit andere bronnen die hierna aan de orde komen, valt het verrichten van een hetero-anamnese niet klip en klaar als een verplichting te kenschetsen. Wellicht is dat anders wanneer het informatie inwinnen bij derden onderdeel is van de verstrekte opdracht.

Het *Wetboek van Strafvordering* bevat voor het inwinnen van informatie in het maatschappelijk milieu van een verdachte geen specifieke regeling. Ook in andere wetten is die niet aan te treffen. In de *Beroepscode voor psychologen van het NIP* wordt in het geheel geen aandacht besteed aan dit specifieke onderwerp.

Raadplegen we andere regelgeving dan blijkt dat voor het inwinnen van informatie bij derden doorgaans toestemming nodig is van de verdachte. Volgens de *Gedragscode voor Psychologen Pro-Justitiarapporteur* mag de psycholoog hetero-anamnestiche informatie opvragen met (bij voorkeur schriftelijke) toestemming van verdachte. Er moet bovendien voor het opvragen van informatie een gerichte vraagstelling zijn, en de gevraagde gegevens moeten noodzakelijk zijn voor adequate advisering aan de rechtbank.¹⁹⁹ Volgens de *Richtlijn Psychiatrische Rapportage* verdient het de voorkeur [cursief CvE] dat de betrokkene toestemming verleent voor het spreken met partner, familieleden of bekenden.²⁰⁰ Hier treffen we dus een iets vrijblijvender formulering aan voor het toestemmingsver-eiste.

De rechtbank Maastricht heeft dit probleem een keer als volgt opgelost. Voor een gedragsdeskundig onderzoek was volgens een NIFP-psychiater informatie van referenten uit de woonomgeving van de verdachte van groot belang. Bij een eerder milieuonderzoek waren alleen mensen betrokken die door de verdachte waren aangegeven. De

rechtbank was van mening dat hierdoor het milieu van de onderzochte eenzijdig was onderzocht, en achtte om die reden aanvullende rapportage noodzakelijk. De zaak werd verwezen naar de rechter-commissaris om het bestaande milieुरapport te doen aanvullen. De rechtbank verduidelijkte de opdracht door aan te geven dat zij daaronder verstond, dat bij het milieuonderzoek zouden worden betrokken de personen die vóór het tenlastegelegde feit deel uitmaakten van de woonomgeving van betrokkene, en/of andere door de officier van justitie en de verdediging nader aan te geven personen.²⁰¹ Aan de oorspronkelijke onderzoekers werd gevraagd naar aanleiding van het aanvullend milieुरapport, een nadere rapportage uit te brengen. De vraag of hiermee de toestemming van verdachte achterwege mag blijven, is daarmee niet beantwoord. Bij benoeming door de rechter-commissaris is de deskundige evenwel verplicht de gevorderde diensten te verlenen.²⁰² Mijns inziens vervalt daarmee de noodzaak dat de verdachte toestemming verleent voor het inwinnen van informatie uit het leefmilieu van de verdachte. Bij medische informatie is dat wellicht anders. Daar ligt immers een wettelijke bepaling ten grondslag aan het vereiste van toestemming van betrokkene voor het verstrekken van die informatie.

In de *literatuur* zijn de opvattingen verdeeld over de vraag of een verdachte voor het spreken met referenten toestemming moet verlenen. Wat betreft klinisch onderzoek zijn er juristen die van mening zijn dat klinische observatie van een verdachte geen legitimatie is voor het verzamelen van hetero-anamnestiche gegevens buiten de inrichting, zoals het spreken van referenten.²⁰³ Bij onderzoek in het PBC achten deskundigen van dit instituut het niet noodzakelijk dat een verdachte toestemming verleent voor het benaderen van referenten uit zijn leefmilieu. Uitgangspunt daarbij is dat degenen die verantwoordelijk zijn voor gedragsdeskundig onderzoek, bepalen welke middelen nodig zijn. Zij stellen vast welke referenten zij benaderen. Wel wordt rekening gehouden met de wensen van een verdachte wanneer het gaat om een minder belangrijke referent, of iemand die vervangen kan worden door een ander die over de benodigde informatie beschikt. Dat neemt niet weg dat het voor kan komen dat een referent, tegen de uitdrukkelijke wens van de verdachte, toch wordt

197 De Smit 1977, p. 48.

198 IJland en Drouven 2007, p. 25.

199 Art. 6.1 Gedragscode Psychologen Pro Justitia Rapporteur oktober 2001.

200 Koerselman, Van den Bosch, Hodiamont 2002, p. 20.

201 Rechtbank Maastricht 14 januari 2002 (niet gepubliceerd).

202 Art. 51j Sv. Voorheen art. 227 lid 4 Sv.

203 Bakker 1993, p. 96.

geraadpleegd.²⁰⁴ Daarmee is overigens niet gezegd dat die referent ook informatie verstrekt.

Andere juristen menen dat het dwingende karakter van de opdracht van de rechter wordt miskend, wanneer gedragsdeskundigen afzien van het benaderen van referenten omdat de verdachte weigert daarvoor toestemming te verlenen. Volgens hen mag van de onderzoekers een uiterste inspanning verwacht worden om de rechter van informatie te voorzien. Deze inspanningsverplichting zou het benaderen van derden rechtvaardigen wanneer de verdachte daarvoor geen toestemming verleent.²⁰⁵

4.3.9.6 De zorgverleners binnen het penitentiaire veld

Een verdachte die in een huis van bewaring verblijft, kan als *patiënt* in behandeling komen bij een psychiater of inrichtingspsycholoog. Degenen die bij de zorgverlening betrokken zijn, zoals de inrichtingsarts, de inrichtingspsycholoog, de verpleegkundigen van de penitentiaire inrichting en de NIFP-psychiater die zorg verleent binnen de inrichting, kunnen voor de gedragsdeskundige die onderzoek verricht in een strafzaak een belangrijke bron van informatie zijn. Met de informatie die een verdachte aan deze hulpverleners verstrekt, is een groot belang gediend. Zo heeft ook een verdachte recht op onbelemmerde toegang tot de hulpverlening. Hij moet zich daarbij vrijelijk kunnen uiten en de hulpverlener in vertrouwen kunnen nemen.

Zoals eerder gesteld, valt zowel klinische observatie als ambulante onderzoek ten behoeve van rapportage Pro Justitia via een schakelbepaling onder *handelingen op het gebied van de geneeskunst*. Dit betekent dat de Wgbo hierop (deels) van toepassing is.²⁰⁶ De psychiater en de psycholoog die een verdachte Pro Justitia onderzoeken, zijn daarom gebonden aan de regelgeving van de Wgbo, tenzij dat in strijd is met een specifieke regeling zoals uit het Wetboek van Strafvordering.

Het *Wetboek van Strafvordering* bevat geen specifieke regeling die hulpverleners uit het penitentiaire veld verplicht of een bevoegdheid toekent, ten behoeve van onderzoek Pro Justitia informatie te verschaffen. Ook de *Wgbo* kent geen bepaling die een dergelijke verplichting inhoudt. Dit betekent dat de onderzoeker Pro Justitia toestemming van de verdachte nodig heeft om informatie over hem

te verkrijgen van de inrichtingsarts, de inrichtingspsycholoog en de NIFP-psychiater die zorgtaken verricht in de inrichting.²⁰⁷ Wanneer een verdachte zich tot deze hulpverleners richt voor geneeskundige zorg, is immers sprake van een geneeskundige behandelingsovereenkomst.²⁰⁸ Hulpverleners uit het penitentiaire veld hebben dus een conditionele bevoegdheid om informatie te verstrekken aan de Pro-Justitia-onderzoeker. Dat wil zeggen dat zij die informatie mogen verstrekken wanneer de onderzochte daarvoor toestemming verleent. Wat dat betreft deel ik niet het standpunt dat het NIFP inneemt aangaande het inwinnen van informatie bij relevante professionals zoals de huisarts. Volgens het NIFP is toestemming van de verdachte niet nodig omdat het onderzoek wordt verricht in opdracht van justitie.²⁰⁹ Dat lijkt ook in strijd met een uitspraak van het RTG Zwolle. Weliswaar ging het daar om het inwinnen van informatie door een NIFP-psychiater. Deze had zonder toestemming van de verdachte gegevens opgevraagd bij de huisarts ten behoeve van voorlichting aan de rechter-commissaris. Volgens het tuchtcollege mocht die informatie niet zonder toestemming van de verdachte worden opgevraagd.²¹⁰ Niet valt in te zien waarom dit bij onderzoekers Pro Justitia anders zou zijn.

Binnen het huis van bewaring ontvangen vaak anderen dan niet medici, medische informatie. Hiervan is bijvoorbeeld sprake als een penitentiair inrichtingsmedewerker of een medewerker van het bureau sociale dienstverlening, deel uitmaakt van het psycho-medisch overleg. Binnen dit overleg, waarvan ook de medische dienst, de inrichtingspsycholoog en de forensisch psychiater deel uitmaken, vindt medische informatieuitwisseling plaats. Penitentiaire inrichtingsmedewerkers en medewerkers van het bureau sociale dienstverlening die deelnemen aan dit overleg, hebben voor informatie die zij via deze weg verkrijgen een afgeleide geheimhoudingsplicht, althans voor zover zij geen erkend beroepsgeheim hebben.²¹¹ Dat betekent dat

207 Art. 457 lid 1 Wgbo. Dit artikel luidt als volgt: "Onverminderd het in artikel 448 lid 3, tweede volzin, bepaalde draagt de hulpverlener zorg, dat aan anderen dan de patiënt geen inzage over de patiënt dan wel inzage in of afschrift van de bescheiden, bedoeld in artikel 454, worden verstrekt dan met toestemming van de patiënt."

208 Art. 446 Wgbo, j^o art. 457 Wgbo.

209 NIFP (jaar van uitgave onbekend). Wegwijzer rapportage Pro Justitia, p. 11.

210 RTG Zwolle 19 februari 2000 (niet gepubliceerd).

211 Leenen 1994, p. 197.

204 Uitslag, 1989, p. 37-38.

205 U. van de Pol 1993, p. 106-108.

206 Art. 446 lid 2 Wgbo.

het beroepsgeheim van de medische hulpverlener ook voor hen geldt.

De *Gedragscode voor inrichtingspsychologen van het gevangeniswezen* staat het verschaffen van gegevens door een inrichtingspsycholoog aan de rapporteur Pro Justitia toe wanneer aan bepaalde voorwaarden is voldaan. Informatieverstrekking mag niet, tenzij er sprake is van een gerichte vraagstelling, de gevraagde informatie noodzakelijk is voor adequate advisering aan de rechtbank en de gedetineerde schriftelijk toestemming heeft gegeven.²¹² Om te voorkomen dat een inrichtingspsycholoog via zijn functie als inrichtingspsycholoog aan informatie komt die hij gebruikt voor een onderzoek Pro Justitia, mag hij geen rapport uitbrengen over een gedetineerde die onder zijn zorg valt of die hij in het verleden behandeld heeft.

4.3.9.7 De zorgverleners buiten het penitentiaire veld

Geregeld komt het voor dat gedetineerden voordat zij in detentie kwamen, contacten hebben gehad met hulpverleners op het gebied van medische zorg zoals huisarts, medisch specialist, psycholoog, psychiater en maatschappelijk werk. Zij beschikken dan vaak over informatie die relevant is voor gedragsdeskundig onderzoek in een strafzaak. Gegevens hierover kunnen verstrekt worden door de verdachte zelf, maar informatie die hulpverleners zelf verschaffen kan daarop een belangrijke aanvulling zijn. Deskundigen van het NIFP stellen zich op het standpunt dat “beroepsmatige” referenten standaard geraadpleegd moeten worden.²¹³ Voor de advisering is het voor de forensisch gedragsdeskundige(n) noodzakelijk om na te gaan of al eerder een behandeling heeft plaatsgevonden, hoe het verloop daarvan was, of de verdachte zich aan gemaakte afspraken hield, etc. Dat brengt mij bij de vraag in hoeverre voor het *opvragen* van de hiervoor genoemde gegevens toestemming van de verdachte nodig is, en in hoeverre derden toestemming nodig hebben om aan forensisch gedragsdeskundigen informatie te mogen *verstrekken*.

Het *Wetboek van Strafvordering* kent geen specifieke regeling voor het *opvragen* van medische informatie door forensisch gedragsdeskundigen. Daarom geldt de regeling van de *Wgbo*. Voor het *opvragen* van informatie bij derden kent de *Wgbo* geen afzonderlijke regeling. De *Wgbo* eist wel dat

de patiënt toestemming verleent voor het *verstrekken* van informatie door derden.²¹⁴ Sommigen stellen zich daarom op het standpunt dat iemand dan alles mag vragen, maar dat het risico bij het geven van informatie bij de verstrekker daarvan ligt. Het RTG Zwolle is het daar kennelijk niet mee eens. Uit een uitspraak van dit college blijkt dat ook voor het *opvragen* van medische informatie toestemming van de verdachte nodig is. Het ging in de zaak die voorgelegd was aan het RTG Zwolle om het volgende:

Een psychiater had zonder toestemming van een verdachte, over wie de rechter-commissaris hem advies had gevraagd, informatie ingewonnen bij haar huisarts. De verdachte tekende bezwaar aan tegen deze gang van zaken bij de tuchtrechter. De psychiater verweerde zich als volgt: “Binnen de Districtspsychiatrische Dienst bestaat geen eenstemmigheid wanneer het gaat om de vraag of de toestemming van de patiënt wel zo nodig is voor het vragen van inlichtingen bij de huisarts, wanneer de psychiater als deskundige aan de rechter-commissaris moet rapporteren.”

Genoemd college was van oordeel “dat niet was in te zien waarom bij het inwinnen van inlichtingen voor een rapportage als deze, de toestemming om die inlichtingen te mogen inwinnen bij de behandelend arts(en) niet meer nodig zou zijn, nu de districtspsychiater – naar moet worden aangenomen onder een zekere (tijds)druk – moet rapporteren aan de rechter-commissaris over een verdachte”.²¹⁵

Zoals hiervoor aangegeven, is voor het inwinnen van informatie bij relevante professionals zoals de huisarts, volgens het NIFP toestemming van de verdachte niet nodig omdat het onderzoek wordt verricht in opdracht van justitie.²¹⁶ Voor dat standpunt vind ik noch in wet- en regelgeving noch in jurisprudentie aanknopingspunten. Eerder voor het tegendeel, zoals blijkt uit het voorgaande.

In de *Beroepscode voor psychologen van het NIP* wordt alleen aandacht besteed aan het verstrekken van informatie aan anderen dan de opdrachtgever. De psycholoog mag alleen die gegevens verstrekken waarvoor de cliënt vooraf gerichte toestemming heeft verleend, en die relevant en noodzakelijk zijn voor een specifieke vraagstelling aan die derde.²¹⁷ In de *Gedragscode voor Psychologen Pro Justitia Rapporteur* is wel aandacht voor het *opvragen* van ge-

214 Art. 457 *Wgbo*.

215 RTG Zwolle 19 februari 2000 (niet gepubliceerd).

216 NIFP (jaar van uitgave onbekend). *Wegwijzer rapportage Pro Justitia*, p.11.

217 Art. III.3.2.21 *Beroepscode NIP 2007*.

212 Art. 5.1 *Gedragscode voor inrichtingspsychologen van het gevangeniswezen* december 1999.

213 Jland en Drouven 2007, p. 25.

gevens. De psycholoog mag volgens deze regeling met (bij voorkeur schriftelijke) toestemming van de verdachte hetero-anamnestiche gegevens opvragen. Er moet sprake zijn van een gerichte vraagstelling en de gevraagde informatie moet noodzakelijk zijn voor adequate advisering aan de rechter. Uit de literatuur komt wat betreft het inwinnen van informatie bij derden geen eenduidig standpunt naar voren. Zoals eerder in dit hoofdstuk aangegeven, huldigen sommigen bij klinische observatie het standpunt dat het feit dat een verdachte weigert mee te werken aan forensisch gedragsdeskundig onderzoek, geen legitimatie vormt voor het verzamelen van hetero-anamnestiche gegevens buiten de inrichting, zoals het opvragen van eerdere medische gegevens en het spreken van referenten.²¹⁸ Anderen menen echter dat met dat standpunt het dwingende karakter van de opdracht van de rechter aan de deskundige wordt miskend. Zij vinden dat van de onderzoekers een uiterste inspanning verwacht mag worden om de rechter van informatie te voorzien. Naar hun mening rechtvaardigt deze inspanningsverplichting het benaderen van derden, en het opvragen van eerdere (medische) rapportages over een verdachte. Zij wijzen er daarbij op dat de verplichting die op de onderzoeker ligt niet geldt voor derden aan wie informatie wordt gevraagd.²¹⁹ Volgens hen kan een gedragsdeskundige dus verplicht zijn informatie te vragen aan derden, eventueel zonder toestemming van de verdachte. Derden kunnen echter niet gedwongen worden de gevraagde informatie te verstrekken. Naar mijn idee mag aan anderen die geen beroepsgeheim hebben, zoals werkgever, burens, familieleden, in ieder geval informatie worden gevraagd zonder toestemming van de verdachte. Wel moet die informatie dan noodzakelijk zijn voor het beantwoorden van de vraagstelling van de rechter. Ook die referenten kunnen overigens niet verplicht worden de gevraagde informatie te verstrekken.

Een ander aspect van het gedragsdeskundig onderzoek in strafzaken, is het onderzoek naar de uitvoerbaarheid van een uit te brengen advies. Volgens het CTG heeft de forensisch gedragsdeskundige een geheimhoudingsplicht als het gaat om het

verstrekken van informatie uit het onderzoek om de eventuele haalbaarheid van een advies te onderzoeken.²²⁰ Dat betekent dat de onderzoeker toestemming van de onderzochte nodig heeft om met een eventuele toekomstige behandelaar te overleggen. Voorheen was het primair een taak voor de forensisch gedragsdeskundige om na te gaan in hoeverre zijn advies praktisch uitvoerbaar was. Thans behoeft de gedragsdeskundige in zijn advies alleen aan te geven welke behandeling hij noodzakelijk acht en welk zorg- en beveiligingsniveau daar eventueel bij vereist is. Het advies voor de toeleiding naar klinische zorg wordt uitgebracht door het NIFP, afdeling Indicatiestelling Forensische Zorg (IFZ). De reclassering adviseert over allerlei andere vormen van forensische zorg.²²¹ Er is voor deze instanties voorzien in een regeling waardoor zij over de benodigde gegevens kunnen beschikken. Op grond van de Wet justitiële gegevens en het daarbij behoren Besluit mogen zij beschikken over de gedragsdeskundige rapportages.²²²

4.3.10 Het overig onderzoek

Soms is naast het voeren van gesprekken met de verdachte een somatisch onderzoek nodig (§ 4.3.4).²²³ Wanneer bij psychiatrisch onderzoek *aanvullend (neuro)psychologisch onderzoek* relevant is voor de diagnostiek en beantwoording van de vraagstelling, moet dit eveneens plaatsvinden. Dit doet zich bijvoorbeeld voor bij de vraag of bepaalde functiestoornissen passen bij een bepaald ziektebeeld. In het verlengde daarvan ligt de vraag welke consequenties een eventuele aandoening heeft op het functioneren van de verdachte.²²⁴ Sommige forensisch psychologen pleiten ervoor om bij onderzoek Pro Justitia een globale neuropsychologische screening te verrichten. Wanneer weinig voorkomende specifieke afwijkingen gevonden worden, of bij zeer gedifferentieerde diagnostiek, zou het

218 Bakker 1993 p. 96. Overigens ging het bij de hiervoor vermelde uitspraak van het RTG Zwolle niet om een rapportage Pro Justitia maar om de advisering of een dergelijke rapportage nodig was en zo ja, in welke vorm. Toch lijkt gezien de formulering deze uitspraak ook van toepassing op de rapportage Pro Justitia.

219 U. van de Pol 1993, p. 106-108.

220 Tijdschrift voor Gezondheidsrecht, 2001/61.

221 Interimbesluit forensische zorg, *Stb* 2010, 875

222 Art. 42 lid 4 en 5 Wet justitiële en strafvorderlijke gegevens j^o Art. 35b Besluit justitiële gegevens. *Stb*. 2004, 130, p. 49.

223 Koerselman, Van den Bosch, Hodiamont 2002, p. 21; Commissie Psychiatrische/Therapeutische Voorzieningen Gevangeniswezen 1983, bijlage 16.

224 Jelic en Merckelbach 2002, p. 358-359.

vaak nodig zijn een gespecialiseerde neuropsycholoog in te schakelen.²²⁵

Ook andersoortig onderzoek, zoals laboratoriumonderzoek, kan soms aangewezen zijn. Aanvullend *laboratoriumonderzoek* mag alleen plaatsvinden op indicatie, dat wil zeggen voor zover dat raadzaam is voor de diagnostiek en de beantwoording van de vraagstelling. De vraag naar de relevantie van het aanvullend laboratoriumonderzoek moet de psychiater beantwoorden.²²⁶

Wanneer dat nodig is, moeten gedragsdeskundigen advies vragen aan antropologen, theologen, sociologen of bij niet autochtone Nederlanders aan deskundigen inzake een bepaald land van herkomst.²²⁷ De vraag dringt zich op in hoeverre hier voldoende gebruik van gemaakt wordt. Zo blijkt uit dossieronderzoek naar culturele factoren in het strafproces, dat ten aanzien van culturele aspecten bij onder meer gedragsdeskundig onderzoek nogal eens *pseudodeskundigheid* aangetroffen wordt. Hetgeen de deskundige rapporteert, zou concurreren met een conglomeraat aan feiten van algemene bekendheid.²²⁸

4.3.11 De bespreking van het verslag met de verdachte, inzage- en correctierecht

In hoeverre zijn gedragsdeskundigen verplicht resp. bevoegd het verslag met de verdachte te bespreken? Een vraag die daarmee samenhangt is: in hoeverre moet resp. mag de gedragsdeskundige een verdachte inzage in het conceptverslag verlenen en hem gelegenheid geven voorstellen te doen om daarin correcties aan te brengen?

Wat betreft de *bespreking* van het verslag met de onderzochte komt uit verschillende bronnen naar voren dat de gedragsdeskundige nadat hij het onderzoek heeft afgerond, de uitkomsten daarvan *moet* bespreken met de verdachte. In wet- en regel-

geving wordt doorgaans niet heel veel aandacht besteed aan de bespreking van het verslag, maar des te meer aan het inzage- en correctierecht. Mogelijk dat de bespreking van het rapport als onderdeel daarvan wordt gezien.

Vooral in regelgeving, bij de opstelling waarvan voornamelijk of uitsluitend medewerkers van het NIFP betrokken zijn geweest, is aandacht voor de bespreking van het verslag met de onderzochte. Zo verplicht de *gedragscode voor psychologen Pro Justitia* de psycholoog expliciet de beantwoording van de vraagstelling met de verdachte te bespreken. Dit sluit aan bij het standpunt dat deskundigen van het NIFP ook in een ander verband hebben ingenomen, namelijk dat de rapporteur *altijd* de bevindingen met de onderzochte *persoonlijk* moet bespreken.²²⁹ Ook een *Conceptrichtlijn Psychiatrisch Onderzoek en Rapportage in Strafzaken* bevat een bepaling waarin aangegeven wordt dat de psychiater de conclusies en het advies met de verdachte bespreekt. Uit de redactie van die bepaling valt niet af te leiden of dit gelezen moet worden als een bevoegdheid dan wel als een verplichting.²³⁰

Dat de *medische tuchtrechter* veel waarde hecht aan bespreking van het verslag met de verdachte, blijkt uit diverse uitspraken. De gedragsdeskundige moet bij die bespreking niet alleen over alle onderzoeksresultaten beschikken, maar hij moet ook het rapport al hebben opgesteld.²³¹ Wanneer de forensisch gedragsdeskundige in een gesprek, voordat het rapport is afgerond de grote lijnen

225 Vooral de WAIS en de GIT vormen daarbij volgens hem een bruikbaar uitgangspunt. Mensing 1994, p. 101.

226 Koerselman, Van den Bosch, Hodiament 2002, p. 21.

227 Dit sluit aan bij Bijlage 16 van het rapport van de Commissie Psychiatrische/Therapeutische Voorzittingen Gevangeniswezen. Daarin staat dat de rapporteur(s) gehouden is (zijn) advies te vragen aan andere deskundigen, zodra dit hem/haar nodig blijkt. Dat kan het geval zijn volgens de Commissie, als het gaat om medisch specialismen (cardiologie, endocrinologie, electro encephalografie enz.)

228 Wiersinga 2002, p. 292.

229 IJland en Drouven 2007, p. 26.

230 Conceptrichtlijn Psychiatrisch Onderzoek en Rapportage in Strafzaken dd. 11-01-2011, p. 67.

231 RTG Eindhoven 12 maart 2003, nr. 184b. Volgens het RTG Eindhoven zou verweerder [de psycholoog, CvE] beter hebben gehandeld, indien hij zijn rapportage met klager had besproken, alvorens het definitieve rapport te verzenden; CTG 19-04-2005, GJ 2005/54; Zo ook CTG 8 januari 2009 (2007/010). In die zaak besliste het CTG dat de bespreking van het advies in grote lijnen aan het einde van het onderzoeksgesprek reeds daarom onvoldoende is, omdat daarna nog testonderzoek plaatsvond dat in het definitieve rapport werd verwerkt.; CTG 18 mei 2006, nr. 2005.261. Het CTG is van mening, dat bij onderzoek Pro Justitia in een strafzaak van de arts verwacht mag worden dat hij zijn rapport, voordat hij het aan de opdrachtgever zendt, aan de verdachte ter inzage aanbiedt en bespreekt. Volgens het CTG is het niet voldoende dat de arts voordat het rapport is opgesteld, zijn bevindingen en conclusies tijdens het laatste gesprek met de verdachte bespreekt.

van het advies, de diagnose en het behandeladvies met de verdachte bespreekt, moet een nagesprek plaatsvinden. De reactie van de verdachte daarop moet herkenbaar in de definitieve rapportage worden opgenomen.²³² Dat een nagesprek belangrijk kan zijn om misverstanden te voorkomen, blijkt uit een rapportage waartegen de verdachte onder meer als bezwaar aanvoerde dat de psychiater uitspraken van hem niet juist had weergegeven. Het RTG Groningen rekende het de psychiater in die zaak zwaar aan dat geen nagesprek had plaatsgevonden. Wanneer hij dat wel had gedaan, had een discrepantie tussen wat wel en niet was gezegd voorkomen kunnen worden.²³³ Bij multidisciplinair onderzoek is het niet voldoende dat enkel de mederapporteur het rapport met de verdachte bespreekt. Wanneer er omstandigheden zijn die vertraging opleveren voor het bespreken van het verslag, waardoor de zittingsdatum niet kan worden gehaald, behoort de gedragsdeskundige volgens het RTG Groningen uitstel van de zitting te verzoeken.²³⁴

Over de bespreking van het verslag met de onderzochte staat in het *Format* vermeld: "Maak melding van de wijze waarop het rapport c.q. conclusies en advies werden besproken met de betrokkene. Ook als dat eventueel niet is gebeurd. Meld de reactie van de betrokkene." Hoewel in die formulering niet direct een verplichting gelezen kan worden om het rapport met de onderzochte te bespreken, lijkt het dat de opstellers van het *Format* ervan uitgaan dat gedragsdeskundigen dat zonder meer doen.

Zoals hiervoor aangegeven is over het recht op *inzage* en *correctie* meer geregeld. Uit verschillende bronnen kan klip en klaar een verplichting worden afgeleid voor forensisch gedragsdeskundigen om een verdachte inzage te bieden in het verslag, en hem gelegenheid te geven om voorstellen te doen voor correcties. De forensisch gedragsdeskundige mag geen inzage verstrekken wanneer de rechter

hem een geheimhoudingsplicht heeft opgelegd, en voor zover de belangen van derden daardoor worden geschaad. Het correctierecht is beperkt tot gegevens van feitelijke aard. Te denken valt aan data, verkeerd gespelde namen etc. Het correctierecht is niet van toepassing op het professionele oordeel van de gedragsdeskundige. Dat betekent dat geen wijzigingen kunnen plaatsvinden omdat de verdachte het niet eens is met de conclusies en het advies in het rapport, of dat hij een passage niet relevant acht.

Het Wetboek van Strafvordering bevat geen verplichting voor de gedragsdeskundige om de verdachte inzage te geven in het verslag of hem gelegenheid te geven tot het doen van voorstellen voor correcties. Een correctierecht voor een onderzochte bij gedragsdeskundig onderzoek in strafzaken is ook niet opgenomen in de *Wgbo*.

Zoals ik hierna uit de doeken zal doen, is het inzage- en correctierecht op de ene plaats uitgebreider geregeld dan op een andere plek. Soms vullen verschillende regelingen elkaar aan. De *Wgbo* biedt een patiënt recht op inzage en op een afschrift indien hij daar om vraagt. Als het belang van de persoonlijke levenssfeer van een ander dit noodzakelijk maakt, wordt geen inzage en afschrift verstrekt. Hiervan is sprake als het rapport gegevens bevat die verkregen zijn van derden, die schade kunnen berokkenen op het moment dat de verdachte achter deze informatie komt. Dit kan bijvoorbeeld het geval zijn, wanneer een echtgenote van een verdachte wordt gesproken, en zij vertelt de onderzoeker over een buitenechtelijke relatie waarvan de verdachte op dat moment onwetend is. Overigens mogen deze feiten alleen in het rapport vermeld worden, voor zover zij relevant zijn voor de beantwoording van de vraagstelling. Om een beroep te kunnen doen op deze beperking moet de psychiater desgevraagd kunnen motiveren dat het privacybelang van de ander geschaad wordt door inzage/afschrijving te geven, en dat dit belang zwaarder weegt dan het belang van de onderzochte.

Een andere mogelijkheid om een verdachte inzage te onthouden op grond van de *Wgbo*, biedt de zogenoemde therapeutische exceptie. Dat betekent dat informatie mag worden onthouden voor zover het verstrekken daarvan kennelijk ernstig nadeel voor de patiënt zou opleveren.²³⁵ Daartoe dient de gedragsdeskundige wel vooraf een collega te hebben geraadpleegd.²³⁶

232 RTG Groningen 20 november 2006, Rep.nr. GP2005/05.

233 RTG Groningen 15 april 2008, nr. G2004/61.

234 RTG Groningen 15 april 2008, nr. G2005/79. Een psychiater voerde aan dat hij het verslag niet met de verdachte had kunnen bespreken omdat die bij dat gesprek boos was weggelopen. Daarnaast achtte de psychiater zijn veiligheid niet gewaarborgd bij een dergelijk nabespreking. In de termijn die nog restte voor de zitting zou daarvoor onvoldoende beveiliging in het huis van bewaring te regelen zijn. Volgens het RTG Groningen had de psychiater uitstel van de zitting kunnen en behoren te verzoeken.

235 Art. 448 *Wgbo* lid 3.

236 Sluiters e.a. 2004 (*TE- C gezondheidsrecht*), art. 448 lid 3 *Wgbo* aant. 4

Het inzage- en correctierecht zijn voorts terug te vinden in gedragscodes, richtlijnen en jurisprudentie.²³⁷ Verrassend is een uitspraak van het RTG Groningen van 18 december 2006 en van het CTG uit 2009. In de uitspraak van het RTG wordt gesteld dat de meningen over het inzage- en het correctierecht bij psychiatrisch onderzoek in strafzaken bepaald niet eensluidend zijn. Om die reden zou de psychiater geen verwijt behoren te worden gemaakt wanneer hij de verdachte daartoe niet de gelegenheid biedt.²³⁸ Het CTG acht het onjuist om de bepaling over het inzage- en correctierecht uit de gedragscode van psychologen die onderzoek verrichten in strafzaken, via de *reflexwerking* van toepassing te verklaren op het handelen van de arts, wiens beroepsgroep een dergelijke code niet kent, en binnen wiens beroepsgroep het overigens ook niet gebruikelijk is een onderzochte vooraf inzage te geven en een beperkte mogelijkheid te bieden correcties aan te dragen, en/of het rapport aan de onderzochte toe te zenden.²³⁹ Dat de *beroepsgroep* van psychiaters het inzage- en correctierecht niet kent, waag ik evenwel te betwijfelen. Zo staat in een *Richtlijn Psychiatrische Rapportage van de NVvP* dat de onderzochte het inzage- en veranderingsrecht kan doen gelden, zoals dat wettelijk en in jurisprudentie is geregeld.²⁴⁰ De rapporteur dient de onderzochte daarvan zelfs op de hoogte te stellen. Ook in een conceptrichtlijn voor forensisch psychiaters is een bepaling over inzage- en correctierecht opgenomen.²⁴¹ Omdat het Format geen

regels bevat over inzage en/of een beperkt correctierecht, zou de psychiater volgens het CTG niet verplicht zijn om daartoe gelegenheid te bieden. Het CTG rechtvaardigt deze vergaande consequentie door erop te wijzen dat volgens de algemene toelichting op het Format, dit stuk berust op resultaten van wetenschappelijk onderzoek met daarop gebaseerde discussie en aansluitende meningsvorming, gericht op het expliciteren van goed medisch handelen. Welk onderzoek dat is alsmede welke discussie, wordt niet duidelijk. Wanneer aan het ontbreken van bepaalde verplichtingen in dit stuk zulke grote gevolgen verbonden worden, dient het Format naar mijn idee een breed draagvlak te hebben.²⁴²

Wat betreft het tijdstip waarop inzage verstrekt moet worden in het verslag, kan opgemerkt worden dat uit verschillende bronnen blijkt dat de forensisch gedragsdeskundige inzage dient te verschaffen in het rapport vóórdat dit wordt uitgebracht aan het NIFP of aan de opdrachtgever. Het is onwenselijk dat dit op een later tijdstip gebeurt.²⁴³ Soms wordt daaraan toegevoegd dat uit het rapport

recht staat daarin aangegeven dat dit uitsluitend van toepassing is op gegevens van feitelijke aard.

237 Art. III.3.2.16 NIP-code 2007; Commissie Psychiatrische/Therapeutische Voorzieningen Gevangeniswezen 1983, Bijlage 16, blad 3; gedragscode voor psychologen Pro Justitia; Conceptrichtlijn Psychiatrisch Onderzoek en Rapportage in Strafzaken dd. 11-01-2011, p. 67; Koerselman, Van den Bosch, Hodiamont 2002, p. 12. Weliswaar staat hierbij vermeld dat deze richtlijn niet geldt voor strafrechtelijke rapportages, maar het betreft wel de beroepsgroep van psychiaters.

238 RTG Groningen 18 december 2006, *NbSr* 2007/117.

239 CTG 3 februari 2009, *GJ* 2009/36.

240 Koerselman, Van den Bosch, Hodiamont 2002, p. 12. Weliswaar staat hierbij vermeld dat deze richtlijn niet geldt voor strafrechtelijke rapportages, maar het betreft wel de beroepsgroep van psychiaters. Het correctierecht betreft ook hier alleen feiten en geen interpretaties.

241 Conceptrichtlijn Psychiatrisch Onderzoek en Rapportage in Strafzaken dd. 11-01-2011, p. 67. Voor wat betreft het inzage- en correctierecht is daarin geregeld dat wanneer een verdachte daar om verzoekt, het verslag aan hem verstrekt mag worden. Ten aanzien van het correctie-

242 Daarmee bedoel ik dat bij de opstelling daarvan niet enkel (een deel van) de beroepsgroep zelf betrokken moet zijn geweest maar ook anderen. Bij anderen heb ik het oog op leden van de rechterlijke macht, het Openbaar Ministerie, de advocatuur en de KNMG. De vraag dringt zich evenwel op in hoeverre dat is gebeurd. De hiervoor genoemde uitspraak verschilt overigens van een eerdere uitspraak van het CTG. Daarin oordeelde het CTG dat bij onderzoek Pro Justitia in een strafzaak van de arts verwacht mag worden dat hij zijn rapport, voordat hij het aan de opdrachtgever zendt, aan de verdachte ter inzage aanbiedt en bespreekt. Volgens die uitspraak van het CTG is het niet voldoende dat de arts voordat het rapport is opgesteld, zijn bevindingen en conclusies tijdens het laatste gesprek met de verdachte bespreekt. De uitspraak van het CTG van 3 februari 2009 verbaast mij dan ook. Het komt mij hoogst ongewenst voor dat een onderzochte bij een forensisch psychologisch onderzoek andere rechten heeft dan bij een psychiatrisch onderzoek dat soms in dezelfde strafzaak plaatsvindt.

243 College van Toezicht van het NIP 21 januari 2009, 08/04a; College van Toezicht NIP dd. 9 februari 2000, 99/09; gedragscode voor psychologen Pro Justitia; Commissie Psychiatrische/Therapeutische Voorzieningen Gevangeniswezen 1983, Bijlage 16, blad 3; CTG 18 mei 2006, nr. 2005.261.

moet blijken of de betrokkene kennisgenomen heeft van de inhoud van het verslag. De gedragsdeskundige moet de visie van de verdachte daarop in het rapport vastleggen.²⁴⁴ Het inzagerecht omvat niet de ruwe testcores bij psychologisch onderzoek. De onderzochte kan daarvan kennisnemen in het verslag waarin deze zijn verwerkt.²⁴⁵

Voor wat het correctierecht betreft, verdient het volgens het College van Toezicht van het NIP de voorkeur wanneer de verdachte correcties aandragt, dat de psycholoog die verwerkt in het rapport in plaats van dat hij die meestuurt met het verslag. Bij een omvangrijk psychologisch rapport moet de onderzochte meer tijd krijgen om gebruik te maken van zijn correctierecht.²⁴⁶

Sommige regelingen bevatten nog een aparte bepaling over het verkrijgen van een afschrift van het verslag. Volgens de *gedragscode voor psychologen Pro Justitia* kan de verdachte dat verkrijgen via de rechter-commissaris of de officier van justitie. Hoewel deze bepaling in strijd is met het recht op afschrift, zoals dat te vinden is in de Wgbo en de beroepscode van het NIP, lijkt mij dat dit geen problemen behoeft op te leveren. De officier van justitie en rechter-commissaris zijn immers verplicht een afschrift van het deskundigenrapport te sturen aan de verdediging.²⁴⁷

4.4 De verdachte als onderzochte

De eerste vraag die in deze subparagraaf op ons afkomt en waarop ik in § 4.4.1 zal ingaan, luidt: Welke rechten heeft een verdachte die in een strafzaak gedragsdeskundig wordt onderzocht? Verdachten die weigeren mee te werken aan gedragsdeskundig onderzoek of die het tenlastegelegde ontkennen, stellen gedragsdeskundigen geregeld voor problemen.²⁴⁸ Daarom zal in § 4.4.2 en § 4.4.3 apart

aandacht besteed worden aan de weigerende resp. ontkennende verdachte.

4.4.1 Bemoeienis van de verdachte met het onderzoek

Alleen al gezien de aard van gedragsdeskundig onderzoek, dat direct contact tussen de deskundige en de verdachte eist, lijkt een aantal rechten die het Wetboek van Strafvordering de verdachte toekent niet veel toe te voegen. Zo bood art. 231Sv (oud) de verdachte onder meer de mogelijkheid tot het geheel of gedeeltelijk bijwonen van het onderzoek van de deskundige.²⁴⁹ Zonder aanwezigheid van de verdachte is gedragsdeskundig onderzoek evenwel niet (goed) denkbaar. Toch is voorstelbaar dat een gedeelte van het onderzoek zich buiten aanwezigheid van de verdachte voltrekt. Dit kan zich voordoen als de onderzoeker ten behoeve van het onderzoek referenten spreekt. De verdachte is hier meestal niet bij aanwezig. Bij onderzoek van verdachten die niet preventief gehecht zijn, is dit soms anders. Het komt voor dat een verdachte wel bij een dergelijk gesprek aanwezig is. Overigens lijkt dit in de praktijk geen onderwerp te zijn dat vragen oproept of problemen oplevert.

De verdachte kan de rechter-commissaris dan wel de officier van justitie verzoeken een aanvullend onderzoek te bevelen.²⁵⁰ Op die manier probeert de wetgever de (mogelijkheid van) betrokkenheid van de verdediging bij het opstellen van een onderzoeksopdracht te realiseren.²⁵¹ Wanneer de officier van justitie een deskundige benoemt, mag de verdachte verzoeken aanwijzingen te mogen geven over het uit te voeren onderzoek.²⁵²

4.4.2 De weigerende verdachte

Een probleem dat zich geregeld voordoet bij gedragsdeskundig onderzoek in een strafzaak is dat

244 Commissie Psychiatrische/Therapeutische Voorzieningen Gevangeniswezen 1983, Bijlage 16, blad 3.

245 CTG 31 januari 2006, zaaknr. 2005/061.

246 College van Toezicht van het NIP 21 januari 2009, 08/04a.

247 Art. 150a Sv lid 2 en art. 230 Sv lid 1.

248 In dagbladen wordt geregeld aandacht besteed aan verdachten die weigeren mee te werken aan gedragsdeskundig onderzoek in strafzaken. Zo bevatte het dagblad *Trouw* op 1 augustus 2009 een artikel van de strafrechtadvocaat J.H.J. Liefink, met als kop: "TBS-weigeraar heeft groot gelijk". In dat artikel werd onder meer aangegeven dat advocaten het TBS-systeem zouden ondermijnen door verdachten te adviseren

niet mee te werken aan psychiatrisch of psychologisch onderzoek. Ook in andere kranten wordt hieraan aandacht besteed, zoals door M. van Leeuwen in *de Pers* op 4 augustus 2010 en *NRC Handelsblad* op 24 april 2010.

249 Het betreft hier art. 231 Sv, zoals dat gold voor 1 januari 2010.

250 Art. 150a lid 1 Sv resp. art. 228 lid 3 Sv.

251 Cleiren & Nijboer 2009 (T&C Sv), art. 150a Sv (nieuw), aant. 3a.

252 Art. 150a lid 1 Sv.

de verdachte weigert daaraan mee te werken. De meningen van zowel gedragsdeskundigen als juristen zijn verdeeld over het antwoord op de vraag in hoeverre een verdachte dit mag. Sommigen beschouwen dat als een probleem en anderen juist niet.²⁵³ Dit is dan ook een reden om uitvoeriger stil te staan bij dit onderwerp. In § 4.4.2.1 volgt een inleidende beschouwing over de weigerende verdachte. Vervolgens wordt ingegaan op wat hierover te zeggen valt op grond van verdragen (§ 4.4.2.2), Grondwet en andere wetten (§ 4.4.2.3), beroepscode en gedragscode (§ 4.4.2.4) en rechtspraak (§ 4.4.2.5).

4.4.2.1 Inleidende beschouwing

In 1962 schreef de jurist J.F. Hoeffelman over de weigerende verdachte: "Overigens is deze kwestie in de praktijk niet van grote betekenis, omdat het slechts weinig voorkomt dat een delinquent bezwaar maakt tegen het ondergaan van psychiatrisch onderzoek, en hij bovendien ook, indien hij aanvankelijk bezwaar heeft, na enig praten toch bijna steeds toestemt".²⁵⁴ Thans kan niet langer gezegd worden dat het weinig voorkomt dat een verdachte weigert mee te werken aan welk gedragsdeskundig onderzoek dan ook. Met een weigerende verdachte bedoel ik iemand die geen contact met de onderzoeker toelaat. Vanuit de rechtspraak wordt iemand ook als weigerende verdachte beschouwd, wanneer hij enkel onder zijn voorwaarde(n) wil meewerken aan onderzoek. Te denken valt aan de verdachte die weigert mee te werken aan klinische observatie, maar enkel wil meewerken aan ambulante onderzoek.²⁵⁵ Hetzelfde geldt voor iemand die alleen wil meewerken onder cameratoezicht, of een verdachte die aangeeft dat hij bij aanvullend onderzoek niet door bepaalde deskundigen onderzocht wenst te worden.²⁵⁶

Geregeld worden gedragsdeskundigen geconfronteerd met weigeraars. Vooral na een wetswijziging in 1988 lijkt het aantal weigeraars fors toegenomen. Vanaf die tijd is de rechter verplicht zich te laten adviseren door twee gedragsdeskundigen van verschillende discipline, voordat hij een last tot plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis of een TBS mag opleggen. Vooral uit angst voor een TBS

lijken nogal wat verdachten te besluiten, al dan niet op advies van hun raadsman, niet mee te werken aan gedragsdeskundig onderzoek. Zo zou in 2009 sprake zijn geweest van 145 geregistreerde weigeraars.²⁵⁷ Overigens kan bij weigerende observandi soms bij klinische observatie toch een (redelijk) volledig rapport worden opgesteld.²⁵⁸ Voor klinische observatie is toestemming van de verdachte niet vereist.²⁵⁹ Niet altijd ontloopt een weigerende verdachte overigens een TBS.²⁶⁰ Wel loopt hij, als geen TBS wordt opgelegd, het risico op een langere en soms zelfs een levenslange gevangenisstraf.²⁶¹

Een wijidverbreide opvatting is dat een weigering om mee te werken aan forensisch gedragsdeskundig onderzoek is toegestaan.²⁶² Doorgaans wordt dan een uitzondering gemaakt voor de zogeheten pathologische weigeraars. Dat zijn verdachten die lijden aan een vorm van zwakbegaafdheid, of verdachten die vanuit een psychische stoornis die gepaard gaat met oordeels- en kritiekstoornissen weigeren mee te werken aan gedragsdeskundig onderzoek. Door de aard van hun stoornis mogen zij niet in staat geacht worden hun eigen situatie adequaat in te schatten, en hun belangen ter zake naar behoren te behartigen.²⁶³ In dat geval wordt onderzoek doorgaans wel mogelijk geacht. Sommige forensisch psychiaters vinden zelfs dat de verdachte onrecht aangedaan wordt door hem niet te onderzoeken.²⁶⁴

253 Jebbink 2011, p. 298; Beukers 2011, p. 292.

254 Hoeffelman 1962, p. 163.

255 HR 13 september 2005, NJ 2006/220.

256 HR 24 januari 2006, NJ 2006/108; Hof Amsterdam 26 februari 2010, LJN BL5731.

257 Van Dijk en Brouwers 2011, p. 24.

258 Van Dijk en Brouwers 2011, p. 23; Brief van de Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie aan de voorzitter van de Tweede Kamer van 17 februari 2011, p. 6. In die brief wordt gesproken over ongeveer zeventig verdachten die per jaar weigeren mee te werken aan klinische observatie in het PBC. In ongeveer de helft van die zaken zou de weigering geen invloed hebben op de Pro-Justitiarapportage.

259 Rechtbank Amsterdam 6 april 2011, NbSr 2011/145. Hof Arnhem 18 mei 2011, NJ 2011/442.

260 Rechtbank 's-Gravenhage 2 februari 2010, NJFS 2010/117.

261 Rechtbank 's-Gravenhage 2 februari 2010, NJFS 2010/117; Hof Amsterdam 2 november 2010, LJN BO2550; Hof Leeuwarden 4 augustus 2011, LJN BR4275

262 Franken 2005, p. 600-609; De Smit 1977, p. 43-44; Schnitzler 1977, p. 25; Beyaert 1986, p. 107; Goossens 1979, p. 264; Van Veen/Balkema 1990, p. 169; Groeneveld 1986, p. 6.

263 Van Marle 2007, p. 133.

264 Beyaert 1986, p. 107.

De idee van sommige forensisch gedragsdeskundigen dat zij een weigerende verdachte niet mogen onderzoeken, heeft een medisch ethische oorsprong.²⁶⁵ Dat iemand niet tegen zijn wil mag worden onderzocht geldt in een behandelrelatie, maar die is bij onderzoek Pro Justitia niet aan de orde. Sterker nog, iemands behandelaar mag niet optreden als onafhankelijk deskundige in het strafproces.²⁶⁶ Wanneer een gedragsdeskundige in het strafgeding optreedt om de rechter of officier van justitie op diens verzoek voor te lichten, doet hij dat als deskundige. De medisch-ethische regel dat iemand die weigert mee te werken niet gedragsdeskundig mag worden onderzocht, geldt daarom naar mijn idee in deze situatie niet als uitgangspunt. Er is immers geen sprake van een arts-patiëntverhouding. Bovendien wringt deze regel met het gedragsdeskundig onderzoek in een strafzaak. De gedragsdeskundige wordt in het strafproces ingeschakeld als deskundige, zoals elke andere deskundige. Er is wel beweerd dat degene die beide rollen niet goed onderscheidt, geen van beide theoretisch zuiver kan zien en tenminste een van beide niet goed kan vervullen.²⁶⁷

De vraag of een weigerende verdachte onderzocht kan worden, is een vaktechnisch probleem waarvoor het antwoord van geval tot geval zal verschillen. Dit zal afhankelijk zijn van de gegevens die voorhanden zijn, van een eventuele stoornis van de verdachte of van andere omstandigheden. Uiteraard moet de forensisch gedragsdeskundige, ook bij onderzoek van een weigerende verdachte, binnen de grenzen van zijn vakgebied blijven.

4.4.2.2 Verdragen

In geen enkel verdrag is een expliciete bepaling te vinden die een verdachte het recht biedt gedragsdeskundig onderzoek in een strafzaak te weigeren. Wel verwijzen sommige juristen naar bepalingen uit verdragen en uit onze nationale wetgeving, waaraan een dergelijk recht te ontleen zou zijn. Anderzijds is er geen wettelijke bepaling die een verdachte verplicht mee te werken aan gedragsdeskundig onderzoek.

Sommige juristen baseren het recht van een verdachte om forensisch gedragsdeskundig onderzoek te weigeren aan het *recht op eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer*, uit art. 8 van het EVRM.²⁶⁸ Vanuit juridische hoek is wel betoogd dat het recht op privacy ook een psychisch defect omvat, voor zover dat onder de oppervlakte blijft. Om die reden zou de weigering van een verdachte om mee te werken aan gedragsdeskundig onderzoek, gerespecteerd moeten worden. Wel wordt daaraan de consequentie verbonden dat de verdachte als *normaal* mens behandeld, en dus toerekenbaar beschouwd moet worden.²⁶⁹

Het EVRM bevat een aantal gronden dat beperking van het recht op privacy toestaat.²⁷⁰ Een recht op weigering mee te werken aan gedragsdeskundig onderzoek in strafzaken, is in het EVRM noch in enig ander verdrag expliciet geformuleerd. Het EHRM heeft zich over die kwestie (nog) niet uitgelaten. Wel is het recht op privacy bij medische en psychologische keuringen van verschillende aard, in Nederland regelmatig erkend.²⁷¹ De rechtbank Amsterdam acht klinische observatie van een weigerende verdachte gerechtvaardigd op grond van het tweede lid van art. 8 EVRM, nu die inbreuk op iemands privacy bij wet is voorzien, en in een

265 Schnitzler 1986, stelling 8. In dezelfde zin Kempe 1962, p. 387. Kempe is van mening dat afgezien van de evidente onmogelijkheid om een observandus die weigert mee te werken te onderzoeken, hiertegen ernstig medisch ethische bezwaren bestaan. Hij is van mening dat het een misvatting is te denken dat ondanks de weigering van een observandus mee te werken aan onderzoek, toch een medisch verantwoorde expertise kan worden samengesteld.

266 Tijdschrift voor Gezondheidsrecht, nr. 1/1997. Het RTG Groningen stelt in deze uitspraak dat het onjuist en ongewenst is een deskundigenrapport uit te brengen over een eigen patiënt, ongeacht het moment waarop die behandeling wordt of werd afgesloten.

267 Nieboer 1970, p. 124.

268 Kuitenbrouwer 1982, p. 252; Haffmans 1989, p. 158; Art. 8 EVRM luidt als volgt: lid 1. "Een ieder heeft recht op respect voor zijn privéleven, zijn familie- en gezinsleven, zijn woning en zijn correspondentie".

269 Zie G.E. Mulder in zijn noot onder HR 4 juni 1985, NJ 1986/95.

270 Lid 2. "Geen inmenging van enig openbaar gezag is toegestaan in de uitoefening van dit recht, dan voor zover bij de wet is voorzien en in een democratische samenleving noodzakelijk is in het belang van de nationale veiligheid, de openbare veiligheid of het economisch welzijn van het land, het voorkomen van wanordelijkheden en strafbare feiten, de bescherming van de gezondheid of de goede zeden of voor de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen".

271 Kuitenbrouwer 1982, p. 252.

democratische samenleving noodzakelijk is in het belang van het voorkomen van strafbare feiten, de bescherming van de gezondheid of de goede zeden of voor de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen.²⁷²

Het *Internationaal verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten* (IVBPR) kent eveneens een bepaling die het *recht op privacy* beschermt. Art. 17 IVBPR regelt de bescherming tegen inmenging in het privéleven.²⁷³ Anders dan in het EVRM bevat dit verdrag geen limitatieve opsomming van gronden die dit recht kunnen beperken.²⁷⁴

Een andere bepaling uit het Europees verdrag, die vanuit juridische hoek van belang wordt geacht, is art. 6 EVRM. Hierin wordt het recht op *fair trial* (een eerlijk proces) geregeld. Uit rechtspraak van het Europese Hof blijkt dat het *nemo-teneturbeginsel*, dat wil zeggen het recht van de verdachte om niet mee te hoeven werken aan de eigen veroordeling, onderdeel is van het recht op *fair trial*.²⁷⁵ Volgens Kuitenbrouwer valt hier voor de forensisch deskundige tenminste de instructie in te lezen, dat hij erop bedacht dient te zijn dat de verdachte “zo veel mogelijk gewild zijn zieleroerselen prijsgeeft”.²⁷⁶ Daarom is het belangrijk dat de gedragsdeskundige, voordat hij zijn onderzoek begint, de verdachte duidelijk maakt wat zijn rol en positie is. Het CTG stelt zich op het standpunt dat een verdachte bij gedragsdeskundig onderzoek in strafzaken niet verplicht is antwoord te geven op vragen. Het college baseert dat op het feit dat een verdachte in een strafzaak erop gewezen is, dat hij niet verplicht is antwoord te geven op vragen die hem gedurende het (straf-

rechtelijk) onderzoek worden gesteld.²⁷⁷ Dat roept de vraag op in hoeverre volstaan kan worden met daarop te wijzen door een andere procesdeelnemer dan de gedragsdeskundige die het onderzoek verricht. Naar mijn idee is de gedragsdeskundige zelf verplicht daarop te wijzen.

Fair trial in combinatie met privacy vormt volgens sommige juristen een waarschuwing tegen het overschatten van technisch kunnen. Wat betreft forensisch gedragsdeskundig onderzoek kan dit een rol spelen bij observatie van een onderzoek weigerende verdachte. Vanuit *medisch-technisch* oogpunt bezien, zo beweren sommigen, zou onderzoek van de weigerende observandus in het PBC mogelijk zijn.²⁷⁸ Maar ook dan geldt naar mijn idee dat als een verdachte sthenisch weigert mee te werken en niet duidelijk psychiatrisch gestoord is, observatie niet altijd voldoende informatie oplevert om verantwoorde uitspraken te doen.

4.4.2.3 Grondwet en andere wetten

De *Grondwet* (Gw) bevat verschillende bepalingen die van belang geacht worden voor het recht om medewerking aan gedragsdeskundig onderzoek te weigeren. Te denken valt aan art. 10 lid 1 Gw (recht op eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer) en art. 11 lid 1 Gw (recht op onaantastbaarheid van het lichaam).²⁷⁹ Volgens de Gw heeft ieder recht op eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer, *behoudens bij of krachtens de wet te stellen beperkingen*. Zowel art. 10 Gw als art. 11 Gw bevat deze clausule. Dit betekent dat beperkingen op deze grondrechten alleen toegestaan zijn, indien daaraan een wette-

272 Rechtbank Amsterdam 6 april 2011, *NbSr* 2011/147.

273 Art. 17 lid 1 van dit verdrag luidt als volgt: “Niemand mag worden onderworpen aan willekeurige of onwettige inmenging in zijn privéleven, zijn gezinsleven, zijn huis en zijn briefwisseling, noch aan onwettige aantasting van zijn eer en goede naam.” Lid 2: “Een ieder heeft recht op bescherming door de wet tegen zodanige inmenging of aantasting”.

274 Uiteraard geldt ook bij dit artikel wat hiervoor is opgemerkt ten aanzien van het recht op privacy bij art. 8 EVRM.

275 Arrest Funke, EHRM 25 februari 1993, *NJ* 1993/485. In de zaak Saunders EHRM 17 december 1996. *NJ* 1997/699 nuanceerde het Hof zijn uitspraak in de zaak Funke van 25 februari 1993, in die zin dat art. 6 EVRM niet een algemeen recht bevat om niet mee te hoeven werken aan zijn eigen veroordeling.

276 Kuitenbrouwer 1982, p. 254.

277 CTG 31 januari 2006, nr. 2005.031. Het tuchtcollege merkt daarover op dat klager in de strafzaak erop gewezen is dat hij niet verplicht was antwoord te geven op vragen die hem gedurende het (strafrechtelijk) onderzoek werden gesteld. De vraag dringt zich op in hoeverre volstaan kan worden met het daarop wijzen door een andere procesdeelnemer dan de gedragsdeskundige die het onderzoek verricht.

278 Bakker 1993, p. 95.

279 Leenen 1994, p. 43, wijst erop dat de geestelijke integriteit ook wordt bestreken door de bepalingen over de persoonlijke levenssfeer. Hij vat het Kamerdebat over dit onderwerp als volgt samen; “de geestelijke integriteit wordt beschermd door het artikel betreffende de persoonlijke levenssfeer, en bovendien door het artikel betreffende de lichamelijke onaantastbaarheid, indien de aantasting van de geestelijke integriteit ook lichamelijke aanrakingspunten of effecten heeft.

lijke regeling ten grondslag ligt. Sommige juristen zijn daarom van mening dat de verplichting van een verdachte om mee te werken aan gedragsdeskundig onderzoek of het recht om dat te weigeren, in een wet in formele zin geregeld zou moeten worden.²⁸⁰

Het *Wetboek van Strafvordering* bevat geen specifieke regeling van rechten en plichten voor verdachten bij gedragsdeskundig onderzoek in strafzaken. Er is dus ook niet geregeld in hoeverre een verdachte dat onderzoek mag weigeren of daaraan moet meewerken. Wanneer een deskundige benoemd is door de rechter(-commissaris), is hij verplicht de opgedragen diensten te bewijzen.²⁸¹ Volgens sommige juristen geldt deze plicht ook als de observandus zijn medewerking weigert.²⁸² Anderen zijn van mening dat een verdachte een *duldplicht* heeft om gedragsdeskundig onderzoek te ondergaan. Zeker bij observatie kan volgens hen, zonder actieve medewerking door de verdachte toch zinvol over hem gerapporteerd worden.²⁸³

De *Wgbo* vereist voor verrichtingen ter uitvoering van een behandelingsovereenkomst, toestemming van de patiënt.²⁸⁴ Via artikel 464 *Wgbo* geldt dit artikel ook voor situaties waarin een geneeskundig beroep of bedrijf wordt uitgeoefend, anders dan via een behandelingsovereenkomst. Regels uit het *Wetboek van Strafvordering*, waarin de opdracht tot (gedrags-)deskundig onderzoek is neergelegd, gelden als *lex specialis* ten opzichte van de *Wgbo*.²⁸⁵ Dit betekent dat indien wettelijke bepalingen met elkaar in botsing komen de meest speciale regeling in die situatie voorrang heeft. Voor een gedragsdeskundig onderzoek in strafzaken gaan bepalingen uit het *Wetboek van Strafvordering* voor op die van de *Wgbo*. Omdat het *Wetboek van Strafvordering* de gedragsdeskundige die benoemd is door de rechter-commissaris verplicht de gevorderde diensten te verlenen, mag van hem een uiterste inspanning verwacht worden om aan die opdracht te voldoen. Afgezien daarvan geldt volgens de nota

van toelichting bij een Besluit bij de *Wgbo* van 13 maart 2000, het instemmingsvereiste niet voor klinische observatie en ambulante onderzoek *Pro Justitia*.²⁸⁶ Dit vanwege het feit dat aan dergelijk onderzoek steeds een opdracht van een rechter of andere justitiële autoriteit ten grondslag ligt.

Bij benoeming door de officier van justitie ontbreekt een expliciete bepaling die de deskundige verplicht de gevorderde diensten te verlenen. Uit de *MvT* bij de *Wet* deskundige in strafzaken blijkt dat ook een opdracht die de officier van justitie verstrekt, niet vrijblijvend is. Eerst valt te lezen dat degene aan wie de rechter een opdracht verleent om als deskundige een verslag uit te brengen, deze opdracht niet kan weigeren, tenzij hij zich met vrucht kan beroepen op zijn verschoningsrecht. Vervolgens schrijft de Minister:

“Uit de bewoordingen (...) zou strikt genomen kunnen worden afgeleid dat na de benoeming van een der vaste deskundigen door de officier van justitie weigering op andere gronden mogelijk zou kunnen zijn, maar een redelijke wetsuitleg brengt mee dat degenen die instemmen met een algemene aanwijzing als vast gerechtelijk deskundige ermee instemmen dat dan hun diensten ten behoeve van justitie gevorderd worden en niet alleen in de gevallen waarin hen dat goeddunkt.”²⁸⁷

Een ander argument waarom het instemmingsvereiste uit de *Wgbo* niet van toepassing is op gedragsdeskundig onderzoek in strafzaken, kan ontleend worden aan het slot van art. 464 lid 1 *Wgbo*. Hierin staat dat de *Wgbo* van overeenkomstige toepassing is “indien in de uitoefening van een geneeskundig beroep of bedrijf, anders dan krachtens een behandelingsovereenkomst handelingen op het gebied van de geneeskunst worden verricht (...) voor zover de aard van de rechtsbetrekking zich daartegen niet verzet”. Zoals ik hiervoor heb betoogd, verzet de aard van de rechtsbetrekking zich er tegen dat de verdachte toestemming moet verlenen voor gedragsdeskundig onderzoek, wanneer daar een benoeming door de rechter-commissaris of de officier van justitie aan ten grondslag ligt.

4.4.2.4 Beroepscode en gedragscode

Voor psychiaters die onderzoek verrichten in strafzaken is in opdracht van de *NVvP* een richtlijn opgesteld die in concept (oktober 2011) gereed is.

280 In die zin Dolman 1990, p. 68; Haffmans 1989, p. 155-156; Kortmann 1983, p. 94.

281 Art. 51j *Sv*. Volgens de *MvT* betekent dit dat de deskundige die door de rechter benoemd is met de opdracht om verslag uit te brengen, dit in beginsel niet kan weigeren. Dit is anders wanneer hij zich kan beroepen op een verschoningsrecht (*Kamerstukken II*, 2006-2007, 31 116, nr. 3, p. 22); Art. 227 lid 4 *Sv*.

282 Jonkers, Het penitentiair recht, suppl. 38 IX p. 50-52-53.

283 Dolman 1990, p. 68.

284 Art. 450 lid 1 *Wgbo*.

285 *Stb* 2000, 121, p. 10.

286 *Stb* 2000, 121, p. 10.

287 *Kamerstukken II* 2006-2007, 31 116, nr. 3, p. 22.

Over de weigerende verdachte wordt aangegeven dat een psychiater die mag onderzoeken.²⁸⁸

Voor psychologen werpt de *beroepscode van het NIP* nauwelijks of geen barrières op om onderzoek te verrichten bij een weigeraar.²⁸⁹ Zo luidt art. I.4.5.: “Als de professionele relatie tot stand komt als gevolg van een opdracht door een externe opdrachtgever die een door de wet toegekende bevoegdheid heeft nakoming van de opdracht te eisen, blijven de rechten van de cliënt gehandhaafd voor zover dit niet strijdig is met de regels die op deze opdrachtrelatie van toepassing zijn”. Hieruit valt op te maken dat wanneer de rechter(-commissaris) een gedragsdeskundige benoemt, onderzoek van een weigerende verdachte mogelijk is. De wet eist immers nakoming van de opdracht.²⁹⁰

Verder eist de *NIP-code* toestemming van een onderzochte voor het aangaan of voortzetten van een professionele relatie met een psycholoog. Deze toestemming is evenwel *niet* vereist indien de professionele relatie tot stand komt als gevolg van een opdracht door een externe opdrachtgever, die daartoe een door de wet toegekende bevoegdheid heeft.²⁹¹ Welnu, zowel de officier van justitie als de rechter-commissaris heeft op grond van het Wetboek van Strafvordering deze bevoegdheid. Daarom is de psycholoog niet afhankelijk van toestemming van de verdachte voor het doen van onderzoek in strafzaken. Uiteraard zal het praktisch vaak moeilijk of onmogelijk zijn een dergelijk onderzoek uit te voeren. Al met al biedt de *NIP-code* mijns inziens voldoende aanknopingspunten om een weigerende verdachte gedragsdeskundig te onderzoeken.

Volgens de *Gedragscode voor psychologen Pro Justitia Rapporteur* mag de verdachte weigeren mee te werken aan psychologisch onderzoek.²⁹² De psycholoog moet die weigering respecteren. Op dit uitgangspunt zijn enkele uitzonderingen geformuleerd. Zo mag de psycholoog na intercollegiale toetsing rapporteren over een weigerende verdachte, van wie de realiteitstoetsing zodanig is gestoord dat hij de reikwijdte van zijn handelen niet kan overzien. Hetzelfde geldt wanneer sprake is van een pathologische weigering. De psycholoog mag eveneens rapporteren over een weigerende verdachte indien de opdrachtgever een *zwaarwegend strafrechtelijk belang* aanwezig acht. Ook nu weer na intercollegiale toetsing, en na afweging van de *verschillende in het geding zijnde belangen*. De psycholoog dient de verdachte wel persoonlijk te hebben *gezien* en zoveel mogelijk andere *betrouwbare bronnen* te hebben geraadpleegd. Door de “nee, tenzij-formulering” gecombineerd met enkele vage begrippen is deze regeling naar mijn idee onnodig gecompliceerd. Zo komt de vraag op ons af wanneer “verschillende in het geding zijnde belangen” en “betrouwbare bronnen” voldoende gewichtig zijn om te mogen rapporteren. En hoe beoordeelt iemand of een bron betrouwbaar is of juist niet? Omdat bij deze bepaling een toelichting ontbreekt, biedt de gedragscode op dit punt mijns inziens niet veel houvast. Anderzijds biedt dit ook ruimte. Deze gedragscode werpt geen belemmeringen op om zelf een invulling te geven aan deze begrippen. Gezien de open formulering van de uitzonderingen mag een psycholoog al vrij snel rapporteren over een weigerende verdachte.²⁹³

288 Conceptrichtlijn Psychiatrisch Onderzoek en Rapportage in Strafzaken dd. 11-01-2011, p. 38.

289 Beroepscode voor psychologen 1998 en 2007 van het NIP.

290 Art. 51j Sv. Voorheen art. 227 lid 4 Sv. Mogelijk doet zich hier een probleem voor als de officier van justitie de opdracht verstrekt. Bij benoeming door de rechter(-commissaris) bepaalt de wet dat degene die tot deskundige is benoemd, verplicht is de door de rechter(-commissaris) gevorderde diensten te verlenen. Bij benoeming door de officier van justitie ontbreekt een dergelijke wettelijke bepaling.

291 Art. III.3.2.3. van de *NIP-code* uit 2007. Dit is ook bevestigd door het College van toezicht van het NIP van 9 februari 2000, waar het College als volgt oordeelt: “De professionele relatie is in deze zaak tot stand gekomen als gevolg van een opdracht door de rechter-commissaris. De psycholoog kon daarom zonder toestemming van de cliënt de professionele relatie aangaan.”

4.4.2.5 Rechtspraak

In de *strafrechtspraak* komt onderzoek van verdachten die weigeren mee te werken aan gedrags-

292 Gedragscode psychologen Pro Justitia rapporteur 4 januari 2001, hoofdstuk 4.

293 De status van deze gedragscode die aan de psychologen die via het Nederlands Instituut voor Forensische Psychiatrie en Psychologie onderzoek verrichten is toegestuurd, is die van een *voorgenomen* gedragscode. Zij geldt als aanvulling op de beroepscode van het NIP. Er dient nog een beleidsmatige toetsing van de code op departementaal niveau plaats te vinden. Voor zover bekend, heeft deze toetsing (nog) niet plaatsgevonden. Brief A.J. Verheugt, voorzitter landelijk overleg ressortpsychologen FPD 22-11-2001, kenmerk corr.Psy.01.

deskundig onderzoek geregeld aan de orde. Daaruit komt naar voren dat een gedragsdeskundige mag rapporteren over een weigerende verdachte. Uiteraard zal hij over voldoende informatie moeten beschikken om zijn uitspraken te onderbouwen. Dat ondanks weigering van een verdachte om mee te werken aan onderzoek toch bruikbare rapporten beschikbaar kunnen komen, lijkt buiten kijf. Vooral wanneer het gaat om verdachten die lijden aan een ernstige psychische stoornis. Geen wettelijke bepaling schrijft voor dat het advies dat uitgebracht wordt door de deskundigen, tot stand moet zijn gekomen met medewerking van de verdachte, en na een of meer met hem gevoerde gesprekken. Juist in ernstige gevallen van gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte, zal dergelijk onderzoek ofwel onmogelijk zijn, ofwel een weinig zinvolle bijdrage tot de waarde van het advies geven. Wanneer een verdachte niet in staat of bereid is tot communicatie met de deskundigen mag het onderzoek zich beperken tot het observeren van de verdachte, tot kennismaking van zijn gedragingen, alsmede tot bestudering van andere hem betreffende rapportage. Daarom wordt een klacht over dit soort zaken verworpen.²⁹⁴ Wanneer een verdachte weigert mee te werken aan onderzoek, is een stoornis niet altijd duidelijk vast te stellen. Ook klinische observatie levert daarvoor niet altijd voldoende informatie op. Het zal dan niet altijd verantwoord zijn de standaardvraagstelling te beantwoorden die de rechter-commissaris of de officier van justitie aan de gedragsdeskundige voorlegt.

Hoewel zeer uitzonderlijk, wordt een enkele keer over een weigerende verdachte een rapport

uitgebracht enkel op grond van processtukken. Hiervan is sprake in het volgende voorbeeld.

Een verdachte weigerde mee te werken aan forensisch gedragsdeskundig onderzoek. Een psycholoog stelde daarom een rapport op over hem op basis van bestudering van het dossier en aanvullende diagnostiek. Hij baseerde zijn conclusies vooral op feiten die verdachte had bekend, op verklaringen van ex-vriendinnen van verdachte en op eigen verklaringen van de verdachte over zijn persoon. Op basis van die gegevens stelde de psycholoog een diagnose en concludeerde dat verdachte verminderd toerekeningsvatbaar te beschouwen was voor het tenlastegelegde. Hij achtte het recidiverisico op basis van een uitgevoerde risicotaxatie zonder behandeling hoog en adviseerde een TBS op te leggen.

De rechtbank Breda stelde zich op het standpunt dat in dit specifieke geval, waarbij gelet werd op de deskundigheid van de psycholoog, de opzet van het rapport en de goede onderbouwing van de conclusies, het verantwoord was de bevindingen en conclusies van het rapport als uitgangspunt te nemen en legde een TBS met verpleging op.²⁹⁵ Het Hof 's Hertogenbosch beschouwde evenwel de diagnose die de psycholoog had gesteld niet als psychische stoornis, nu die niet geassocieerd is in de DSM-IV-TR. Naar mijn idee overschat het Hof hiermee de waarde van die classificatie (zie § 2.4.1). Een belangrijker argument lijkt mij dat het Hof onvoldoende aanwijzingen vond voor het bestaan van een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. Overigens roept dat de vraag op in hoeverre dit ook het geval was geweest als de diagnose wel terug te vinden was in de DSM-IV-TR. Het Hof vond op grond van de hiervoor genoemde overwegingen dat niet voldaan was aan een noodzakelijk voorwaarde voor het opleggen van een TBS, en wees daarom de vordering tot het opleggen daarvan af.²⁹⁶

Als het onderzoek *beperkingen* kent die van invloed zijn op de beantwoording van de vraagstelling, dan moet de gedragsdeskundige deze aangeven in zijn verslag. Voor zover het mogelijk is om op basis van een onvolledig onderzoek uitspraken te doen vanuit zijn deskundigheid, mag de gedragsdeskundige dit niet achterwege laten. Wel moet hij hierbij de grenzen van hetgeen mogelijk is in acht nemen. Soms zal dit betekenen dat hij bepaalde vragen wel en andere niet beantwoordt. Zo lijkt het mij niet in alle gevallen uitgesloten dat de ge-

294 HR 29 juni 1993, NJ 1994/48, r.o. 5.5. In deze zaak speelde het volgende: Een verdachte werd door een psychiater en psycholoog bezocht. Bij de aankondiging van dit bezoek dreigde verdachte de onderzoekers aan te vallen. Toen de onderzoekers verdachte bezochten, werden acht forensische begeleiders van wie enkelen met schilden bewapend waren, op de achtergrond gehouden. Op vragen van de onderzoekers gaf verdachte geen antwoord. Op grond van de indrukken die de onderzoekers kregen tijdens dit bezoek, observatiegegevens van de FOBA, brieven die verdachte had geschreven en eerder uitgebrachte rapportages betreffende betrokkene, kwamen zij tot het oordeel dat verdachte ten tijde van de tenlastegelegde feiten, verminderd toerekeningsvatbaar was en dat verdachte een zodanig gevaar voor derden vormde dat terbeschikkingstelling met verpleging van overheidswege noodzakelijk was.

295 Rechtbank Breda 27 juli 2010, LJN BN2525.

296 Hof 's-Hertogenbosch 11 oktober 2011, LJN BT7167.

dragsdeskundige zich kan uitlaten over de eventuele aanwezigheid van een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. Moeilijker wordt dat wellicht om een relatie aan te geven tussen de stoornis en het tenlastegelegde. Zo levert het niet kunnen bespreken van de toedracht rond het tenlastegelegde, de gevoelens, emoties, beweegredenen en wat dies meer zij die daarbij een rol speelden, bij weigerende verdachten problemen op. De gedragsdeskundige kan in dat geval niet of niet goed nagaan, in hoeverre een eventuele gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens het handelen (of nalaten) van de verdachte beïnvloedde op het moment van het tenlastegelegde. Toch zal het in dit soort zaken niet altijd onmogelijk zijn uitspraken te doen over de toerekeningsvatbaarheid van iemand.²⁹⁷ Zo zal in het geval dat gedragsdeskundigen kunnen vaststellen dat ten tijde van het tenlastegelegde geen sprake was van een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, ontoerekeningsvatbaarheid uitgesloten kunnen worden.

297 HR 13 december 1983, NJ 1984/653. In deze zaak was sprake van een *onvolledig* onderzoek. Wel vond de onderzoeker het mogelijk om op basis van de beschikbare informatie een uitspraak te doen over de mate van toerekeningsvatbaarheid. De verdachte die weliswaar niet weigerde mee te werken aan gedragsdeskundig onderzoek, ontkende de tenlastegelegde feiten, moord op drie meisjes. De psychiater kwam tot de conclusie dat verdachte, gelet op zijn persoonlijkheid en intelligentie ten tijde van de hem tenlastegelegde levensdelicten, verminderd toerekeningsvatbaar was. Hij voegde hieraan toe dat er voldoende informatie werd gemist, en dat er nog andere factoren geweest konden zijn die op de toerekeningsvatbaarheid van de verdachte van invloed konden zijn. Daarnaast gaf hij aan dat hij op de vraag of het waarschijnlijk was dat hij bij meer gegevens over deze delicten tot volledige ontoerekeningsvatbaarheid zou moeten concluderen, geen antwoord kon geven. Het Hof overwoog dat het “mede op grond van de ter terechtzitting in hoger beroep verkregen indruk van de verdachte, het oordeel van de deskundige dat de verdachte ten tijde van het plegen van de levens- en vermogensdelicten verminderd toerekeningsvatbaar was overnam, daar niet was gebleken of aannemelijk was geworden, dat verdachte met betrekking tot de levensdelicten geheel ontoerekeningsvatbaar was”. De Hoge Raad was van mening, dat het Hof op grond van deze overwegingen tot zijn oordeel kon komen dat de verdachte verminderd toerekeningsvatbaar was.

Het recht op weigering om mee te werken aan gedragsdeskundig onderzoek wordt wel verdedigd door te wijzen op het *medisch tuchtrecht*.²⁹⁸ Ik heb voor deze mening geen aanknopingspunten kunnen vinden in de tuchtrechtspraak. Integendeel. Een verdachte die opgenomen was in het PBC, weigerde mee te werken aan gedragsdeskundig onderzoek door consequent te zwijgen. Verdachte diende een klacht in tegen de psychiater, die volgens hem ten onrechte een advies had uitgebracht. Het verweer van de psychiater bestond erin dat verdachte weliswaar niet communicatief was, maar bijvoorbeeld wel schriftelijk reageerde. Bovendien waren ook de bevindingen van de psycholoog, de maatschappelijk werker en de groepsleiding beschikbaar, zodat het rapport mede daarop was gebaseerd. De klacht werd ongegrond verklaard.²⁹⁹

Dat onderzoek van een weigerende verdachte mogelijk is, komt eveneens naar voren uit recente jurisprudentie van het RTG Eindhoven en het CTG.³⁰⁰ Volgens het RTG Eindhoven hoeft een weigering tot medewerking aan gedragsdeskundig onderzoek in een strafzaak niet in alle gevallen prohibitief te zijn voor het uitbrengen van een rapport. De onderzoeker zal volgens voornoemd college zijn standpunt ten opzichte van de weigering moeten bepalen. In beginsel geldt daarbij de afweging of de weigering de mogelijkheid van het doen van onderzoek of de betrouwbaarheid van de bevindingen zozeer aantast, dat dit feitelijk zinloos is geworden. Dit zal niet het geval zijn als over de weigeraar zoveel betrouwbare informatie bestaat, dat het verantwoord is om buiten zijn medewerking om onderzoek te doen en een rapport uit te brengen. Het uitgebrachte rapport moet uiteraard wel voldoen aan de criteria die daarvoor volgens vaste jurisprudentie gelden.³⁰¹

4.4.3 De ontkennende verdachte

Over de rechten en plichten van een ontkennende verdachte bestaat evenmin een eenduidig standpunt. Het probleem zal op dezelfde wijze worden behandeld als dat van de weigerende observandus.

298 Beyaert 1986, p.107.

299 Heinemann en Hubben 1998, p. 261, beslissing 1 352 1989-1992.

300 RTG Eindhoven 14 januari 2009, nr. 0811; CTG 9 maart 2010, nr. C2009/084.

301 Zie § 5.2.3.

4.4.3.1 Inleidende beschouwing

Met enige regelmaat adviseert een NIFP-psychiater de rechter-commissaris of officier van justitie een verdachte niet gedragsdeskundig te laten onderzoeken omdat hij het tenlastegelegde ontkent. Overigens lijkt ontkennen bepaald geen eenduidig begrip. Wanneer ik het heb over een ontkennende verdachte dan bedoel ik daarmee iemand die elke betrokkenheid bij het tenlastegelegde ontkent, en met wie op geen enkele wijze een gesprek over de toedracht rond het tenlastegelegde mogelijk is. Daartoe reken ik bijvoorbeeld niet degene die iemand mishandeld heeft, maar die de mishandeling “ontkent” omdat hij aangeeft te hebben gehandeld uit zelfverdediging.

Degenen die menen dat over een ontkennende verdachte niet gerapporteerd kan worden, voeren daarvoor verschillende argumenten aan. Zo noemen sommigen dat geen uitspraak gedaan kan worden over de toerekeningsvatbaarheid omdat de onderzoeker het tenlastegelegde niet met de verdachte kan bespreken. Hierdoor valt volgens hen niet te achterhalen welke rol een eventuele stoornis tijdens het tenlastegelegde heeft gespeeld. Er zijn juristen die vinden dat de vraag naar de relatie tussen een eventuele psychische stoornis en het plegen van het tenlastegelegde bij een ontkennende verdachte niet gesteld moet worden. Het lijkt hen uitgesloten dat de gedragsdeskundige bij een ontkennende verdachte die vraag kan beantwoorden.³⁰² Eveneens is er een aantal gedragsdeskundigen dat zich duidelijk tegenstander toont van rapportage over ontkennende verdachten.³⁰³ Naar hun idee jaagt dat verwachtingseffecten aan. Hiermee bedoelen zij dat het eindoordeel dat de onderzoekers koesteren een sterke invloed uitoefent op hun conclusie, zonder dat dit voor henzelf zichtbaar is.³⁰⁴

Er zijn evenwel ook gedragsdeskundigen die vinden dat over een ontkennende verdachte wél gerapporteerd *mag* en *kan* worden.³⁰⁵ Zij erken-

nen dat het een probleem is dat het tenlastegelegde niet met de verdachte besproken kan worden. Een eventueel verband tussen de gevonden stoornis en het delict is in dat geval niet gemakkelijk aannemelijk te maken. Zij stellen daarom voor dat de gedragsdeskundige de persoonlijkheid van de verdachte en zijn eventuele stoornissen beschrijft, zonder verder een conclusie te geven over de toerekeningsvatbaarheid en zich te onthouden van een advies over een op te leggen straf of maatregel.³⁰⁶ Dit lijkt mij doorgaans wel mogelijk wanneer bij een ontkennende verdachte behoefte bestaat aan een gedragsdeskundige rapportage. De gedragsdeskundige dient er wel voor te waken dat hij de stoornis niet gaat baseren op het tenlastegelegde. Overigens geldt dat niet alleen voor onderzoek van een ontkennende verdachte maar bij elk onderzoek in strafzaken. Als verdergaande mogelijkheid wordt geopperd dat de deskundige een conclusie en advies formuleert, onder uitdrukkelijke vermelding van het voorbehoud “indien de rechter het tenlastegelegde feit bewezen acht”. Overigens lijkt mij deze toevoeging overbodig. Wanneer het tenlastegelegde niet bewezen wordt, komt de rechter aan kwesties als toerekenbaarheid en oplegging van een straf of maatregel immers niet toe. Doorgaans wordt er vanuit gegaan dat bij een ontkennende verdachte te weinig materiaal aanwezig is om een relatie tussen stoornis en tenlastegelegde aannemelijk te maken. Dit betekent dus dat gedragsdeskundigen geen uitspraak kunnen doen over de toerekeningsvatbaarheid. Dat lijkt mij overigens onder meer afhankelijk van wanneer iemand als ontkennende verdachte wordt aangeduid. Zoals hiervoor aangegeven is de ene “ontkennende” verdachte de andere niet. Zo kan veelal met degene die zich beroept op noodweer, en die om die reden beschouwd wordt als ontkennende verdachte, wel degelijk gesproken worden over de toedracht rond het tenlastegelegde. Met zo iemand kan meestentijds gesproken worden over zijn gevoelens, emoties, beweegredenen, etc. die een rol speelden bij de totstandkoming van het tenlastegelegde. Wanneer de gedragsdeskundige beschikt over voldoende gedragsdeskundig relevante informatie over de doorwerking van de stoornis bij het plegen van het tenlastegelegde, dan acht ik het niet bezwaarlijk dat hij dat verband beschrijft.

302 Haffmans 1989, p. 166-168.

303 De Ruiters 2008, p. 144; De Ruiters 2007, p. 136-137. Merkelbach, Crombag Van Koppen 2003, p. 710-716.

304 De Ruiters 2007, p. 136-137. Merkelbach, Crombag Van Koppen 2003, p. 710-716.

305 Schnitzler 1990, p. 153-154 is van mening dat over de ontkennende verdachte kan en mag gerapporteerd worden, tenzij hij iedere medewerking aan het onderzoek weigert. Van Leeuwen 1984, p. 87 vindt dat het zinvol en verantwoord kan zijn over de ontkennende verdachte een forensisch-psychiatrisch rapport uit te

brengen. Van Marle 1999, p. 91-92, is eveneens van mening dat over de ontkennende verdachte gerapporteerd kan worden. Wel levert die ontkenning beperkingen op voor het onderzoek en de verslaglegging.

306 Schnitzler 1990, p. 153-154.

Enkele forensisch psychiaters zien eveneens mogelijkheden om in bepaalde gevallen bij een ontkennende verdachte tot een uitspraak over de toerekeningsvatbaarheid te komen. Zo is de praktijkervaring van Kempe dat, bij een verdachte die ernstig gestoord blijkt te zijn terwijl anamnesticus blijkt dat deze stoornis al langer bestond, zonder enig bezwaar verklaard kan worden dat de lijder, indien de tenlastegelegde feiten bewezen worden, beschouwd moet worden als sterk verminderd dan wel ontoerekeningsvatbaar. Anders ligt het naar zijn idee als het onderzoek geen uitkomsten oplevert, die het tenlastegelegde *gezien vanuit de gevonden pathologie*, toch invoelbaar zouden kunnen maken. In dat geval kan volgens hem een uitspraak over de toerekeningsvatbaarheid worden gedaan, nadat zekerheid is verkregen over de tenlastegelegde feiten. Men kan het onderzoek volgens hem dan vanuit die gezichtshoek opnieuw bekijken.³⁰⁷

Volgens Van Marle kan bij een ontkennende verdachte op de gebruikelijke wijze de diagnose vastgesteld worden.³⁰⁸ De ervaringswereld van de verdachte ten tijde van de tenlastegelegde feiten blijft weliswaar onbekend. Bij een ontkennende verdachte is deze onbespreekbaar. Desondanks kunnen een bepaald ziektebeeld of persoonlijkheidstrekken volgens hem naar voren komen, die het rapporteren meer dan waard zijn. Zij kunnen bijvoorbeeld iemand gevoeliger maken voor een seksueel of agressief delict. Wanneer een psychopathologische diagnose is gesteld, of wanneer er meer uitgesproken karaktertrekken naar voren komen, dan ligt het volgens hem in de rede op basis daarvan te extrapoleren naar het tenlastegelegde en te redeneren *alsof* het tenlastegelegde bewezen was geacht. Wel dient men naar zijn mening ervoor te waken dat men door een dergelijke verklaring niet suggereert dat verdachte het feit ook gepleegd heeft. Het blijft dus varen tussen Scylla en Charybdis.

Een ander argument dat gedragsdeskundigen vaak te berde brengen om ontkennende verdachten niet te onderzoeken, is dat men als gedragsdeskundige geen bijdrage mag leveren aan het bewijs in strafzaken. Sommigen pleiten er dan ook voor om de rapportage pas na een beslissing over het bewijs van het tenlastegelegde ter kennis van de rechter te brengen.³⁰⁹ De stelling dat een gedragsdeskun-

dige rapportage niet mag bijdragen aan het bewijs in een strafzaak, is gebaseerd op medisch ethische gronden. Het gaat hierbij om een soort recht, dat ook wel wordt aangeduid met de term *gepercipieerd recht*.³¹⁰ Door te rapporteren zo menen gedragsdeskundigen veelal, zou het rapport weleens kunnen bijdragen aan het bewijs dat een verdachte het delict gepleegd heeft. Dat kan ook op een minder zichtbare manier door bij te dragen aan de overtuiging van de rechter dat de verdachte het feit heeft gepleegd. Ook zou de verdediging misbruik kunnen maken van het rapport, door het te gebruiken om de tenlastelegging te ontkennen. Voorts wordt zo nu en dan aangevoerd dat de verdachte de onderzoeksituatie mogelijk gebruikt om zijn eigen onschuld verder te bevestigen. Het voorgaande is ook wel betiteld als een ethisch dilemma, dat ertoe kan leiden dat de psychiater besluit zijn opdracht terug te geven.³¹¹

Sommige forensisch psychiaters vinden het in veel gevallen zonder meer juist en begrijpelijk dat een ontkennende verdachte wordt opgenomen voor klinische observatie. In het geval dat het bewijsmateriaal amper voldoende lijkt, kan de psychische toestand van een verdachte observatie voldoende wettigen, zo stellen zij. Wel waarschuwen zij de gedragsdeskundigen om geen bijdrage te leveren aan bewijsvoering. Vooral wanneer er voldoende bewijsmateriaal ligt om tot een veroordeling te komen, sluiten zij bij ontkennende verdachten een bruikbare expertise niet uit.³¹²

Een valkuil voor gedragsdeskundigen kan zijn een ontkenning om te buigen in een erkenning. Een voorbeeld hiervan is te vinden in een passage van een psychiatrisch verslag over een ontkennende verdachte, waarin bij de bespreking van het tenlastegelegde wordt geconcludeerd: in psychologische zin toont hij afweermechanismen als omkering in het tegendeel en projectie. Hiermee suggereert de gedragsdeskundige naar mijn idee dat de verdachte het feit wel gepleegd heeft.

Vooral wanneer een verdachte bij de gedragsdeskundige een delict bekend dat hij tot dan toe ontkend heeft, voelen gedragsdeskundigen, zo blijkt mij uit mijn beroepspraktijk, zich vaak in het nauw gedreven. Uiteraard is de gedragsdeskundi-

307 Kempe, 1962 p. 386; Dolman 1990, p. 69 en Nieboer 1977, p. 35.

308 Van Marle 1999, p. 91-92.

309 Jebbink 2011, p. 298.

310 Nijboer 2002, p. 11. Met deze term doet Nijboer op het recht dat gebaseerd is op de idee van deskundigen wat rechtens is. Als niet duidelijk wordt dat sprake is van gepercipieerd recht, kunnen de regels die op deze manier tot stand komen een eigen leven gaan leiden.

311 De Smit 1977, p. 44.

312 Kempe 1962, p. 385.

ge niet degene die onderzoekt of bepaalde feiten wel of niet gepleegd zijn. Als een verdachte feiten bekend bij de gedragsdeskundige, die hij tot dan toe ontkend heeft, behoeft de gedragsdeskundige daar naar mijn mening niet krampachtig mee om te gaan. De rol die de gedragsdeskundige in het strafrecht vervult, is wezenlijk anders dan de rol van adviseur en behandelaar van een patiënt. De relatie arts-patiënt of psycholoog-patiënt bestaat niet bij voorlichting in strafzaken. Allerlei bepalingen die op een patiëntrelatie van toepassing zijn, gelden naar mijn mening niet zonder meer in deze situatie. Wel moet de gedragsdeskundige de verdachte bij aanvang van het onderzoek duidelijk van dit verschil op de hoogte brengen.³¹³

Anderen vinden dat rapporteren over een ontkennende verdachte zinvol en verantwoord kan zijn, wanneer de ontkenning voortkomt uit een stoornis. Dit kan het geval zijn bij een psychotische verdachte. Wel dient de deskundige volgens hen de grenzen van zijn discipline hierbij goed te bewaken. Voorzichtigheid is ook in dat geval geboden.³¹⁴

313 Dolman 1990, p. 67, denkt hier anders over. Hij vindt dat een zeker ambtsgeheim om tot een vertrouwensrelatie met een verdachte te komen onontbeerlijk is. De geheimhoudingsplicht zou van toepassing moeten zijn op uitlatingen van de verdachte die zijn privéleven betreffen, en die niet relevant zijn voor de rapportage. Dat lijkt mij overigens juist en ook geen bezwaar. Anderzijds moet volgens hem het beroepsgeheim ook van toepassing zijn op uitlatingen over het tenlastegelegde, ten aanzien waarvan hem normaliter de cautie zou moeten worden gegeven. Dat gedragsdeskundigen het vaak moeilijk hebben met hun rol bij een ontkennende verdachte, blijkt uit het volgende voorbeeld dat de psychiater D. Wiersma beschrijft: "Een jongeman die reeds herhaaldelijk wegens diefstal met inbraak werd veroordeeld, wordt opnieuw van een dergelijk feit verdacht. Hij ontkent hardnekkig, doch bij psychiatrisch onderzoek vertelt hij mij het verhaal in geuren en kleuren. Het blijkt dat aan dit feit evenals aan alle vroegere, in hoofdzaak de zucht zich tegenover zijn kameraden op zijn moed te laten voorstaan en telkens weer de kitteling van het gevaar te ondergaan, ten grondslag ligt. Een oordeel over zijn persoonlijkheid is dus met behulp van alleen de vroegere misdrijven evengoed mogelijk en de vermelding van het laatste kan dus zonder schade in het rapport worden weggelaten." Wiersma 1934, p. 632-634.

314 Van Leeuwen 1984, p. 87; Van Marle 1999, p. 91-92.

4.4.3.2 Verdrag, (Grond-)wet en gedragscode

Er bestaan geen specifieke *verdragsbepalingen* en (*Grond-)wettelijke regelingen* die gedragsdeskundig onderzoek van een ontkennende verdachte regelen. Ook de *beroepscode* van het NIP kent geen bepaling over dit onderwerp. Wel is in de *Gedragscode voor Psychologen Pro Justitia Rapporteurs* een hoofdstuk aan dit onderwerp gewijd. Deze regeling komt erop neer dat de psycholoog een ontkennende verdachte kan en mag onderzoeken. Wel dient hij de procespositie die de verdachte inneemt te respecteren. Dit heeft volgens het RTG Eindhoven en het CTG consequenties voor de manier waarop een psycholoog een verdachte confronteert met processtukken. Genoemde colleges achten een vraag aan een verdachte aan wie stalking tenlastegelegd is, of zij zich niet gerealiseerd heeft dat het voor aangever hinderlijk was haar mails te blijven ontvangen, minder gelukkig. Dat geldt eveneens voor de opmerking naar de onderzochte dat het verwijtbaar is schade aan anderen te berokkenen, en het confronteren van de verdachte met de disproportionaliteit van haar handelen. Voorts vinden beide colleges dat een passage als "verdachte heeft opvallend veel moeite haar eigen aandeel in het gebeurde toe te geven", niet thuishoren in het rapport over een ontkennende verdachte.³¹⁵

De psycholoog moet volgens de Gedragscode voor Psychologen Pro Justitia Rapporteurs vermijden dat hij de positie die de verdachte inneemt, ondermijnt. Bij het beantwoorden van de gestelde vragen moet hij zich beperken tot hetgeen hij kon onderzoeken, en doet hij dit onder het voorbehoud "indien en voor zover het tenlastegelegde bewezen wordt geacht". Wanneer ik die zinsnede in rapportages tegenkom, kan ik mij vaak niet aan de indruk onttrekken dat gedragsdeskundigen deze formule te pas en te onpas gebruiken. Voorts schrijft de gedragscode voor dat, indien de verdachte bij de psycholoog feiten bekend die hij tot dan toe ontkend heeft, de psycholoog overleg pleegt met de ressortpsycholoog c.q. de ressortjurist over hoe te handelen. Hij moet de resultaten van dit overleg vastleggen in het rapport of in zijn eigen werkaantekeningen.

In de *Conceptrichtlijn Psychiatrisch Onderzoek en Rapportage in Strafzaken* wordt eveneens aandacht besteed aan ontkennende verdachten. Een psychiater mag en kan volgens deze richtlijn daarover rapporteren. Wel wordt erop gewezen dat bij vol-

315 RTG Eindhoven 5 januari 2007 en CTG 8 januari 2009, 2007/30.

ledige ontkenning, de relatie tussen een eventuele gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis en het tenlastegelegde vaak niet te leggen is. De beperkingen van het onderzoek moeten verduidelijkt worden in het rapport.³¹⁶

4.4.3.3 Rechtspraak

Sommigen pleiten ervoor eerst over een ontkenkende verdachte te rapporteren, nadat door de rechter op de zitting is vastgesteld dat hij het tenlastegelegde heeft gepleegd.³¹⁷ Anderen wijzen een tweefasenproces af, niet zozeer uit principiële als wel uit praktische overwegingen.³¹⁸ De Hoge Raad heeft in het Kraggenburgarrest een procedure in twee fasen feitelijk mogelijk gemaakt.³¹⁹ Toch biedt dat mijns inziens bij ontkenkende verdachten niet altijd een oplossing. Wanneer een verdachte, nadat de rechter de feiten bewezen heeft verklaard, blijft ontkennen, wordt de belevingswereld van de verdachte ten tijde van het tenlastegelegde nog steeds niet duidelijk. Een verband tussen de eventueel gevonden stoornis en het delict, zal ook in dat geval moeilijk of niet aan te geven zijn. Daarbij speelt dat de verdachte nog in hoger beroep kan gaan, waarbij het bewijs van het tenlastegelegde opnieuw aan de orde komt. Juist het feit dat de rechtbank het tenlastegelegde wel bewezen heeft verklaard,

kan maken dat de verdachte hardnekkiger blijft ontkennen.

De Hoge Raad sluit niet uit dat een oordeel van gedragsdeskundigen over de toerekeningsvatbaarheid toch bruikbaar kan zijn, ondanks beperkingen bij gedragsdeskundig onderzoek omdat een verdachte het tenlastegelegde ontkent. Zo beschouwde een psychiater een ontkenkende verdachte verminderd toerekeningsvatbaar. Hij kwam tot die conclusie op grond van de gegevens die hij bij zijn onderzoek had verkregen. Hij gaf aan dat hij voldoende informatie miste, en dat er nog andere factoren konden zijn die op de toerekeningsvatbaarheid van invloed konden zijn. Op de vraag of het waarschijnlijk was dat hij bij meer gegevens ten aanzien van de delicten tot ontoerekeningsvatbaarheid zou moeten concluderen, kon de psychiater geen uitsluitel geven. Het Hof nam het oordeel van de deskundige van de verminderde toerekeningsvatbaarheid over, “mede op grond van de ter terechtzitting in hoger beroep verkregen indruk van de persoonlijkheid van de verdachte, daar niet was gebleken of aannemelijk was geworden, dat betrokkene geheel ontoerekeningsvatbaar was”. Volgens de Hoge Raad kon het Hof op grond van deze overwegingen tot zijn oordeel komen dat de verdachte verminderd toerekeningsvatbaar was.³²⁰ De annotator Melai merkt bij deze uitspraak op dat de vraag in hoeverre een psychiater bij een ontkenkende verdachte als deskundige kan optreden, niet even stellig als eenvoudig te beantwoorden is. Het zal volgens hem onder meer afhangen van de aard en de ernst van de tenlastegelegde feiten, de fase van het onderzoek waarin de psychiater wordt betrokken (voorbereidend onderzoek of eindonderzoek), de (on)duidelijkheid van de proceshouding van de verdachte, de omvang van hetgeen de verdachte uit wat hem als bezwarend wordt voorgehouden van de hand wijst, en de ruimte waarbinnen de psychiater – zonder implicaties voor het rechterlijk oordeel – over de door de verdachte weersproken feiten, relevante strafrechtelijke respectievelijk strafprocesrechtelijke belangen kan dienen. Zo was het waarschijnlijk relatief eenvoudig voor de gedragsdeskundige om tot een rapportage te komen bij een schizofrene verdachte, die de tenlastegelegde brandstichting ontkende. Zijn ouders waren daarbij om het leven gekomen. De verdachte erkende dat hij papieren servetten had aangestoken, waarna hij het huis had verlaten. Verder gaf hij aan “de volgende die eraan gaan zijn die kankerlijers van mijn broers”. Moeilijker wordt het

316 Conceptrichtlijn Psychiatrisch Onderzoek en Rapportage in Strafzaken dd. 11-01-2011, p. 39.

317 Franken 2005, p. 600; Groenhuijsen en Knigge 2004, p. 163-164.

318 Hofstee 1987, p. 456. De praktische overwegingen die Hofstee ontleent aan de “Commissie-partiële herziening strafvordering”, zijn onder meer: het zou leiden tot fundamentele en zeer uitgebreide wijziging in ons strafproces; het zou zich slechts lenen voor toepassing in een betrekkelijk gering aantal – gecompliceerde – zaken, waarin de verdachte ontkent of niet meewerkt aan een voorlichtings en/of psychiatrische rapportage; het zou leiden tot verlenging en vertraging van het strafproces, in het bijzonder wanneer tegen de in de eerste fase gevallen beslissing rechtsmiddelen zouden kunnen worden aangewend; voor de beoordeling van de schuld van de betrokkene zullen in een aantal gevallen ook in de eerste fase gedragsdeskundigen een rol kunnen en moeten spelen.

319 HR 22 januari 2008, *LJN* BC1311. De rechtbank verklaarde in een tussenvonnissen het tenlastegelegde bewezen. Vervolgens heropende de rechtbank de zaak omdat zij voorgelicht wilde worden over de geestvermogens en een eventuele op te leggen TBS.

320 HR 13 december 1983, *NJ* 1984/653.

wanneer een eventuele stoornis minder duidelijk vast te stellen is, en de verdachte geen enkele uitsluiting doet over het tenlastegelegde of de situatie daar omheen.

Ook het CTG heeft zich uitgelaten over onderzoek en rapportage van een ontkennende verdachte.³²¹ Een verdachte beklagde zich erover dat de samenhang tussen stoornis en delict in het rapport onvoldoende was onderbouwd. Volgens hem was het rapport daardoor onnavolgbaar en voldeed het niet aan wetenschappelijke vereisten. De psychiater beriep zich in de procedure erop dat het verband tussen de geconstateerde stoornis en het delict niet inzichtelijk te maken was. Hij had dat ook niet gedaan omdat klager een grotendeels ontkennende verdachte was. Volgens het CTG kon de psychiater vanwege de ontkennende houding van de verdachte, daarover geen conclusie trekken.

4.5 Bemoeyenis van anderen dan de gedragsdeskundige en verdachte bij het onderzoek

Er zijn verschillende procesdeelnemers die zich op enigerlei wijze mogen bemoeien met gedragsdeskundig onderzoek in strafzaken. De mogelijkheden van de verdachte daartoe zijn beschreven in § 4.4.1. In deze paragraaf besteed ik aandacht aan de bevoegdheden en verplichtingen van verschillende procesdeelnemers op dat vlak. In § 4.3.7 is de mederapporteur aan de orde geweest en in § 4.3.8 de reclassering. In het vervolg van deze paragraaf is er aandacht voor de controlerende gedragsdeskundigen (§ 4.5.1), de rechter-commissaris (§ 4.5.2), de officier van justitie (§ 4.5.3), de raadsman (§ 4.5.4) en het NIFP (§ 4.5.5).

4.5.1 De controlerende gedragsdeskundigen

Een gedragsdeskundige kan, zoals eerder opgemerkt, worden ingeschakeld voor onderzoek in een strafzaak maar ook voor een aantal controleerende taken. Deze kunnen erin bestaan dat een gedragsdeskundige bij het onderzoek van een psychiater of psycholoog aanwezig is, dat hij het verslag van de deskundige onderzoekt, of dat een gedragsdeskundige opnieuw onderzoek verricht.

De functie van de gedragsdeskundige die bij het onderzoek aanwezig is, bestaat eruit dat hij erop toeziet dat het onderzoek behoorlijk verloopt

en dat de resultaten ervan betrouwbaar zijn.³²² Hij neemt niet actief deel aan het onderzoek. De wetgever wijst erop dat het ook nadrukkelijk niet de bedoeling is dat de controlerende deskundige dat wel doet. Als reden wordt onder meer genoemd dat dit “grote moeilijkheden” zou kunnen opleveren omdat de deskundigen in meerdere gevallen niet met elkaar zouden kunnen samenwerken. Ook in het geval dat de deskundigen wel met elkaar zouden kunnen samenwerken, ligt dit volgens de wetgever niet voor de hand, omdat de deskundige van “den verdachte gemakkelijk een partijdig standpunt kan innemen en door enkele manipulaties de resultaten van het onderzoek kan vrijdelen”.³²³ Wel mag hij de nodige aanwijzingen geven en opmerkingen maken. De deskundige die door de rechter-commissaris is benoemd, is niet verplicht deze aanwijzingen op te volgen. Dit is anders als de rechter-commissaris deze aanwijzingen “tot de zijne heeft gemaakt”.³²⁴ Verder mag hij alleen toekijken en materiaal verzamelen dat “hem later te stade zal komen, wanneer hij aan den R.C. zijn verslag zal uitbrengen, of – wat allicht niet zal uitblijven – als deskundige ter ontlasting ter terechtzitting zal verschijnen”.³²⁵ De deskundige die bij het onderzoek aanwezig is, mag niet verlangen van de benoemde deskundige dat deze tijdroevend onderzoek verricht dat niet behoort bij de gevolgde onderzoeksmethode. De aangewezen deskundige mag in zijn onderzoeksverslag hier wel op wijzen.³²⁶

De verdachte die gedragsdeskundig is onderzocht en over wie een verslag is uitgebracht, mag een deskundige aanwijzen die het *verslag onderzoekt* van de deskundige, die door de rechter-commissaris is benoemd. De werkzaamheden die door de deskundige verricht zijn, worden hiermee aan controle onderworpen. Het commentaar dat de deskundige levert kan gericht zijn op de uitgangspunten van het onderzoek, de methoden van onderzoek die gebruikt zijn, de waardering van de onderzoeksgegevens en de conclusie die de deskundige daaruit heeft getrokken

Tot slot kan het onderzoek ook aan andere deskundigen worden opgedragen. Dit betekent dat opnieuw onderzoek wordt verricht. Deze nieuwe deskundigen moeten in een aantal onduidelijk-

322 Corstens 2008, p. 354; Hielkema 1996, p. 138.

323 *Kamerstukken II* 1913-1914, 286, nr. 3, p. 111.

324 Art. 227 lid 4 Sv.

325 Blok & Besier 1925, deel 1, p. 567.

326 Blok & Besier 1925, deel 1, p. 569.

321 CTG 31 januari 2006, 2005/031.

heden, onjuistheden, onvolledigheden of andere manco's, duidelijkheid scheppen.³²⁷

4.5.2 De rechter-commissaris

Wanneer de rechter-commissaris een gedragsdeskundige benoemt, ontstaan voor hem verschillende vervolgebveogdheden en -verplichtingen. Zo moet de rechter-commissaris de verdachte en de officier in kennis stellen van de benoeming en de inhoud van de opdracht die hij aan de deskundige heeft verstrekt.³²⁸ Wanneer de deskundige bij de rechter-commissaris heeft gemeld dat de opdracht, gelet op zijn deskundigheidsgebied aanpassing behoeft, mag de rechter-commissaris de opdracht herformuleren of wijzigen. Hij mag ook een andere deskundige benoemen.³²⁹ De rechter-commissaris mag eveneens van (een deel van) het onderzoek afzien.³³⁰

Als de deskundige om opheldering over de verstrekte opdracht heeft gevraagd, mag de rechter-commissaris daar schriftelijk op reageren. Hij moet daarvan een afschrift sturen aan de officier van justitie en de verdediging.³³¹ Hij mag ook een mondeling onderhoud gelasten met de deskundige over de inhoud en reikwijdte van de opdracht. In beginsel worden de verdachte en de officier van justitie in de gelegenheid gesteld bij dat onderzoek aanwezig te zijn. De rechter-commissaris mag daar in het belang van het onderzoek van afzien.³³²

4.5.3 De officier van justitie

Naar aanleiding van de kennisgeving door de rechter-commissaris van de opdracht aan de deskundige, kan de officier van justitie verzoeken om aanvullend onderzoek.

De officier van justitie is verplicht de verdachte kennis te geven van de verstrekte opdracht en de inhoud daarvan. Dat maakt het mogelijk dat de verdediging in een zo vroeg mogelijk stadium haar onderzoekswensen kenbaar kan maken. Die kennisgeving mag worden uitgesteld wanneer het

belang van het onderzoek zich daartegen verzet.³³³ Ook wanneer een deskundige voor contra-expertise wordt ingeschakeld, is de officier van justitie verplicht de verdachte daarvan in kennis te stellen.³³⁴

4.5.4 De raadsman

Volgens art. 241b Sv gelden de aan de verdachte toegekende bevoegdheden tijdens het gerechtelijk vooronderzoek ook voor zijn raadsman. Artikel 241b Sv beoogt te voorkomen dat verschillende bepalingen die de rechten van de verdachte regelen, ook nadrukkelijk voor de raadsman in de wet opgenomen moeten zijn.

4.5.5 Het Nederlands Instituut voor Forensische Psychiatrie en Psychologie (NIFP)

Een wijdverbreid misverstand is dat gedragsdeskundigen die werkzaam zijn bij het NIFP vanuit hun dienstverband onderzoek Pro Justitia verrichten. Zo valt in het rapport dat verschenen is naar aanleiding van een parlementair onderzoek TBS, onder meer te lezen: "Een Pro-Justitiarapportage wordt verricht door of in opdracht van het Nederlands Instituut voor Forensische Psychiatrie en Psychologie of het Pieter Baan Centrum".³³⁵ Dit is voor een belangrijk deel onjuist. Ambulant gedragsdeskundig onderzoek in strafzaken wordt verricht door onafhankelijke gedragsdeskundigen, juist *niet* vanuit hun dienstverband bij het NIFP. Zij verrichten dat op *freelance* basis. Uit hetgeen in de paragrafen hiervoor beschreven staat, moge duidelijk zijn dat het NIFP noch het PBC opdracht mogen geven voor gedragsdeskundig onderzoek in strafzaken. Degenen die daartoe wettelijk bevoegd zijn, zijn de officier van justitie, de rechter-commissaris en de rechter ter terechtzitting.³³⁶

Wel is het zo dat het NIFP een belangrijke rol vervult bij forensisch gedragsdeskundig onderzoek in strafzaken. Dat blijkt uit verschillende meerja-

327 Melai/Groenhuijsen e.a. Wetboek van Strafvordering art. 235, aant. 6.

328 Art. 228 lid 1 Sv.

329 *Kamerstukken II* 2006-2007, 31 116, nr. 3, p 5-6; *Kamerstukken II* 2007-2008, 31 116, nr. 6, p 3.

330 *Kamerstukken II* 2007-2008, 31 116, nr. 6, p 19.

331 Art. 229 lid 1 Sv.

332 Art. 229 lid 2 Sv.

333 Art. 150a lid 1 Sv

334 Art. 150c lid 1 Sv.

335 Ten tijde van dit parlementair onderzoek heette het NIFP nog FPD. *Kamerstukken II* 2004-2006, 30 250, nrs 4-5, p. 21.

336 Niet duidelijk is in hoeverre de rechter ter terechtzitting op grond van de Wet deskundige in strafzaken gedragsdeskundigen voor ambulant onderzoek mag benoemen.

renbeleidsplannen van de Forensisch Psychiatrische Dienst maar vooral uit een brochure van het NIFP.³³⁷ Aan de taken die het NIFP vervult, ligt zoals eerder aangegeven geen wettelijke basis ten grondslag. De bijdrage van het NIFP bestaat onder meer uit het zoeken van de meest geschikte gedragsdeskundige bij een onderzoek. Verder volgt het NIFP de onderzoekstrajecten en is beschikbaar voor de opdrachtgever en de deskundige voor overleg en advies. Vanuit het NIFP wordt ook de logistieke administratieve organisatie bewaakt. Het NIFP toetst de rapportages op onafhankelijkheid, onpartijdigheid en vakbekwaamheid, waaronder de uitvoerbaarheid van de adviezen en de juridisch-technische consistentie.³³⁸ Dat neemt niet weg dat de rechter verantwoordelijk blijft om zelf die toets uit te voeren.³³⁹

De vraag die op ons afkomt is hoe ver deze taak van het NIFP mag gaan. Naar mijn idee betekent dat niet dat een deskundige, die benoemd is door de officier van justitie of de rechter-commissaris, gedwongen kan worden door een medewerker van het NIFP de conclusies en het advies van zijn rapport aan te passen. De verantwoordelijkheid hiervoor ligt bij de benoemde deskundige. Hij is de gene die expliciet moet verklaren dat hij het verslag naar waarheid, volledig en naar beste inzicht heeft opgesteld.³⁴⁰ Dat is een persoonlijke kwestie. Wel ben ik van mening dat het NIFP aandacht moet besteden aan de vraag of het onderzoek voldoet aan de eisen die daaraan gesteld moeten worden. Dat geldt ook voor de verslaglegging en dan vooral wat betreft de onderbouwing van de conclusies en de adviezen. Het NIFP moet de gedragsdeskundigen daar zo nodig over bevragen. Voor dit standpunt vind ik steun in een uitspraak van het RTG Amsterdam. Volgens genoemd college is het NIFP verantwoordelijk voor de kwaliteit van de rapportage en houdt een kwaliteitsstoets van het NIFP in dat een onderzoeksverslag de toets aan de volgende criteria moet doorstaan:

- a. in het rapport moet op inzichtelijke en consistente wijze worden uiteengezet op welke gronden de conclusie van het rapport steunt;
- b. de in de uiteenzetting genoemde gronden moeten op hun beurt aantoonbaar voldoende steun vinden in feiten, omstandigheden en bevindingen vermeld in het rapport;
- c. bedoelde gronden moeten de daaruit getrokken conclusie kunnen rechtvaardigen;
- d. de onderzoeker moet blijven binnen de grenzen van zijn deskundigheid;
- e. de methode van onderzoek, teneinde tot beantwoording van de voorgelegde vraagstelling te komen, moet tot het beoogde doel kunnen leiden, dan wel moet de rapporteur daarbij de grenzen van de redelijkheid en billijkheid niet hebben overschreden.³⁴¹

Die eisen zijn ook terug te vinden in een rapport van de Nationale ombudsman van 1 augustus 2011, waarin verslag wordt gedaan van de uitkomsten van een onderzoek naar de vereiste professionaliteit van het NIFP. Daaruit valt op te maken dat volgens de Nationale ombudsman de grenzen van het NIFP bij de toetsing van onderzoek en rapportage zich behoorlijk ver uitstrekken. In de zaak die voorgelegd was aan de ombudsman hadden ook het RTG Amsterdam en het CTG geen positief oordeel over de toetsing door deskundigen van dit instituut. De Nationale ombudsman was van mening dat de verantwoordelijkheid van het NIFP verder reikt dan zij in een reactie op uitspraken van de tuchtrechter meent. Hij vindt bovendien dat de tuchtrechtsuitspraken consequenties moeten hebben voor de werkwijze van het NIFP en dat dit vraagt om een bezinning op haar rol bij het beoordelen van rapportages van deskundigen. Hij heeft de minister van Veiligheid en Justitie daarom in overweging gegeven om zich met het NIFP te bezinnen op de rol en taak van het NIFP bij het toetsen van deskundigenrapportages en te komen tot een kwaliteitsverbetering van die toets en de advisering van de rechter op dat punt.³⁴²

337 De delicate balans, Beleidsplan 2000-2004, "Brochure Het kennisinstituut voor forensische psychiatrie en psychologie", NIFP, juni 2007.

338 Brochure "Het kennisinstituut voor forensische psychiatrie en psychologie", NIFP, juni 2007, p. 11.

339 J.M. Reijntjes in zijn noot onder HR 17 februari 2009, NJ 2009/327.

340 Voor 1 januari 2010 was hij degenen die de eed of belofte had afgelegd dat hij zijn taak naar zijn geweten zou vervullen, en dus niet naar dat van het NIFP. Zoals elders aangegeven is de beëdiging per 1 januari 2010 vervallen.

341 RTG Amsterdam 27 oktober 2009, 09/112.

342 Rapport 2011/222 d.d. 1 augustus 2011. De aanleiding tot het rapport van de Nationale ombudsman is een gedragsdeskundig onderzoek en een rapportage waarop het RTG Amsterdam (1 september 2009, nr. 09/112) en het CTG (10 februari 2011) grote kritiek hadden. Het NIFP had op het gewraakte verslag geen opmerkingen van betekenis. Dat die kritiekpunten van de tuchtrechter bij het NIFP bij de toetsing niet waren opgevallen, had naar het oordeel van de Nationale ombudsman bij het NIFP tenminste tot vragen en zelf-

De bijdrage van het NIFP aan gedragsdeskundig onderzoek in strafzaken, strekt zich niet alleen uit tot de hiervoor genoemde taken. Het NIFP heeft de werving en opleiding van gerechtelijk deskundigen op zich genomen. Van de opleiding wordt het theoretisch gedeelte verzorgd door het NIFP, en het praktisch gedeelte voor een belangrijk deel door NIFP-medewerkers door middel van supervisie.³⁴³

4.6 Samenvatting

Allerlei wettelijke bepalingen, jurisprudentie, beroepscode, gedragscode en literatuur bevatten bevoegdheden en verplichtingen voor verschillende procesdeelnemers die betrokken zijn bij gedragsdeskundig onderzoek in strafzaken. Wat betreft het normatief kader waarmee forensisch gedragsdeskundigen te maken hebben, springen in het oog de eis van vakbekwaamheid, onpartijdigheid en objectiviteit. Gedragsdeskundigen die onderzoek verrichten in strafzaken met anderen die daarbij betrokken zijn, zijn te beschouwen als functionele eenheid. Ze dienen namelijk een gemeenschappelijk doel; voorlichting aan de rechtbank.

De omvang van het onderzoek wordt begrensd door de verstrekte opdracht en het deskundigheidsgebied van de deskundige. Voor de kwaliteit van het onderzoek is van cruciaal belang dat dit wordt verricht volgens de professionele standaard van het beroep dat de gedragsdeskundige uitoefent. Bij de communicatie tussen de onderzoeker en de onderzochte spelen taal en sfeer een doorslaggevende rol.

Gedragsdeskundigen zijn verplicht kennis te nemen van een aantal processtukken. De opdrachtgevers dienen de processtukken ter beschikking te stellen. Van fundamenteel belang echter zijn de contacten tussen de onderzoeker en onderzochte.

reflectie en een kritische blik op de werkwijze moeten leiden. Het NIFP stelde zich na de uitspraken van de tuchtrechter op het standpunt dat zij een beperkte verantwoordelijkheid heeft bij de kwaliteitstoetsing. De gedragsdeskundige is volgens het NIFP zelf verantwoordelijk voor het definitieve rapport en behoeft niets te doen met de eventuele opmerkingen van het NIFP. Het NIFP was bovendien van mening dat van een kwalitatieve beoordeling van het onderzoek en het rapport geen sprake is. Overigens roept dat de vraag op hoe zich dat verhoudt met de hiervoor genoemde brochure uit 2007.

Hoewel het aantal gesprekken en de duur daarvan afhankelijk is van een aantal factoren, kan doorgaans niet volstaan worden met minder dan twee gesprekken en een tijdsinvestering van minder dan twee uur. Die gesprekken moeten in ieder geval gaan over de rol en positie van de onderzoeker en de onderzochte, de toedracht rond het tenlastegelegde, de levensgeschiedenis, het gebruik van medicijnen en genotsmiddelen, en de lichamelijke en psychische gezondheid van de onderzochte. Zo nodig dient lichamelijke onderzoek en eventueel ander aanvullend onderzoek te worden verricht. Voor het benaderen van derden geldt dat de gedragsdeskundige standaard beroepsmatige referenties dient te benaderen, en dat het *good practice* is om ten minste één referent uit de leefomgeving van de verdachte te spreken. Psychologen zijn niet verplicht testpsychologisch onderzoek te verrichten. Wanneer zij daar van afzien, moeten zij aangeven waarom zij dat doen. Het beeld dat uit verschillende bronnen naar voren komt over het plegen van overleg met de mederapporteur en de reclassering, varieert van een bevoegdheid tot een verplichting. Het NIFP mag aan de gedragsdeskundige alleen met toestemming van de onderzochte informatie ter beschikking stellen die afkomstig is uit een behandelrelatie. Voor het verstrekken van andere informatie over de verdachte waarover het NIFP beschikt, is die toestemming niet vereist. Gedragsdeskundigen zijn verplicht het onderzoeksverslag met de verdachte te bespreken. Dat geldt ook voor het bieden van inzage in het verslag en het geven van gelegenheid tot het doen van voorstellen voor correctie(s). Dat is anders wanneer de opdrachtgever de deskundige een geheimhoudingsplicht heeft opgelegd of voor zover de belangen van derden daarmee worden geschaad.

Aangaande de weigerende verdachte is in internationale verdragen, noch in de Grondwet, noch in het Wetboek van Strafvordering een expliciete bepaling te vinden die een verdachte de bevoegdheid geeft te weigeren mee te werken aan gedragsdeskundig onderzoek in strafzaken, resp. die hem verplicht daaraan mee te werken. Mogelijk spelen het recht op *privacy* en het recht op *fair trial* wel een rol. Sommige juristen zijn van mening dat het recht om te weigeren resp. de verplichting om mee te werken aan onderzoek, geregeld dient te worden in een wet in formele zin. Beroeps- en gedragscodes voor forensisch psychiaters en (forensisch) psychologen bieden ruimte voor onderzoek van een weigerende verdachte. Een bevoegdheid voor dat onderzoek kan ook afgeleid worden uit uitspra-

ken van de strafrechter en van de medische tuchtrechter.

Over het antwoord op de vraag of een ontkennde verdachte kan en mag worden onderzocht verschillen de standpunten niet alleen tussen gedragsdeskundigen en juristen, maar ook binnen die beroepsgroepen zijn de meningen daarover niet eensluidend. Internationale verdragen, de Grondwet en wetten in formele zin, bevatten geen bepalingen over dit onderwerp. Volgens de “gedragscode voor psychologen Pro Justitia Rapporteur” en de conceptrichtlijn voor psychiatrisch onderzoek in strafzaken, mag en kan een psycholoog resp. psychiater een ontkennde verdachte onderzoeken. Wanneer dat beperkingen oplevert voor de uitspraken die de gedragsdeskundige kan doen, moet daarvan melding gemaakt worden in het verslag. Het is overigens niet uitgesloten dat ook over een ontkennde verdachte zinvol gerapporteerd kan worden. Zo is de ene ontkennde verdachte de andere niet. Het is allerminst uitgesloten dat bij deze categorie verdachten voldoende informatie beschikbaar is om één of meer door de opdrachtgever gestelde vragen te beantwoorden.

Anderen dan de verdachte en de gedragsdeskundige die hem onderzoekt, kunnen op enigerlei wijze een rol spelen bij dat onderzoek, zoals de controlerend deskundige. Voor de rechter-commissaris en de officier van justitie komen uit de benoeming van een gedragsdeskundige een aantal vervolgbevoegdheden en -verplichtingen voort, zoals het aanpassen van de vraagstelling. Het NIFP speelt op verschillende manieren een rol bij het onderzoek. Te denken valt aan het zoeken van de meest geschikte gedragsdeskundige bij een onderzoek, het beschikbaar zijn voor de opdrachtgever en de deskundige voor overleg en advies, en *last but not least* het toetsen van de rapportages op onafhankelijkheid, onpartijdigheid en vakbekwaamheid.